VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2007 Ivo Frélich

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Hlavní specializace: Mezinárodní obchod

Analýza závislostí mezi zahraničním obchodem a makroekonomickými agregáty v podmínkách české ekonomiky

(diplomová práce)

Autor: Ivo Frélich

Vedoucí práce: prof. Ing. Božena Plchová, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a vyznačil všechny citace z pramenů.

V Praze dne …… ……

podpis studenta

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucí diplomové práce prof. Ing. Boženě Plchové, CSc. za odborné vedení, poskytnuté rady, náměty a připomínky, které mi byly nápomocné při psaní této diplomové práce.

Ivo Frélich

Obsah

Úvod....1
Poznámky k metodice statistických dat....3
1. Obecná role zahraničního obchodu....4
2. Funkční otevřenost české ekonomiky....6
2.1. Podíl vývozu na HDP....6
2.2. Objem vývozu na obyvatele....8
3. Dynamika zahraničního obchodu ČR....10
3.1. Vývoj obratu....10
3.2. Vývoj vývozu....10
3.3. Vývoj dovozu....11
3.4. Relace mezi obratem, vývozem a dovozem....12
4. Teritoriální struktura zahraničního obchodu....14
4.1. Základní souvislosti....14
4.2. Podrobněji k teritoriální struktuře....15
4.2.1. Vyspělé tržní ekonomiky....18
4.2.2. Evropské tranzitivní ekonomiky a SNS....19
4.2.3. Rozvojové země....19
4.2.4. Ostatní země....20
4.2.5. Teritoriální struktura obchodní bilance....20
4.3. Nejvýznamnější obchodní partneři....21
4.3.1. Německo....23
4.3.2. Slovensko, Polsko, Rakousko....23
4.3.3. Francie, Itálie, Nizozemsko, Velká Británie....23
4.3.4. Rusko, Čína....24
5. Komoditní struktura zahraničního obchodu....25
5.1. Základní souvislosti....25
5.2. Podrobněji ke komoditní struktuře....26
5.2.1. Komoditní třída 7 - Stroje a dopravní prostředky....30
5.2.2. Komoditní třída 8 - Průmyslové spotřební zboží....30
5.2.3. Komoditní třída 6 – Výrobky povahy meziproduktů....31
5.2.4. Ostatní komoditní třídy....31
5.2.5. Grafická znázornění....32
5.3. Komoditně-teritoriální struktura....34
6. Vnější ekonomická rovnováha a platební bilance....36
6.1. Teoretická východiska....36
6.2. Analýza běžného účtu....36
6.2.1. Běžný účet a obchodní bilance....38
6.2.2. Běžný účet a bilance služeb....39
6.2.3. Běžný účet a výkonová bilance....40
6.2.4. Běžný účet a bilance výnosů....41
6.2.5. Běžný účet a bilance jednostranných převodů....42
6.3. Analýza finančního účtu....42
6.3.1. Přímé zahraniční investice....44
6.3.2. Běžný účet a PZI....45
6.3.3. Portfoliové investice....46
6.3.4. Ostatní investice....47
6.4 . Změna devizových rezerv....48
6.5. Investiční pozice....49

7. Zahraniční zadluženost 51
7.1. Absolutní ukazatele vnější zadluženosti 51
7.1.1. Hrubá zahraniční zadluženost 51
7.1.2. Dlouhodobá a krátkodobá zadluženost 52
7.2. Relativní ukazatele vnější zadluženosti 53
7.2.1. Indikátor hrubé zadluženosti 54
7.2.2. Indikátor čisté zadluženosti, dluhové zatížení 55
7.2.3. Indikátor likvidity, ICR 56
7.2.4. Stupeň pasivity běžného účtu platební bilance 57
8. Směnné relace 58
8.1. Teoretická východiska 58
8.2. Směnné relace zboží 59
8.2.1. Směnné relace zboží na bázi roku 2000 59
8.2.2. Směnné relace zboží na bázi meziročního srovnání 61
8.3. Směnné relace zboží a služeb a jejich dopady na reálnou ekonomiku 64
9. Vybrané ukazatele konkurenceschopnosti 68
9.1. Reálný efektivní směnný kurz 68
9.2. Transformační výkon ekonomiky 70
10. Důchodové vazby zahraničního obchodu 72
10.1. Dovozní náročnost 72
10.1.1. Průměrný sklon k dovozu 72
10.1.2. Mezní sklon k dovozu 73
10.2. Multiplikační efekt vývozu 75
10.2.1. Multiplikátor vývozu 75
10.3. Kurzová elasticita vývozu a dovozu 76
Závěr 79
Přílohy 85
Seznam zdrojů 89
Seznam tabulek 91
Seznam grafů 93

Úvod

Pro československý a posléze český zahraniční obchod se stal rok společensko politického převratu 1989, ostatně stejně jako pro celou národní ekonomiku, rokem přelomovým. Do té doby se několik desítek let vyvíjel zahraniční obchod v izolovaném prostředí východního bloku, s neexistujícími nebo jen velmi slabými vazbami na svět vyspělých tržních ekonomik a ve zcela vlastních a od okolního světa odlišných podmínkách a relacích. Události roku 1989, následný rozpad celého sovětského bloku, rozpad jeho hospodářských struktur, zejména Rady vzájemné hospodářské pomoci, zpřetrhání existujících obchodních vazeb, přineslo zcela nový impulz. Impulz, který znamenal značné výzvy, výhledy do budoucna, ale také nezkušenost, neznalost, spoustu rizik a tvrdou práci pro státní orgány a především samotné obchodně podnikatelské subjekty vznikajícího privátního sektoru. Zahraniční obchod československé federace a poté samostatné České republiky stál před dlouhou cestou adaptace na nové obchodní partnery, podmínky v obchodování s nimi, nová teritoria, na ostrou konkurenci vyspělého světa. Tento adaptační a transformační proces se bezesporu stal během na dlouhou trať. Má práce má doložit, že ačkoliv již velký kus trasy česká ekonomika uběhla a 18 let po startu realizovala obrovský posun a pokrok, zatím zdá se ještě není v úplném cíli, neboť vůči srovnatelným zemím vyspělého tržního světa vykazuje stále v řadě aspektů rezervy.

Problematika zahraničního obchodu vybízí k celé řadě možných náhledů, ať už se více kloní mikroekonomickým nebo makroekonomickým směrem. Já jsem si zvolil zpracování své diplomové práce na agregátní úrovni a nazval ji *„Analýza závislostí mezi zahraničním obchodem a makroekonomickými agregáty v podmínkách české ekonomiky.“* Cílem mé práce je tedy co nejkomplexněji postihnout problematiku zahraničního obchodu v České republice v jeho makroekonomickém kontextu a vzájemných souvislostech, a sice s důrazem na časový aspekt jeho vývoje.

Pro tento účel jsem proto zvolil některé základní ukazatele a agregáty mající zásadní vazbu na problematiku zahraničního obchodu, a měřil je v časových řadách za éru samostatné ČR (někdy i ČSFR). Počátek časových řad je dán dostupností statistických údajů, konec je ohraničen současností, tedy rokem 2006 nebo nejhůř 2005, vždy je však u každého indikátoru alespoň desetiletá časová řada. Cílem je u každého ukazatele na tomto časovém vývoji demonstrovat posuny v jeho hodnotách a znázornit tak, jakých změn a pokroků česká ekonomika na oné transformační a adaptační trati dosáhla. Zároveň je mým cílem poukázat, kde jsou patrné rezervy (ačkoliv kromě kapitoly o funkční otevřenosti ekonomiky neuvádím

vzhledem k rozsahu práce přímé prostorové srovnání daných ukazatelů s jinými zeměmi), a kde jsou v současnosti spatřovány největší potíže či možné budoucí hrozby českého zahraničního obchodu. Na tomto místě bych ještě rád upozornil, že většina zpracovaných kapitol má spoustu úhlů náhledu a možných přístupů k analýze, že by samy tyto kapitoly vydaly na samostatnou diplomovou práci. Smyslem mé práce ale není nabídnout vyčerpávající podrobný výčet o každém zmíněném indikátoru, nýbrž podat ucelený přehled vybraných ukazatelů a aspektů ve zvolené systematické formě.

Práce je strukturovaná do 10 kapitol. První kapitola nabízí velmi stručný náhled na význam, postavení a role zahraničního obchodu v ekonomice. Od funkční otevřenosti ekonomiky dál jsou kapitoly strukturovány tak, že v sobě spojují teoretický základ, zmíněný na začátku daného oddílu a vlastní část analytickou, založenou na konkrétních datech, propočtech, na uvedených souhrnných tabulkách, grafických znázorněních a komentářích k vysledovanému vývoji. Postupoval jsem přitom od jednodušších oddílů jako analýza dynamiky zahraničního obchodu, jeho komoditní a teritoriální struktury k relativně náročnějším částem. V závěru jsem se snažil ještě jednou stručně zhodnotit hlavní rysy problematiky analyzované v rámci kapitol, zmínit mezi jednotlivými indikátory případné vzájemné vývojové souvislosti a také naznačit hlavní rizika a hrozby, před nimiž český zahraniční obchod v současnosti stojí.

Poznámky k metodice statistických dat

Všechny statistické údaje přímo použité v této diplomové práci, stejně jako vlastní výpočty z nich provedené, vycházejí z nejaktuálnějších dostupných dat Českého statistického úřadu, České národní banky, Ministerstva průmyslu a obchodu, Ministerstva financí ČR, nebo ze statistik OECD.

Od vstupu ČR do Evropské unie je obchod se členskými zeměmi EU založen na statistickém sběru dat Intrastat, sběr statistických údajů o obchodu se všemi třetími zeměmi probíhá na bázi celních prohlášení v rámci systému Extrastat. Celková statistika zahraničního obchodu pak vzniká spojením obou systémů sběru dat.

Českého statistického úřadu se dále dotkla povinnost provést některé metodické změny podle Nařízení komise č. 1889/2002, v jejímž důsledku došlo k celkové revizi ročních národních účtů za roky 1995 až 2004. Tato revize se mj. významně dotkla hodnot nominálního HDP a temp růstu reálného HDP.

Vzhledem k těmto významným změnám v metodice výkaznictví statistických dat se mohou některé mnou uváděné nebo mnou vypočítané údaje lišit od údajů publikovaných za dané ukazatele v minulých letech. Dále vzhledem k některým drobným diferencím ve statistických údajích jednotlivých centrálních institucí se mohou v této práci prezentované údaje mírně lišit od aktuálních údajů stejných ukazatelů pramenících z jiných zdrojů, než z jakých jsem vycházel (např. rozdíly mezi údaji ČSÚ, ČNB, MPO).

Údaje roku 2005 jsou definitivní podle závěrky ČSÚ k 28.8.2006. Údaje roku 2006 jsou zatím údaji předběžnými a jsou proto označeny symbolem hvězdičky (*).

Jednotlivá teritoriální uskupení, používaná v kapitole teritoriální a komoditní struktury ZO, zahrnují následující země (stav v posledních letech):

Skupiny zemí v roce 2005/2006

VTE	vyspělé tržní ekonomiky = EU25 + ESVO + ostatní VTE
EU25	Belgie, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Kypr, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Německo, Nizozemsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Slovensko, Slovinsko, Spojené království, Španělsko, Švédsko
ESVO	Island, Lichtenštejnsko, Norsko, Švýcarsko
ostatní VTE	Andorra, Austrálie, Faerské ostrovy, Gibraltar, Grónsko, Izrael, Japonsko, Jihoafrická republika, Kanada, Nový Zéland, San Marino, Spojené státy americké, Turecko, Svatý stolec
RZ	rozvojové země
ETE	evropské tranzitivní ekonomiky
ostatní státy	Čína, Mongolsko, Vietnam, Laos, Kuba, KLDR
CPE	bývalý SSSR, bývalé evropské centrálně plánované ekonomiky

1. Obecná role zahraničního obchodu

Zahraniční obchod je bezesporu jedním z nejvýznamnějších činitelů ovlivňujících vnější hospodářské vztahy každé ekonomiky. Tuto roli plnil již před několika stoletími, kdy se začaly utvářet první názory na jeho funkce a postavení, stejně jako v posledních desetiletích, kdy se zejména v celém poválečném vývoji zahraniční obchod vyvíjel velmi dynamicky, a to z hlediska kvantitativního, i z hlediska kvalitativních a strukturálních změn.

Ekonomická teorie poznala několik historických směrů, které se snažily obecný význam a funkce zahraničního obchodu vymezit. Mezi jednu z nejranějších škol patřili merkantilisté, kteří s bohatstvím národa ztotožňovali výhradně jen drahé kovy, a zahraniční obchod označovali za hru s nulovým součtem, na které pokud jedna země vydělá, druhá musí prodělat. Zlom v takovém chápání přinesla klasická teorie, v rámci které Adam Smith zformuloval svou proslulou teorii absolutních výhod, z níž jasně vyplývá, že ze vzájemné dobrovolné zbožové výměny může vyplývat prospěch pro všechny zúčastněné strany. David Ricardo pak přínosy z mezinárodního obchodu dále rozšířil i na ty subjekty, kterým Smithova teorie ještě žádné výhody nepřiznávala. Vznikla tak teorie komparativních výhod. Oba tyto koncepty byly později dále rozpracovávány, ať už Johnem Stuartem Millem a jeho teorií reciproční poptávky, nebo neoklasickými ekonomy, kteří své úvahy obohatili o kapitál jako druhý výrobní faktor vedle práce. Vznikl tak Heckscherův-Ohlinův model relativní vybavenosti výrobními faktory nebo Stolper-Samuelsonův teorém o změně světových cen.

Vedle těchto tradičních teorií patřících do hlavního proudu ale vznikaly rovněž alternativní teorie, které vymezily takové situace, ve kterých naopak zapojení země do zahraničně obchodního dění může ekonomiku brzdit v dalším vývoji. Mezi nejvýznamnější z nich patřily zejména Listova protekcionistická teorie dětských odvětví, Prebishova teorie periferní ekonomiky nebo Bhagwatiho teorie zbídačujícího růstu.

Názory ekonomů a autorů na uvedené teorie se pochopitelně různí, je nepochybné, že každá z nich je postavena na určitých zjednodušujících předpokladech, které dohromady v reálné ekonomice nemohou nikdy nastat. A tak se nejspíš lze přiklonit k závěru, že každá teorie má své opodstatnění, stejně jako je nutné uznat, že žádnou z nich nelze aplikovat izolovaně a bez zapojení do konkrétního kontextu. Je evidentní, že mezinárodní obchod přináší přínosy ekonomikám v závislosti na obrovské spoustě faktorů, ať už je to geografický a ekonomický rozměr dané země, stupeň hospodářské vyspělosti, politický systém, vnitřně ekonomická situace a spousta dalších. Většina autorů se shoduje, že nejobecnější a platné funkce jsou minimálně dvě – funkce růstová a transformační.

Růstová funkce vyjadřuje, že zahraniční obchod může vést k posílení tempa ekonomického růstu. Rostoucí specializace a mezinárodní dělba práce umožňují realizovat úspory z rozsahu a využívat komparativních výhod dané ekonomiky. Vedle toho dochází k otevření trhu, což s sebou nese ostřejší konkurenční prostředí, které může znesnadňovat vznik monopolního postavení podnikatelských subjektů. Otevření trhu také odstraňuje různá cenová a další zkreslení a přispívá k větší transparentnosti.

Transformační funkce spočívá v tom, že „*zahraniční obchod mění (transformuje) strukturu domácí produkce, resp.domácích zdrojů ve strukturu žádoucí v oblasti užití (výrobního i finálního).*“[1] Transformační funkce tak překonává omezenost ve vybavení výrobními faktory, rozdílnosti v přírodních a ekonomických podmínkách, napomáhá uspokojovat rostoucí diferenciaci potřeb v globalizovaném prostředí apod. S transformační funkcí úzce související a neméně významná transmisní funkce pak spočívá v přenosech nových technologií, inovací, informací, různých stimulů a kritérií nebo manažerských dovedností a procesů.

Česká republika je ekonomikou, která disponuje malým vnitřním trhem, je značně limitována v zásobě vlastních vzácných zdrojů a po celé transformační období se potýká s nedostatkem vlastního kapitálu. Její zapojení do mezinárodního obchodu, dělby práce a globálních ekonomických procesů je proto zcela zásadní a určující pro celou řadu návazných vztahů. Zahraniční obchod zbožím a službami výrazně formuje běžný účet platební bilance a zásadně tak ovlivňuje celou vnější ekonomickou rovnováhu.

[1] Plchová, Božena, Žamberský, Pavel, Hamarnehová, Iveta, Taušer, Josef : Zahraniční ekonomické vztahy České republiky, 1.vydání, Praha, Nakladatelství Oeconomica 2005, str.5

2. Funkční otevřenost české ekonomiky

Funkční otevřenost české ekonomiky vůči vnějšímu prostředí, jinak řečeno intenzita zahraničního obchodu ČR, může být posuzována pomocí dvou základních mezinárodně užívaných indikátorů. Jedná se o podíl vývozu na vytvořeném domácím produktu a objem vývozu na jednoho obyvatele. Někdy je pro výpočet těchto ukazatelů namísto vývozu použito celého obratu zahraničního obchodu. Mnoho analýz, které se tematikou zabývaly v dlouhém časovém období, prokázalo notoricky známý fakt, že totiž míra otevřenosti je v přímo úměrném vztahu s ekonomickou vyspělostí země a v nepřímo úměrném vztahu s vnitřním ekonomickým rozměrem země. Uvážíme-li, že Česká republika patří mezi relativně vyspělé ekonomiky s vysokým stupněm industriálního rozvoje a její vnitřní ekonomický rozměr je přitom malý, je zřejmé, že právě naše země by měla patřit mezi ekonomiky s velmi vysokým stupněm otevřenosti.

2.1. Podíl vývozu na HDP

Použijeme-li k analýze otevřenosti ČR první indikátor, získáme následující údaje. Vývoz je měřen na úrovni výkonové bilance, tedy za zboží i služby.

Tab.2/01. Podíl vývozu zboží a služeb na HDP v %

rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
vývoz/HDP	51,0	48,6	51,7	54,1	55,4	63,3
rok	2001	2002	2003	2004	2005	1990
vývoz/HDP	65,4	60,3	61,7	70,9	71,8	42,8

zdroj: ČSÚ a vlastní výpočty, OECD Statistics

Z dlouhodobého časového hlediska dochází v české ekonomice k trvalému růstu míry otevřenosti. K tomuto závěru bychom došli, kdybychom srovnávali údaje např. za rok 1990 ve vztahu k údajům za předchozí dekády období centrálně plánovaného hospodářství, a stejný závěr můžu konstatovat za období současné, jak naznačuje tabulka v řadě od poloviny 90. let do současnosti, kde pro srovnání uvádím i přibližný údaj za rok 1990 (jen za ČR). V roce 1990 funkční otevřenost měřená na úrovni podílu vývozu na HDP přesáhla 40%, zatímco v roce 2005 je to již přes 70%. Ukazatel tedy za 15 let narostl přibližně o 30%.

Další tabulka znázorňuje ukazatel v komparaci se zeměmi Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj v pětiletých intervalech od 1990 – 2005.

Tab.2/02. Podíl vývozu zboží a služeb na HDP v %

	1990	1995	2000	2005
Austrálie	16,2	19,2	22,7	20,3
Rakousko	37,7	35,1	45,4	54,3
Belgie	69,5	67,8	84,6	87,1
Kanada	25,8	37,3	45,6	37,9
Česko	42,8	50,7	63,4	71,7
Dánsko	37,2	37,6	46,6	48,8
Finsko	22,5	36,4	43,5	41,8
Francie	21,3	22,8	28,6	26,1
Německo	24,8	24,0	33,4	40,7
Řecko	15,3	14,9	21,6	18,4
Maďarsko	.	43,1	72,0	66,4
Island	33,7	35,5	33,8	32,0
Irsko	56,7	76,2	98,4	81,3
Itálie	19,2	25,7	27,1	26,1
Japonsko	10,5	9,2	11,0	14,3
Korea	28,0	28,8	40,8	42,5
Lucembursko	101,5	106,4	150,0	159,3
Mexiko	18,6	30,4	31,0	29,9
Nizozemsko	56,5	59,4	70,1	69,9
Nový Zéland	26,8	29,0	35,5	27,8
Norsko	40,4	38,0	46,7	45,3
Polsko	26,2	23,2	27,1	37,0
Portugalsko	31,2	28,6	29,8	28,5
Slovensko	.	57,4	70,3	77,3
Španělsko	16,1	22,4	29,0	25,5
Švédsko	29,8	39,2	45,9	48,7
Švýcarsko	35,7	35,4	45,7	47,9
Turecko	13,3	19,9	24,0	27,4
Velká Británie	24,0	28,4	28,1	26,4
U.S.A.	9,6	11,1	11,2	10,5
OECD - celkem	18,0	19,3	21,9	23,9

zdroj: OECD Statistics a vlastní výpočty

Údaje ukazují, že vyspělé země s velkým vnitřním trhem skutečně vykazují podstatně menší míru otevřenosti než ekonomiky malého vnitřního rozměru. Země jako Francie, Itálie, Španělsko nebo Velká Británie dosahují podílu vývozu na HDP jen mezi 20%-30%, USA a Japonsko sotva přes 10%. Vedle toho země neméně vyspělé, ale podstatně menší (jako např. skandinávské země, země Beneluxu, Švýcarsko) vykazují výrazně větší hodnoty. Česká republika dosahuje v tomto srovnání velmi vysokých hodnot. Míra otevřenosti za rok 2005 vykazuje necelých 72%, a překračuje tak hodnoty řady bohatších a vyspělejších zemí, jako např. Rakouska, Dánska, Finska, Švédska nebo Nizozemska. Tento ukazatel má ovšem omezenější vypovídací schopnost, jak naznačí následující výklad, a proto je nutné chápat tyto výsledky s rezervou.

2.2. Objem vývozu na obyvatele

Tab.2/03. Objem vývozu na obyvatele v CZK

Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
vývoz na obyvatele	72 387,7	79 279,1	90 885,8	104 996,2	112 090,9	134 914,1
Rok	2001	2002	2003	2004	2005	1990
vývoz na obyvatele	150 557,0	145 628,7	155 865,1	193 123,0	208 442,3	27 443,80

zdroj: ČSÚ a vlastní výpočty, OECD Statistics

Při měření otevřenosti pomocí druhého indikátoru dojdeme v hodnocení výsledků za ČR jako takovou k podobným závěrům jako v předchozím případě. Vývoz na obyvatele se neustále meziročně zvyšoval (s výjimkou roku 2002). V roce 1990 vývoz na hlavu činil přibližně 27 tisíc korun, za rok 2005 je to již přes 208 tisíc korun. Za 15 let se tak hodnota vývozu připadajícího na každého Čecha zvýšila více než 7-krát.

Tab.2/04. Objem vývozu na obyvatele v USD

	1990	1995	2000	2005
Austrálie	3 030,4	4 080,3	4 727,1	7 367,2
Rakousko	8 066,6	10 440,4	10 860,0	20 098,1
Belgie	14 127,0	19 011,5	19 150,3	30 958,2
Kanada	5 430,9	7 521,5	10 766,2	13 289,4
Česko	1 297,9	2 713,8	3 499,2	8 701,5
Dánsko	9 817,1	13 087,9	13 968,9	23 311,6
Finsko	6 307,5	9 294,3	10 243,8	15 581,7
Francie	4 663,0	6 181,2	6 428,0	9 116,6
Německo	6 721,9	7 399,9	7 719,4	13 757,1
Řecko	1 635,8	2 118,1	2 891,5	4 708,4
Maďarsko	.	1 916,0	3 383,9	7 265,2
Island	8 415,4	9 324,3	10 384,9	17 404,9
Irsko	7 741,3	14 191,4	25 010,5	39 439,2
Itálie	3 840,4	5 107,2	5 191,4	7 930,5
Japonsko	2 565,2	3 829,5	4 039,7	5 107,0
Korea	1 720,0	3 306,0	4 443,0	6 931,0
Lucembursko	33 466,9	53 287,7	69 686,6	127 967,1
Mexiko	601,4	954,1	1 823,4	2 183,0
Nizozemsko	11 134,0	16 088,6	16 945,2	26 944,4
Nový Zéland	3 504,5	4 845,7	4 847,0	7 436,0
Norsko	11 065,1	12 889,7	17 353,1	28 947,8
Polsko	443,6	836,1	1 214,4	2 937,0
Portugalsko	2 376,8	3 281,8	3 277,3	4 957,6
Slovensko	.	2 109,3	2 661,4	6 803,3
Španělsko	2 162,3	3 391,4	4 187,2	6 619,5
Švédsko	8 429,7	11 131,1	12 530,2	19 273,1
Švýcarsko	12 550,2	15 840,3	15 645,1	23 548,3
Turecko	356,4	545,3	710,7	1 379,6
Velká Británie	4 153,5	5 552,3	6 875,8	9 800,6
U.S.A.	2 212,9	3 050,2	3 884,9	4 396,3
OECD - celkem	3 114,5	4 245,4	4 914,1	7 021,3

zdroj: OECD Statistics a vlastní výpočty

Prostorová komparace v rámci zemí OECD ovšem tak pozitivní výsledky nepřináší. I předchozí tabulka sice potvrzuje, že ČR se vnějšímu ekonomickému prostředí soustavně otevírá stále více, avšak v mezinárodním srovnání ani dnes nedosahuje takových hodnot vývozu na hlavu, které jsou typické pro srovnatelné ekonomiky vyspělého tržního světa. Neuvažujeme-li extrémní případ Lucemburska, vyvezlo např. Finsko přes 15 tisíc, Švédsko 20 tisíc, Dánsko 23 tisíc, Nizozemsko téměř 27 tisíc, Norsko skoro 29 tisíc a Belgie dokonce přes 30 tisíc dolarů na osobu za rok 2005. ČR dosáhla hodnoty 8.701 USD na hlavu, a na země Beneluxu, s nimiž je vzhledem k podobnému vnitřnímu ekonomickému rozměru nejčastěji porovnávána, stále ztrácí více než trojnásobek hodnoty.

Přitom právě objem vývozu zboží a služeb přepočtený na obyvatele je potřeba v našem případě považovat za věrohodnější. U ukazatele vývozu na HDP dochází totiž ke značnému zkreslení kvůli přepočtu HDP běžným měnovým kurzem. Ve vyspělých zemích vykazuje nominální měnový kurz minimální odchylku od kurzu podle parity kupní síly, zde je tedy podíl vývozu na HDP poměrně výstižný ukazatel. V české ekonomice tomu ale tak není a vzniká zkreslení kvůli odlišné vnitřní a vnější kupní síle domácí měny. Koruna zůstává ještě pořád podhodnocena vůči paritě kupní síly a HDP přepočtený na srovnávací měnu běžným nominálním kurzem je tak nižší než HDP přepočtený kurzem odpovídajícím paritě kupní síly. Tím vzniká v mezinárodní komparaci za ČR a obdobné ekonomiky zkreslení a ukazatel je výrazně nadhodnocený. Realističtější obraz o funkční otevřenosti země proto podává v našem případě spíše indikátor objem vývozu na obyvatele.

3. Dynamika zahraničního obchodu ČR

3.1. Vývoj obratu

Obrat zahraničního obchodu České republiky, tzn. celkový součet jeho vývozu a dovozu, se za sledovaných 14 let existence země zvýšil z 847 685 mil Kč na 4 234 953 mil Kč v roce 2006, tedy o 3 387 268 mil Kč, což představuje nárůst na 499,6%. Dynamika obratu byla v jednotlivých letech rozdílná, jak ukazuje následující tabulka.

Tab.3/01. Vývoj obratu v mil CZK a v %

	obrat	meziroční hodnotová změna v mil CZK	Meziroční procentuální změna
1993	847 685	.	.
1994	957 219	109 534	112,9
1995	1 231 911	274 692	128,7
1996	1 356 350	124 439	110,1
1997	1 568 972	212 622	115,7
1998	1 748 693	179 721	111,5
1999	1 881 925	133 232	107,6
2000	2 363 023	481 098	125,6
2001	2 653 713	290 690	112,3
2002	2 580 531	-73 182	97,2
2003	2 811 653	231 122	109,0
2004	3 471 753	660 100	123,5
2005	3 698 548	226 795	106,5
*2006	4 234 953	536 405	114,5

zdroj: ČSÚ a vlastní výpočty

Největší meziroční hodnotové zvýšení obrat zaznamenal v letech 2000, v loňském roce 2006 a vůbec největší v roce našeho vstupu do EU 2004, kdy obrat oproti předchozímu roku narostl o celých 660 100 mil Kč. V relativním vyjádření byl nárůst obratu největší v letech 2004, 2000 a 1995, kdy se obrat oproti roku 1994 zvýšil o 28,7%. Naopak pouze jednou byl v historii České republiky zaznamenán pokles oproti předchozímu roku, a sice v roce 2002. Obrat se snížil o 73 182 mil Kč, což představovalo pokles o 2,8%.

3.2. Vývoj vývozu

Vývoz se zvýšil z 421 601 mil Kč v roce 1993 na 2 141 110 mil Kč v roce 2006, což představuje zvýšení na 507,8% (absolutně o 1 719 509 mil Kč). Dynamiku v jednotlivých letech opět zachycuje následující tabulka.

Tab.3/02. Vývoj vývozu v mil CZK a v %

	vývoz	meziroční hodnotová změna v mil CZK	meziroční procentuální změna
1993	421 601	.	.
1994	458 842	37 241	108,8
1995	566 171	107 329	123,4
1996	601 680	35 509	106,3
1997	709 261	107 581	117,9
1998	834 227	124 966	117,6
1999	908 756	74 529	108,9
2000	1 121 099	212 343	123,4
2001	1 268 149	147 050	113,1
2002	1 254 860	-13 289	99,0
2003	1 370 930	116 070	109,2
2004	1 722 657	351 727	125,7
2005	1 868 586	145 929	108,5
*2006	2 141 110	272 524	114,6

zdroj: ČSÚ a vlastní výpočty

V případě vývozu bylo dosaženo největšího meziročního hodnotového navýšení rovněž v letech 2000, 2006 a ve vstupním roce 2004, kdy vzrůst dosáhl částky 351 727 mil Kč. V relativním vyjádření byla nejdynamičtější stejně jako v případě obratu léta 1995 a 2000 (shodně 123,4%) a rok 2004, kdy český export vzrostl oproti předchozímu roku o 25,7%. Jediný rok 2002 zaznamenal absolutní pokles vývozu o 13 289 mil Kč, což představovalo snížení na 99% hodnoty roku 2001.

3.3. Vývoj dovozu

Tab.3/03. Vývoj dovozu v mil CZK a v %

	dovoz	meziroční hodnotová změna v mil CZK	meziroční procentuální změna
1993	426 084	.	.
1994	498 377	72 293	117,0
1995	665 740	167 363	133,6
1996	754 670	88 930	113,4
1997	859 711	105 041	113,9
1998	914 466	54 755	106,4
1999	973 169	58 703	106,4
2000	1 241 924	268 755	127,6
2001	1 385 564	143 640	111,6
2002	1 325 671	-59 893	95,7
2003	1 440 723	115 052	108,7
2004	1 749 095	308 372	121,4
2005	1 829 962	80 867	104,6
*2006	2 093 842	263 880	114,4

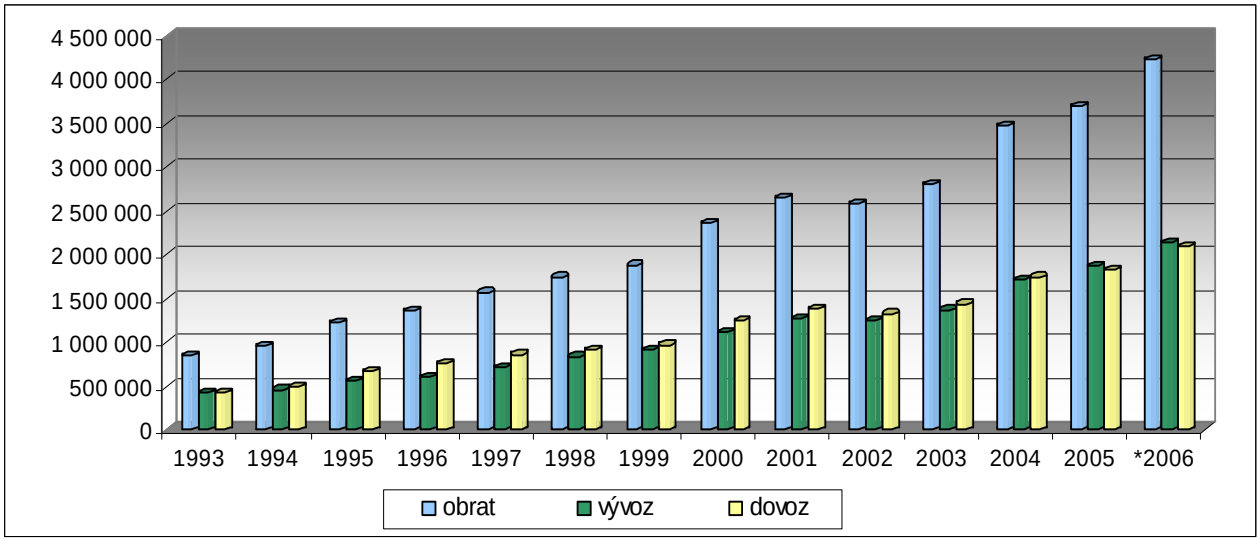
zdroj: ČSÚ a vlastní výpočty

Dovoz zaznamenal zvýšení své hodnoty z 426 084 mil Kč v roce 1993 na 2 093 842 mil Kč za rok 2006, což je nárůst na 491,4%.

Údaje o dynamice dovozu jsou prakticky analogické jako u předchozích dvou agregátů. Nejmasivnější absolutní meziroční nárůsty jsou opět realizovány v letech 2000, 2006 a 2004, největší dynamiku v procentuálním vyjádření zaznamenaly roky 2004, 2000 a 1995. Rovněž rok 2002 je jediným rokem s absolutním i relativním meziročním poklesem.

Vývoj dynamiky všech tří veličin shrnuje následující graf.

Graf 3/01. Vývoj obratu, vývozu a dovozu v mil CZK

3.4. Relace mezi obratem, vývozem a dovozem

Z uvedených analýz můžu konstatovat, že český zahraniční obchod se vyvíjel poměrně dynamicky, s výjimkou roku 2002 všechny roky zaznamenaly meziroční zvýšení sledovaných agregátů v hodnotovém i relativním vyjádření. Kvalitativním šrámem na tomto trendu však byl dlouhodobě vyšší podíl dovozu na obratu oproti podílu vývozu na obratu, vedoucí k pasivu obchodní bilance. Zlom v tomto vývoji přišel až v roce 2005, kdy hodnota vývozů poprvé překročila hodnotu dovozů a obchodní bilance skončila přebytkem.

Bližší pohled podává následující tabulka.

Tab.3/04. Relace mezi obratem, vývozem a dovozem v %

	podíl vývozu na obratu	podíl dovozu na obratu	Obchodní bilance v mil CZK	krytí dovozu vývozem
1993	49,7	50,3	-4 483	98,9
1994	47,9	52,1	-39 535	92,1
1995	46,0	54,0	-99 569	85,0
1996	44,4	55,6	-152 990	79,7
1997	45,2	54,8	-150 450	82,5
1998	47,7	52,3	-80 239	91,2
1999	48,3	51,7	-64 413	93,4
2000	47,4	52,6	-120 825	90,3
2001	47,8	52,2	-117 415	91,5
2002	48,6	51,4	-70 811	94,7
2003	48,8	51,2	-69 793	95,2
2004	49,6	50,4	-26 438	98,5
2005	50,5	49,5	38 624	102,1
*2006	50,6	49,4	47 268	102,3

zdroj:ČSÚ a vlastní výpočty

Z tabulky je patrné, že tři sledované veličiny, tedy podíl vývozu/dovozu na obratu, krytí dovozu vývozem a konečně obchodní bilance jsou ve vzájemné korelaci. V letech 1993 až 2004 jsou podíly vývozu na obratu menší než podíly dovozu na obratu, obchodní bilance tedy vykazuje záporná salda a vývoz logicky nestačí pokrývat dovoz (hodnoty krytí pod 100%). V posledních dvou letech podíly vývozu na obratu překročily podíly dovozu na obratu, obchodní bilance tak končí přebytkem a index krytí dovozu vývozem překračuje hodnotu 100%.

Podíl vývozu na obratu začal v roce 1993 na hodnotě 49,7%, poté se postupně snižoval až do roku 1996, kdy dosáhl nejhoršího výsledku, jen 44,4%. Tím bylo vykázáno také nejnižší krytí importu exportem 79,7% a obchodní bilance se propadla do nejhlubšího schodku, téměř -153 miliard Kč. Počínaje rokem 1997 se podíl exportu na obratu začal zvyšovat, a sice, s výjimkou zakolísání v roce 2000, kontinuálně až do současnosti. Nejlepšího výsledku tak bylo dosaženo v loňském roce 2006, ačkoli údaje ještě nejsou oficiálně konečné a je možné čekat některé drobné korekce. Za rok 2006 se tedy export podílel na obratu 50,6%, index krytí dovozu vývozem dosáhl nejvyšší úrovně 102,3% a obchodní bilance realizovala přebytek přes 47 miliard Kč.

4. Teritoriální struktura zahraničního obchodu

4.1. Základní souvislosti

Ekonomicko-společenské změny po roce 1989 a započatá transformace našly výrazný odraz ve změnách teritoriální struktury československého, resp. českého zahraničního obchodu. Tyto změny byly do značné míry očekávatelné a měly své racionální vysvětlení. Po zániku RVHP se jednak zásadně změnily podmínky obchodování, tehdejší ČSFR se musela začít učit obchodovat za světové ceny a měny, neboť cenové, platební a kurzové relace obchodu byly v rámci RVHP zcela izolované od ostatního světa a tím i značně deformované. Kromě toho se převažující obchodní partneři, tedy země východního bloku, začaly potýkat s nemalými obtížemi na makroekonomické úrovni v hospodářské sféře, a zároveň upadala velká část tamních odběratelů do platebních problémů, čímž se obchod s nimi pro naše tržní subjekty stával nejistý a riskantní. Vedle toho se ovšem do změn silně promítly i vlivy politické, kdy převažující mínění v té době požadovalo rychlé odvrácení se od všeho „sovětského“ a orientaci na vyspělá západní teritoria jako symbol budoucího rozvoje a prosperity. Dnes, s odstupem více než 15 let, mnohé hlasy připouštějí, že skokové opuštění ruského obchodního teritoria bylo zbytečně unáhlené a že tento ideologický faktor v tzv. šokové teritoriální reorientaci neměl hrát tak velkou roli.

Radikálnost teritoriální reorientace je viditelná ve dvou následujících tabulkách, kde uvádím pro komparaci stav v roce 1989 jako reprezentanta předlistopadové éry a poté stav ve třech rocích vždy po pětiletých intervalech.

Tab.4/01. Vývoz ČSSR a ČR podle teritorií v %

	1989	1995	2000	2005	
CPE	50,0				
VTE	37,2	66,0	74,8	90,3	VTE
z toho EU	*31,9*	*60,5*	*68,6*	*84,1*	*z toho EU 15/25*
RZ	7,5	*5,5*	*4,4*	*4,6*	*z toho ostatní VTE*
		5,0	3,8	3,6	RZ
		28,3	21,1	5,6	ETE a SNS
		0,6	0,3	0,4	ostatní státy
		0,1	0,0	0,1	nespecifikováno

zdroj:ČSÚ a MPO

Tab.4/02. Dovoz ČSSR a ČR podle teritorií v procentech

	1989	1995	2000	2005	
CPE	51,3				
VTE	37,0	69,5	71,8	80,3	VTE
z toho EU	*31,8*	*61,0*	*62,1*	*71,0*	*z toho EU 15/25*
RZ	7,5	*8,5*	*7,2*	*7,1*	*z toho ostatní VTE*
		4,1	4,6	5,7	RZ
		25,5	21,1	8,6	ETE a SNS
		0,9	2,3	5,3	ostatní státy
		0,0	0,2	0,1	Nespecifikováno

zdroj:ČSÚ a MPO

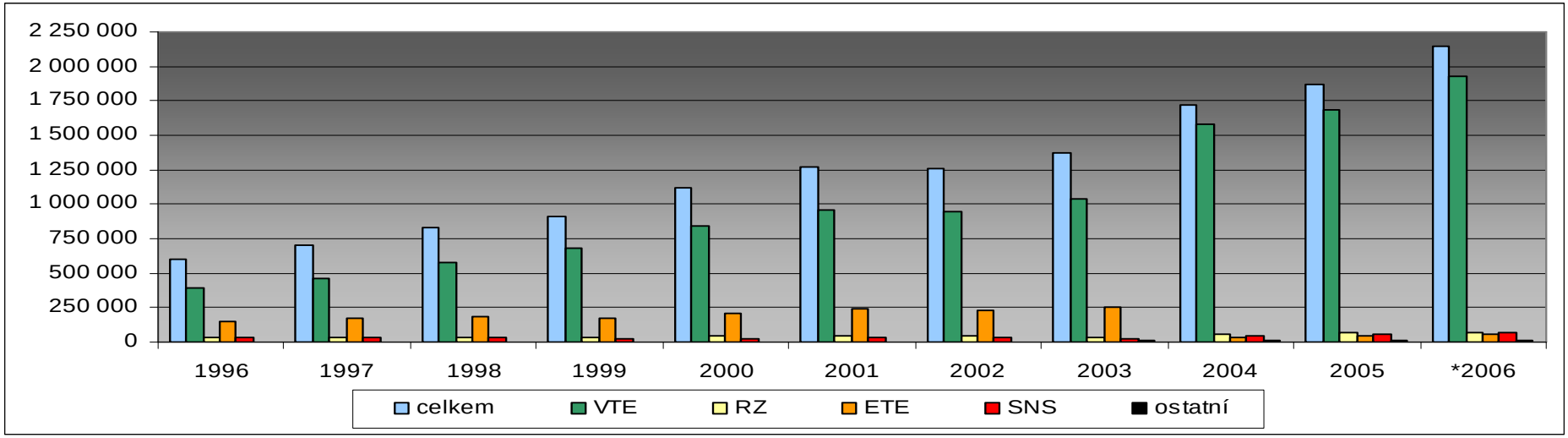
Z tabulkového srovnání je zřejmý masivní nárůst obchodní výměny s vyspělými tržními ekonomikami. Jestliže v roce 1989 se s nimi realizovalo zhruba 37% obchodu na straně vývozu i dovozu, o 5 let později do těchto zemí proudí již 66% našich vývozů a dovážíme z nich necelých 70% všech dovozů. Z přehledu je zřejmé, že od druhé poloviny 90.let se tyto podíly nadále zvyšují, takže v dnešní době do VTE vyvážíme 9/10 celkového vývozního objemu. Toto zvyšování bylo ale již pozvolné a postupné, takže ona radikálnost je skutečně charakteristickým znakem především první poloviny 90. let a začátku transformace.

Analogicky můžeme vysledovat pokles podílu bývalých centrálně plánovaných ekonomik, resp. evropských tranzitivních ekonomik a Společenství nezávislých států v čele s Ruskem. Podíl těchto teritorií se v období existence RVHP pohyboval přes 50% obchodní výměny a více, ve druhé polovině 90. let nepřevyšuje 25%, v roce 2000 je kolem 21%. Další citelnou ztrátu tento ukazatel utrpěl v roce 2004, kdy po rozšíření EU se osm zemí (včetně ČR) z kategorie ETE přemístilo do VTE (Kypr a Malta náležely mezi VTE již před vstupem do EU). V současnosti tak na Rusko a zbylé tranzitivní ekonomiky připadá jen přes 5% našich vývozů a přes 8% dovozů.

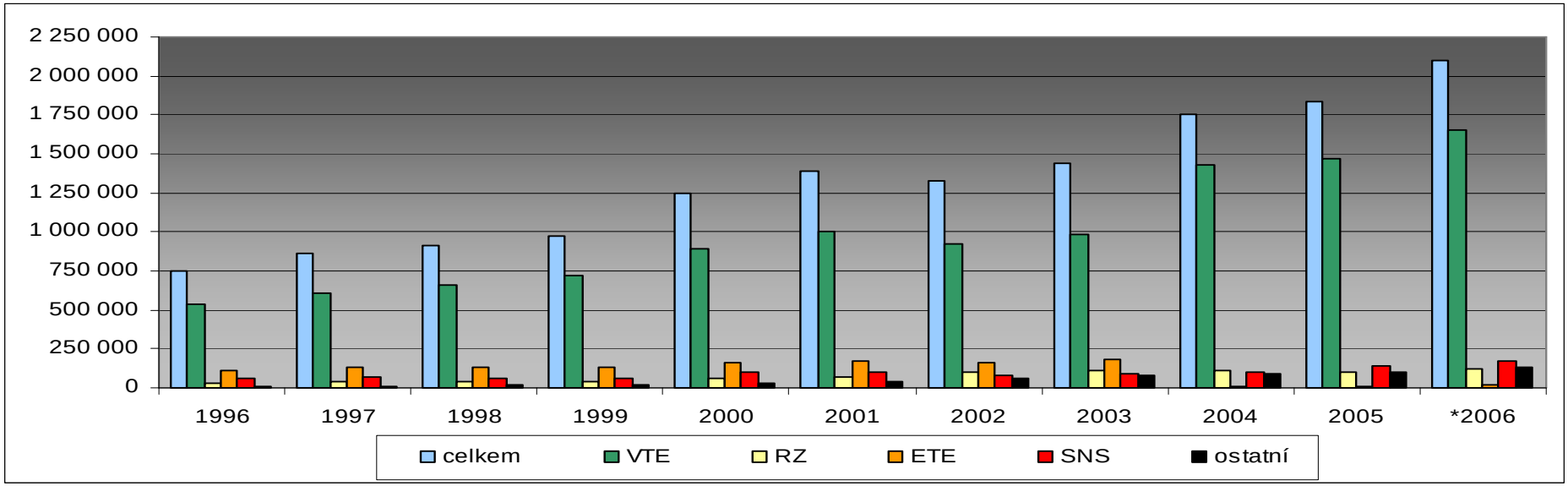
4.2. Podrobněji k teritoriální struktuře

Podrobnější přehled o vývoji teritoriální struktury podávají následující grafy hodnot vývozu a dovozu podle hlavních teritorií, tabulka a graf obchodní bilance s jednotlivými skupinami zemí a dále tabulky vývozu a dovozu v relativním vyjádření, sestavené pro uplynulé desetiletí 1996-2006.

Graf 4/01. Vývoz podle hlavních teritorií v mil CZK

Graf 4/02. Dovoz podle hlavních teritorií v mil CZK

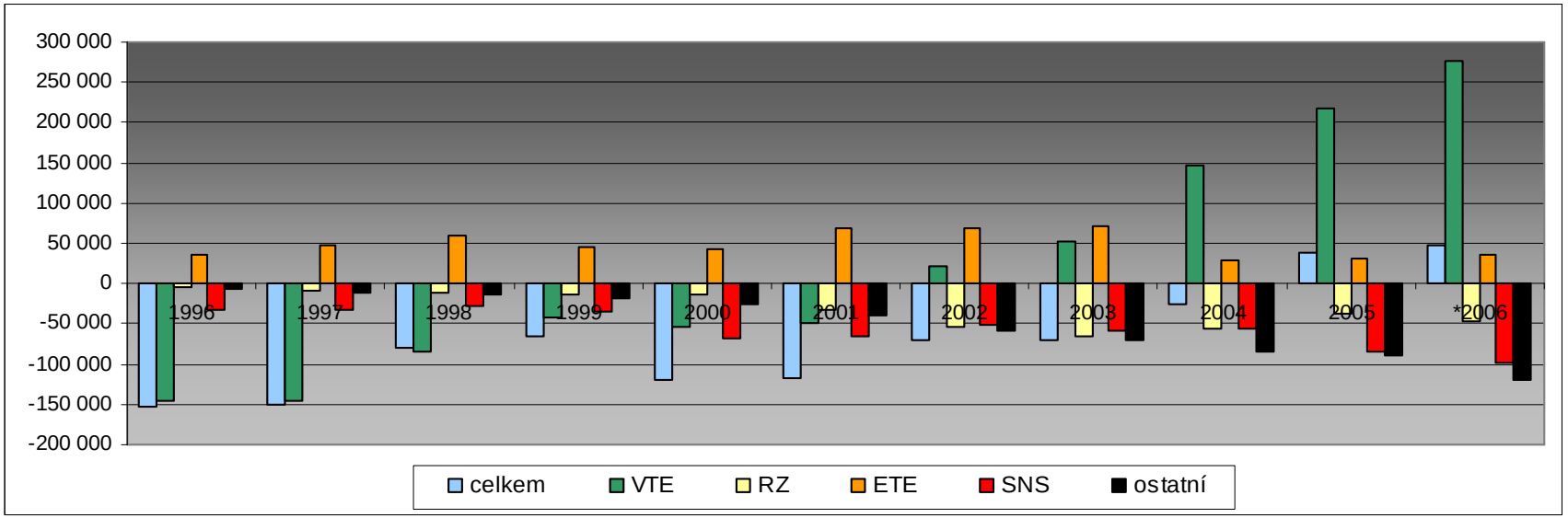

Tab.4/03. Obchodní bilance podle hlavních teritorií v mil CZK

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
celkem	-152 990	-150 450	-80 239	-64 413	-120 825	-117 415	-70 811	-69 793	-26 438	38 624	47 268
VTE	-145 609	-145 344	-85 566	-41 022	-53 908	-48 619	22 384	51 192	145 812	217 683	276 326
z toho EU 15/25	*-118 579*	*-107 546*	*-46 759*	*3 944*	*-1 761*	*7 435*	*60 230*	*103 876*	*224 416*	*272 031*	*330 515*
z toho ESVO	*-5 663*	*-6 670*	*-6 529*	*-7 444*	*-11 505*	*-13 287*	*-7 847*	*-10 886*	*-10 538*	*-9 102*	*-3 579*
z toho ostatní VTE	*-21 367*	*-31 128*	*-32 278*	*-37 522*	*-40 642*	*-42 767*	*-29 999*	*-41 798*	*-68 067*	*-45 246*	*-50 610*
RZ	-5 031	-7 944	-10 620	-14 024	-14 775	-33 004	-52 735	-66 490	-56 486	-37 357	-45 618
ETE	36 430	46 581	59 365	45 674	44 055	69 560	67 714	71 035	27 760	31 406	36 870
SNS	-32 857	-32 546	-27 802	-35 690	-68 757	-66 058	-50 664	-58 442	-57 050	-83 905	-98 265
ostatní	-5 939	-10 671	-14 779	-17 886	-25 569	-38 465	-57 499	-69 201	-85 348	-88 377	-120 566
nespecifikováno	15	-526	-835	-1 465	-1 871	-828	-11	2 112	-1 126	-826	-1 479

zdroj: Statistická ročenka ČSÚ a vlastní výpočty

Graf 4/03. Obchodní bilance podle hlavních teritorií v mil CZK

Tab.4/04. Vývoz podle hlavních teritorií v %

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
VTE	64,4	65,3	69,2	74,5	74,8	75,1	75,1	75,6	91,6	90,4	90,0
z toho EU 15/25	*58,6*	*59,8*	*64,0*	*69,2*	*68,6*	*69,1*	*68,4*	*69,8*	*86,0*	*84,1*	*83,9*
z toho ESVO	*1,6*	*1,7*	*1,7*	*1,8*	*1,8*	*1,8*	*2,1*	*1,8*	*1,6*	*1,7*	*1,9*
z toho ostatní VTE	*4,2*	*3,8*	*3,5*	*3,5*	*4,4*	*4,2*	*4,6*	*4,0*	*4,0*	*4,6*	*4,2*
RZ	5,0	4,5	3,9	3,3	3,8	3,3	3,5	2,9	3,1	3,6	3,3
ETE	25,1	24,6	22,5	19,4	18,6	18,8	18,6	18,5	2,3	2,4	2,6
SNS	4,9	5,2	4,0	2,5	2,5	2,5	2,3	2,1	2,4	3,1	3,5
ostatní	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6	0,5	0,4	0,5
nespecifikováno	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1

zdroj:Statistická ročenka ČSÚ a vlastní výpočty

Tab.4/05. Dovoz podle hlavních teritorií v %

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
VTE	70,7	70,8	72,5	73,8	71,8	72,2	69,3	68,4	81,9	80,3	78,9
z toho EU 15/25	*62,4*	*61,8*	*63,5*	*64,2*	*62,1*	*62,7*	*60,2*	*59,2*	*71,8*	*71,0*	*70,0*
z toho ESVO	*2,1*	*2,2*	*2,3*	*2,5*	*2,5*	*2,6*	*2,5*	*2,5*	*2,2*	*2,2*	*2,1*
z toho ostatní VTE	*6,2*	*6,8*	*6,7*	*7,1*	*7,2*	*6,9*	*6,6*	*6,7*	*7,9*	*7,1*	*6,8*
RZ	4,7	4,6	4,7	4,5	4,6	5,4	7,3	7,5	6,3	5,7	5,6
ETE	15,2	14,9	14,1	13,4	13,3	12,2	12,5	12,7	0,6	0,8	0,9
SNS	8,2	8,1	6,7	6,0	7,8	7,0	6,0	6,0	5,7	7,8	8,3
ostatní	1,1	1,5	1,9	2,2	2,3	3,1	4,8	5,3	5,3	5,3	6,3
nespecifikováno	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1

zdroj:Statistická ročenka ČSÚ a vlastní výpočty

První dva uvedené grafy vývozu a dovozu jasně ukazují, že rozhodující vliv pro celou zahraničně obchodní výměnu České republiky již od druhé poloviny 90.let má skupina vyspělých tržních ekonomik. Takový vývoj potvrzuje tezi o skokové územní reorientaci zahraničního obchodu ČR v první polovině 90.let. Graf obchodní bilance zase ukazuje jiný podstatný vývojový rys, totiž přechod bilance právě se skupinou vyspělých ekonomik do aktivní pozice od roku 2002. Přebytek s VTE se navíc kontinuálně zvyšuje a v posledních dvou letech tak způsobil přelomový přechod celé obchodní bilance do přebytku. Podívejme se na vývoj obchodu s jednotlivými teritoriálními uskupeními konkrétněji.

4.2.1. Vyspělé tržní ekonomiky

Jak dokládají předchozí tabulky, vyspělé tržní ekonomiky svou pozici v obchodní výměně s ČR neustále posilovaly. Jejich podíl na exportu vzrostl během sledovaného období ze 64,4% na 90,0%, tedy o necelých 26%. Tento podíl VTE meziročně zvyšovaly s výjimkou posledních dvou let 2005 a 2006, kdy se poprvé jejich podíly mírně snížily. Zde při pohledu na tabulku musím ovšem upozornit na fakt, že údaj roku 2004 je třeba brát s mírnou rezervou,

neboť jsem do kategorie VTE započítal EU jako 25 států, přitom ještě první 4 měsíce tohoto roku tvořila EU jen stará patnáctka. Údaje za rok 2004 jsou tedy mírně nadhodnocené. Tím je také vysvětlen velký skok v podílech VTE, resp. EU mezi léty 2003 a 2004, neboť podstatná část zemí z uskupení CEFTA, která byla jako celek pro ČR významným obchodním partnerem, „přesídlila“ ze skupiny ETE do VTE.

Dovozy z VTE zaznamenaly ve sledovaném období meziročně větší a častější zakolísání oproti vývozům (pokles v letech 2000, 2002, 2003 a rovněž 2005 a 2006), přesto celkově zvýšily svůj podíl za rok 2006 o víc jak 8% oproti roku 1996.

Z tabulek dále vyplývá, že tahounem popsaného vývoje posilování významu vyspělých tržních ekonomik byly jednoznačně země EU. Jsou rozhodujícím faktorem co do rozsahu, i dynamiky růstu. Pokud bychom měřili dynamiku obratu zahraničního obchodu za rok 2006 oproti roku 1996, dostaneme za celkový obrat hodnotu zhruba 312%, zatímco za samotnou EU tento index dosahuje asi 396%. Obchod se zeměmi EU tak za sledované období vykazoval větší dynamiku než obchod jako celek.

Čtyři členové uskupení ESVO vykazují velmi stabilní podíly a jejich význam je navíc malý. Podíly ostatních vyspělých ekonomik jsou rovněž poměrně stabilní, ve vývozu oscilují zhruba mezi 3,5% až 4,5%, v dovozu přibližně mezi 6% až 8%.

4.2.2. Evropské tranzitivní ekonomiky a SNS

Evropské tranzitivní ekonomiky zaznamenaly zcela opačný vývoj a jejich podíly se jak ve vývozu , tak i v dovozu postupně snižovaly, přičemž k největšímu skokovému snížení došlo mezi roky 2003 a 2004, a to z již zmíněného důvodu (přechod většiny zemí CEFTA do skupiny EU, a tedy VTE). Vývozy tak klesly na podíl 2,6 % v roce 2006, dovozy z ETE v roce 2006 představují téměř zanedbatelný podíl 0,9 %.

Ve vztahu k Rusku došlo k největším poklesům záhy po zahájení transformace, ve druhé polovině 90.let je tempo snižování podílů již pozvolnější. Přesto je ale patrné, ještě v polovině 90.let Česká republika vyvážela do zemí SNS kolem 5% svých exportů, v roce 2006 jsou to 3,5%. Dovozy vzhledem ke komoditní skladbě dosahují v delším časovém vývoji i přes některé meziroční výkyvy stabilních podílů mezi 7% až 8%.

4.2.3. Rozvojové země

Ve vývozech do rozvojových zemí došlo k oslabení podílu. Tabulka sice neuvádí údaj roku 1993, nicméně v tomto roce byl podíl RZ na českých vývozech 7,8%, kdežto v roce

2006 jen 3,3%, což představuje pokles o 4,5%. Naopak v dovozech rozvojové země své postavení posilovaly, a to z výchozích 4,5% v roce 1993 na zatím nejvyšších 7,5% v roce 2003. V posledních třech letech se podíly rozvojových zemí na dovozu snížily.

4.2.4. Ostatní země

Na tomto místě bych jen krátce upozornil na zřetelně narůstající podíl skupiny ostatních zemí na našich dovozech. Z hodnoty kolem 1% v roce 1996 se tito obchodní partneři vyšplhali na 6,3% v roce 2006, na čemž mají převažující podíl stále rostoucí objemy dováženého zboží z Číny. Ve vývozu nemá tato skupina zemí zdaleka takovou váhu, podíly se pohybují jen kolem 0,5%.

4.2.5. Teritoriální struktura obchodní bilance

Záporná salda obchodní bilance jsou pro samostatnou českou historii charakteristická a proslulá, stejně jako fakt, že v roce 2005 došlo poprvé k prolomení tohoto nelichotivého trendu a obchodní bilance skončila přebytkem 38 624 mil korun. Předběžné údaje za loňský rok avizují další zvýšení přebytku obchodní bilance na 47 mld. korun. Za celkovými čísly stojí odlišný teritoriální vývoj.

Jedinou skupinou zemí, které od počátku sledovaného období vykazovaly přebytky obchodní bilance, byly ETE (bez SNS). Se všemi ostatními skupinami zemí ČR začínala od roku 1993 na deficitech. U všech skupin, kromě Evropské unie a tím i VTE, tomu tak zůstalo dodnes.

V případě Evropské unie byl poprvé přebytek obchodní bilance vykázán již v roce 1999, rok 2000 se sice ještě vrátil k mírnému deficitu, ale od roku 2001 jsou kladná salda pravidelná a hlavně výrazně narůstající. Země EU jsou i v tomto smyslu opět tahounem. Bilance jak se zeměmi ESVO, tak s ostatními VTE totiž nadále zůstává záporná, a je to tedy právě EU, která vytáhla od roku 2002 do přebytku i bilanci za celou skupinu VTE.

Se zbylými skupinami zemí vykazuje ČR nadále záporná salda obchodní bilance. Platí to jak pro RZ, tak pro Rusko (SNS) a ostatní země (Čínu).

4.3. Nejvýznamnější obchodní partneři

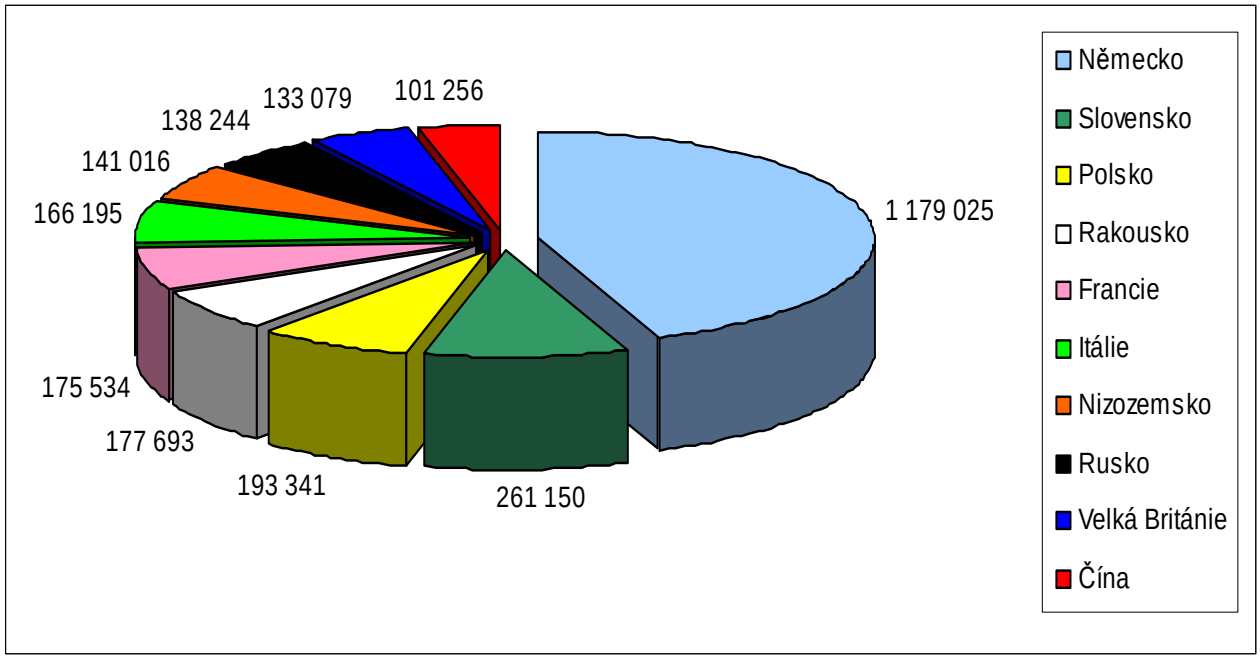
Následující tabulka a graf znázorňují pořadí největších obchodních partnerů měřeno podle definitivních údajů obratu zahraničního obchodu za rok 2005.

Tab.4/06. Pořadí zemí podle obratu 2005

pořadí	země	obrat 2005 (mil CZK)
1	Německo	1 179 025
2	Slovensko	261 150
3	Polsko	193 341
4	Rakousko	177 693
5	Francie	175 534
6	Itálie	166 195
7	Nizozemsko	141 016
8	Rusko	138 244
9	Velká Británie	133 079
10	Čína	101 256

zdroj:ČSÚ

Graf 4/04. Nejvýznamnější obchodní partneři podle obratu 2005 (mil CZK)

Pro podrobnější znázornění vývoje jsem dále tuto desítku nejvýznamnějších zemí pro náš zahraniční obchod porovnal ve vývoji za roky 1995, 2000 a 2005, a sice v celkové hodnotě vývozu/dovozu, jejich relativních hodnotách a v obchodní bilanci, jak ukazují následující dvě tabulky.

Tab.4/07. Obchod v přehledu s 10 největšími partnery (podle obratu 2005) v mil CZK

	vývoz			dovoz			bilance		
	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005
Německo	209 579	453 521	628 530	209 668	400 538	550 495	-89	52 983	78 035
Slovensko	79 480	86 056	161 348	78 424	74 582	99 802	1 056	11 474	61 547
Polsko	25 497	60 898	102 341	18 079	44 332	91 000	7 418	16 566	11 342
Rakousko	37 323	66 956	104 668	45 981	61 332	73 025	-8 658	5 624	31 642
Francie	15 074	45 085	92 124	26 897	61 643	83 410	-11 823	-16 557	8 713
Itálie	21 112	42 388	78 628	35 485	64 194	87 567	-14 373	-21 806	-8 938
Nizozemsko	13 610	25 779	68 256	17 562	29 018	72 760	-3 952	-3 239	-4 504
Rusko	16 726	14 915	33 646	49 778	80 237	104 598	-33 052	-65 322	-70 952
Velká Británie	18 116	48 096	86 991	25 197	51 339	46 088	-7081	-3243	40 903
Čína	2 495	2 548	7 154	5 541	26 813	94 102	-3 046	-24 265	-86 948

zdroj:ČSÚ

Tab.4/08. Obchod v přehledu s 10 největšími partnery (podle obratu 2005) v %

	podíl na celkovém vývozu			podíl na celkovém dovozu			index 2005/1995 na vývozu	index 2005/1995 na dovozu
	1995	2000	2005	1995	2000	2005		
Německo	37,0	40,5	33,6	31,5	32,3	30,1	299,9	262,6
Slovensko	14,0	7,7	8,6	11,8	6,0	5,5	203,0	127,3
Polsko	4,5	5,4	5,5	2,7	3,6	5,0	401,4	503,3
Rakousko	6,6	6,0	5,6	6,9	4,9	4,0	280,4	158,8
Francie	2,7	4,0	4,9	4,0	5,0	4,6	611,1	310,1
Itálie	3,7	3,8	4,2	5,3	5,2	4,8	372,4	246,8
Nizozemsko	2,4	2,3	3,7	2,6	2,3	4,0	501,5	414,3
Rusko	3,0	1,3	1,8	7,5	6,5	5,7	201,2	210,1
Velká Británie	3,2	4,3	4,7	3,8	4,1	2,5	480,2	182,9
Čína	0,4	0,2	0,4	0,8	2,2	5,1	286,7	1698,3

zdroj: ČSÚ

4.3.1. Německo

Německo tradičně představuje hlavního obchodního partnera České republiky. Přesto, že za rok 2005 sledujeme pokles jeho podílu na celkových vývozech i dovozech ve srovnání s rokem 2000, jeho předstih před ostatními zeměmi zůstává nadále velký. To je velmi dobře vidět v tabulce absolutního vyjádření obchodní výměny. V roce 2005 činí hodnotové vyjádření našich vývozů do Německa 628 530 mil korun, což je zhruba o 290% více než hodnota vývozů do druhé země v pořadí, tedy na Slovensko se 161 348 mil korun. U dovozů je to přibližně o 450% více než činí dovozy ze Slovenska a o přibližně 425% více než z druhého Ruska. Indexy 2005/1995 pak ukazují, že hodnota vývozu do Německa se za rok 2005 zvýšila na téměř 300% hodnoty roku 1995, hodnota dovozu z Německa na 262,5% hodnoty roku 1995, což znamená rozdíl 37,5% ve prospěch vývozu. V roce 1998 jsme poprvé do Německa více vyvezli než dovezli a od tohoto roku je tak obchodní bilance s naším dominantním partnerem aktivní.

4.3.2. Slovensko, Polsko, Rakousko

Druhou pozici (stále podle obratu 2005) si nadále udržuje Slovensko, jehož předstih před dalšími zeměmi už ale není tak zásadní jako u Německa, obzvlášť v dovozech, kde je kromě Německa až za Ruskem, zabírá podíl 5,5% a má tak jen malý náskok před Čínou a Polskem. Právě Polsko se víceméně dělí s Rakouskem o třetí a čtvrtou celkovou pozici, kdy Rakousko v roce 2005 ještě mírně předstihovalo Polsko ve vývozech, naopak v dovozech mělo Polsko již jednoprocentní náskok. Se všemi třemi sousedními státy na 2-4 pozici vykazuje ČR rovněž kladnou bilanci. U Polska je patrná vysoká hodnota indexu 2005/1995, u vývozu přes 400%, u dovozu dokonce 500%.

4.3.3. Francie, Itálie, Nizozemsko, Velká Británie

Další skupinou v pořadí jsou významné státy Evropské unie – Francie, Itálie, Nizozemsko a Velká Británie. U Francie došlo ke zvýšení podílu na celkových exportech z 2,7% na 4,9%. Velký je také nárůst hodnoty vývozu do Francie, v roce 2005 na 611% hodnoty roku 1995. Itálie si udržuje poměrně stabilní podíly. U Nizozemska došlo k nárůstu podílu u dovozů i vývozů, také hodnotové indexy 2005/1995 jsou vysoké. Velká Británie oslabila podíl na dovozech, naopak posílila na vývozech. Hodnotový index 2005/1995 u britských vývozů dosahuje vysokých 480,2. Pokud se týče bilančního vývoje, ještě v roce 2000 jsme se všemi zeměmi realizovali záporné saldo. Za dalších 5 let se podařilo tento trend prolomit u Francie a Velké Británie, u které je navíc aktivum obchodní bilance dost

jednoznačné. Naopak u Nizozemska a Itálie se stále nedaří dynamizovat naše vývozy více než dovozy a bilance zůstává záporná, i když schodky již nejsou nijak zásadní.

4.3.4. Rusko, Čína

Specifické postavení, především díky zbožové skladbě dovozů, zaujímají dvě poslední země v mém výčtu – Rusko a Čína. Jedná se o obchodní partnery, s nimiž realizujeme suverénně největší pasivum obchodní bilance. U Ruska jsou záporná salda charakteristická po celou dobu existence samostatné ČR, u Číny od roku 1994 a zde se navíc záporná salda soustavně prohlubují. Z tabulky je vidět, že v současnosti je již čínské pasivní saldo obchodní bilance hlubší než ruské. V obou případech je tedy úroveň obchodu determinována převážně našimi dovozy z těchto zemí, vývozy do Ruska dosahují v roce 2005 jen 1,8% podílu a do Číny pouze 0,4%. Pozice Číny je vůbec zajímavě rozptýlená. Její podíl na vývozech je téměř zanedbatelný, dle obratu je ale Čína již v první desítce a v dovozech zaujímá dokonce čtvrtou pozici. Úctyhodný je u Číny ukazatel indexu dovozu 2005/1995, vyjadřující, že úroveň dovozu z Číny za rok 2005 vzrostla na téměř 1700% hodnoty roku 1995.

5. Komoditní struktura zahraničního obchodu

5.1. Základní souvislosti

Na začátek analýzy komoditní struktury naznačím podobně jako v předchozím oddíle dvě tabulky, v nichž vedle tří let polistopadové éry v pětiletých intervalech uvádím pro srovnání rovněž údaje za rok 1989. Zbožovou skladbu budu sledovat podle zavedené a mezinárodně používané klasifikace Standard International Trade Classification (rev.3), která v základním členění dělí zboží do 10 tříd.

Tab.5/01. Vývoz ČSSR/ČR podle SITC v přehledu v %

třídy SITC, rev.3		1989	1995	2000	2005
0	potraviny a živá zvířata	4,6	4,9	2,9	3,3
1	nápoje a tabák	0,4	0,8	0,7	0,6
2	surové materiály,nepoživatelné, s výjimkou paliv	3,7	5,2	3,5	2,5
3	minerální paliva,maziva a příbuzné materiály	5,2	4,3	3,1	3,1
4	živočišné a rostlinné oleje,tuky a vosky	0,1	0,2	0,1	0,1
5	chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	7,6	9,3	7,1	6,4
6	tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	22,4	32,3	25,5	21,7
7	stroje a dopravní prostředky	44,4	30,3	44,5	50,8
8	průmyslové spotřební zboží	9,7	12,6	12,5	11,5
9	komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	1,9	0,1	0,1	0,0

zdroj:ČSÚ, Stat. údaje o čs.zahraničním obchodě FSÚ VÚVEV

Ve zbožové struktuře zahraničního obchodu se v době převratu a začínající ekonomické transformace projevovala jakási dvojznačnost. Do roku 1989 komoditní skladba odrážela teritoriální strukturu s dominantní orientací na blok zemí RVHP. V dovozu figuroval vysoký podíl surovin a paliv, typický byl naopak malý podíl dováženého spotřebního zboží. Ve vývozní struktuře byly charakteristické poměrně vysoké podíly skupin číslo 7,6 i 8, tedy skupin s vyšší přidanou hodnotou, přitom ale parametry vyváženého zboží zdaleka nedosahovaly z kvalitativního a konkurenčního hlediska hodnot srovnatelných s vyspělými tržními ekonomikami. Tehdejší ČSSR v podstatě vystupovala v roli více vyspělé země uskutečňující svůj obchod se zeměmi méně vyspělými. Po radikální teritoriální reorientaci, rozpadu RVHP a ztrátě těchto odbytišť se v tomto smyslu pozice naší země rychle změnila.

Náš obchod se začal rychle koncentrovat na země západní Evropy, a vůči těm jsme naopak logicky vystupovali jako mnohem méně vyspělý partner, jehož vývozní skladba nebyla dostatečně konkurenceschopná. To se odrazilo v určitých nepříznivých změnách, k nimž ve zbožové skladbě na začátku transformace došlo.

Tab.5/02. Dovoz ČSSR/ČR podle SITC v přehledu v %

třídy SITC, rev.3		1989	1995	2000	2005
0	potraviny a živá zvířata	6,9	5,6	4,0	4,5
1	nápoje a tabák	0,7	0,8	0,6	0,6
2	surové materiály,nepoživatelné, s výjimkou paliv	8,7	4,5	3,2	2,8
3	minerální paliva,maziva a příbuzné materiály	17,3	7,8	9,7	9,1
4	živočišné a rostlinné oleje,tuky a vosky	0,4	0,3	0,2	0,2
5	chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	9,3	11,8	11,2	11,0
6	tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	10,4	20,2	20,8	20,5
7	stroje a dopravní prostředky	37	37,1	40,0	40,3
8	průmyslové spotřební zboží	6,2	11,8	10,3	10,9
9	komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	3,1	0,1	0,0	0,1

zdroj:ČSÚ, Stat. údaje o čs.zahraničním obchodě FSÚ VÚVEV

Z uvedených dvou tabulek by mohlo zdánlivě vyplývat, že v komoditní struktuře vlastně k zásadním změnám nedocházelo. Právě v tom ale spočívá ona dvojznačnost, komoditní skladbu není dost dobře možné posuzovat bez vazby na strukturu územní. Je sice pravda, že zde nejsme svědky takových transparentních změn, které se udály ve skladbě teritoriální, nicméně i zbožová struktura si zaslouží podrobnější náhled.

5.2. Podrobněji ke komoditní struktuře

Pro hlubší analýzu zbožové skladby českého zahraničního obchodu uvedu na úvod tabulky vývozu a dovozu v relativním vyjádření a tabulku obchodní bilance v členění podle tříd SITC v časové řadě 1993-2006.

Tab.5/03. Vývoz podle tříd SITC v %

třídy SITC, rev.3		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
0	potraviny a živá zvířata	6,0	4,7	4,9	4,0	3,7	3,4	2,9	2,9	2,7	2,5	2,6	2,8	3,3	3,0
1	nápoje a tabák	1,1	1,0	0,8	1,0	1,3	1,1	0,9	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,5
2	surové materiály,nepoživatelné, s výjimkou paliv	5,7	6,1	5,2	4,8	4,1	3,5	3,8	3,5	3,0	2,8	2,8	2,7	2,5	2,5
3	minerální paliva,maziva a příbuzné materiály	5,5	5,0	4,3	4,5	3,8	3,2	2,9	3,1	3,0	2,9	2,9	2,9	3,1	2,9
4	živočišné a rostlinné oleje,tuky a vosky	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
5	chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	9,0	9,2	9,3	9,0	9,0	7,9	7,4	7,1	6,5	6,0	5,9	6,0	6,4	6,0
6	tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	29,9	30,5	32,3	28,6	27,2	27,0	26,0	25,5	24,4	23,4	23,1	22,6	21,7	20,9
7	stroje a dopravní prostředky	29,1	28,5	30,3	32,8	37,2	40,6	42,4	44,5	47,3	49,6	50,1	50,8	50,8	53,1
8	průmyslové spotřební zboží	13,4	14,6	12,6	15,0	13,4	13,0	13,5	12,5	12,2	11,9	11,8	11,5	11,5	11,0
9	komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
celkem		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100,0

zdroj:ČSÚ a vlastní výpočty

Tab.5/04. Dovoz podle tříd SITC v %

třídy SITC, rev.3		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
0	potraviny a živá zvířata	5,7	6,1	5,6	5,7	5,2	5,0	4,7	4,0	3,9	4,1	4,0	4,1	4,5	4,2
1	nápoje a tabák	0,9	1,1	0,8	0,9	1,1	0,9	0,8	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
2	surové materiály,nepoživatelné, s výjimkou paliv	5,0	4,7	4,5	3,7	3,7	4,0	3,2	3,2	2,9	2,9	2,8	3,0	2,8	2,8
3	minerální paliva,maziva a příbuzné materiály	9,5	8,6	7,8	8,7	8,7	6,6	6,7	9,7	9,1	7,6	7,5	7,0	9,1	9,6
4	živočišné a rostlinné oleje,tuky a vosky	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2
5	chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	11,2	12,0	11,8	11,8	12,2	12,3	12,3	11,2	10,9	11,1	11,4	11,1	11,0	10,4
6	tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	16,6	18,2	20,2	19,3	19,4	21,2	21,1	20,8	20,2	20,6	20,1	20,6	20,5	20,5
7	stroje a dopravní prostředky	38,1	36,2	37,1	38,0	38,4	38,7	39,4	40,0	42,2	42,4	42,8	42,4	40,3	41,0
8	průmyslové spotřební zboží	12,3	12,7	11,8	11,5	11,1	11,0	11,5	10,3	10,1	10,6	10,6	10,9	10,9	10,6
9	komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	0,4	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
celkem		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100,0

zdroj:ČSÚ a vlastní výpočty

Tab.5/05. Bilance podle tříd SITC v mil CZK

třídy SITC, rev.3		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
0	potraviny a živá zvířata	939	-8 979	-9 493	-19 077	-18 027	-17 497	-19 650	-17 201	-19 259	-23 032	-20 688	-24 720	-20 586	-25 794
1	nápoje a tabák	665	-997	-640	-385	150	1 320	-24	1 010	1 476	1 959	664	-1 744	-1 172	-2 225
2	surové materiály,nepoživatelné, s výjimkou paliv	3 046	4 719	-166	1 128	-3 019	-6 781	3 245	184	-1 422	-3 095	-2 534	-5 601	-4 162	-2 603
3	minerální paliva,maziva a příbuzné materiály	-17 236	-19 853	-27 912	-38 607	-47 353	-33 155	-38 845	-85 690	-87 587	-64 296	-68 354	-72 208	-110 221	-138 902
4	živočišné a rostlinné oleje,tuky a vosky	-415	-267	-1 158	-1 158	-955	-1 498	-1 525	-1 387	-1 713	-2 050	-2 759	-3 119	-1 867	-1 950
5	chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	-9 996	-16 984	-25 763	-34 832	-41 879	-47 140	-52 830	-59 506	-69 160	-73 665	-83 856	-90 882	-82 502	-89 652
6	tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	55 577	48 436	48 445	26 002	26 314	31 152	31 689	27 268	29 040	21 026	26 572	27 783	32 005	19 057
7	stroje a dopravní prostředky	-39 603	-49 559	-75 765	-89 611	-66 048	-15 136	2 103	1 699	15 291	61 253	70 943	136 191	212 250	276 873
8	průmyslové spotřební zboží	3 972	4 011	-7 090	3 032	-201	7 941	10 815	12 199	14 981	9 464	8 801	7 816	15 596	12 919
9	komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	-1 432	-62	-26	519	569	554	609	597	938	1 625	1 419	46	-717	-455
celkem		-4 483	-39 535	-99 570	-152 990	-150 450	-80 239	-64 413	-120 825	-117 415	-70 811	-69 793	-26 438	38 624	47 268

zdroj:ČSÚ

Z tabulky relativních podílů na vývozech vyplývá, že i přes meziroční výkyvy kromě skupiny 7 všechny zbožové kategorie svůj podíl k roku 2006 oproti výchozímu roku 1993 snížily. U dovozů se zvýšil podíl skupin 7 a 6, zhruba na stejné úrovni zůstal u skupin 3 a 4 a u zbylých kategorií rovněž došlo k poklesu podílu.

5.2.1. Komoditní třída 7 - Stroje a dopravní prostředky

Zbožová skupina strojů a dopravních prostředků dnes zaujímá největší podíl ve vývozu a dovozu. Nebylo tomu tak stále. Právě tato skupina byla silně postižena územní reorientací na začátku transformačního období, neboť stroje a dopravní prostředky, jejichž konkurenceschopnost byla v prostoru zemí RVHP dobrá, nedokázaly obstát v novém prostředí vyspělých ekonomik. Zatímco tedy v roce 1989 se skupina 7 podílela 44,4% na vývozech, po převratu zažívá prudký propad a po celou první polovinu 90. let se její podíly pohybují jen kolem 30%. Teprve ve druhé polovině 90.let se postupně začíná dařit českým producentům a exportérům prosadit se ve vyspělých zemích i na poli výrobků s vyšší přidanou hodnotou a podíl skupiny SITC 7 tak začíná růst, až v roce 2006 tvoří více než polovinu všech našich vývozů. V dovozu takové výkyvy zaznamenány nebyly, protože potřeba strojírenských dovozů vyplývala z nutnosti modernizovat vlastní výrobu a z nemožnosti vyprodukovat potřebné technické a technologické celky na domácí půdě. Pokud jde o bilanci ve třídě 7, došlo ke zlomu mezi lety 1998 a 1999. V roce 1999 byl poprvé zaznamenán mírný přebytek, tento trend pokračuje dosud a navíc přebytky vykazují silnou růstovou dynamiku. Např. jen v roce 2005 se přebytek zvýšil o 55% ve srovnání s hodnotou z předchozího roku 2004, za rok 2006 realizovalo kladné saldo nárůst o dalších 30% oproti roku 2005. Je tedy zřejmé, že právě aktivní saldo v komoditní třídě stroje a dopravní prostředky vytáhlo za rok 2005 poprvé do přebytku celou obchodní bilanci. Páteří tohoto vývoje je v rámci podrobnějšího členění nomenklatury SITC skupina 78 silničních vozidel.

5.2.2. Komoditní třída 8 - Průmyslové spotřební zboží

Další kategorie vyšší přidané hodnoty je skupina SITC 8 – různé hotové spotřební výrobky. Zde byl zaznamenán nárůst exportních podílů hned na počátku transformace. V roce 1989 měly spotřební výrobky podíl necelých 10%, v polovině 90. let se pohyboval kolem 15%, což byl pozitivní jev. Poté se podíly začaly zpět mírně snižovat až na dnešních 11%. Podobný vývoj sledují různé spotřební výrobky i v dovozu. Po roce 1990 došlo k poměrně prudkému růstu jejich podílů, v rozmezí 1989 – 1993/1994 se podíl zdvojnásobil, což lze jednoduše vysvětlit jako důsledek otevření našeho trhu, celkové liberalizace a zvýšené

poptávky po novém a širším sortimentu. Od druhé poloviny 90. let dovozní podíly poklesly a udržují se pak stabilně na úrovni mezi 10% a 11%. Pozitivním jevem u skupiny SITC 8 je až na dvě výjimky (roky 1995 a 1997) stále aktivní saldo bilance.

5.2.3. Komoditní třída 6 – Výrobky povahy meziproduktů

Skupina SITC 6 zaznamenala poměrně dynamický vývoj na straně vývozu. V prvních letech transformace se její podíl významně zvýšil (z 22,4% v roce 1989 na hodnotu přes 32% v polovině 90.let), aby se poté začal postupně snižovat a v posledních letech se vrátil na hodnotu kolem 22%, resp.21%. V dovozech došlo k podobnému prudkému nárůstu v první polovině 90. let (z 10,4% v roce 1989 na 20,2% v roce 1995). V dalším období zůstává tento podíl stabilní, dodnes se udržuje kolem 20% celkových dovozů a stejně jako ve vývozech tak zaujímá 2. místo za skupinou SITC 7. Z tabulky bilance je patrné, že meziprodukty jsou jediná kategorie, u níž v hodnotovém vyjádření vývozy předstihovaly dovozy po celou dobu samostatné existence ČR a bilance tak stabilně končí kladnými přebytky.

5.2.4. Ostatní komoditní třídy

Pro zbývající kategorie je charakteristický nižší stupeň zpracování, stejně jako fakt, že všechny vykázaly v posledních sledovaných letech deficity bilance. Podílově nejméně významné jsou skupiny SITC 9 – nespecifikované komodity a předměty jinde nezatříděné, SITC 4 – živočišné a rostlinné oleje, tuky a vosky a SITC 1 – nápoje a tabák. Jejich podíly na vývozu a dovozu nedosahují ani 1%.

Třída SITC 0 – potraviny a živá zvířata, zaznamenala snížení jak v dovozech, tak zejména ve vývozech, kde její podíl klesl oproti roku 1993 o polovinu, z 6% na 3%.

Komoditní třída SITC 5 – chemikálie a příbuzné výrobky zaznamenala ve sledovaném období poměrně jasný pokles vývozního podílu z 9% na 6%, zatímco v dovozech se její podíly vyznačují stabilitou na úrovni 10-12%. U chemikálií se tím velmi výrazně prohloubilo záporné saldo bilance.

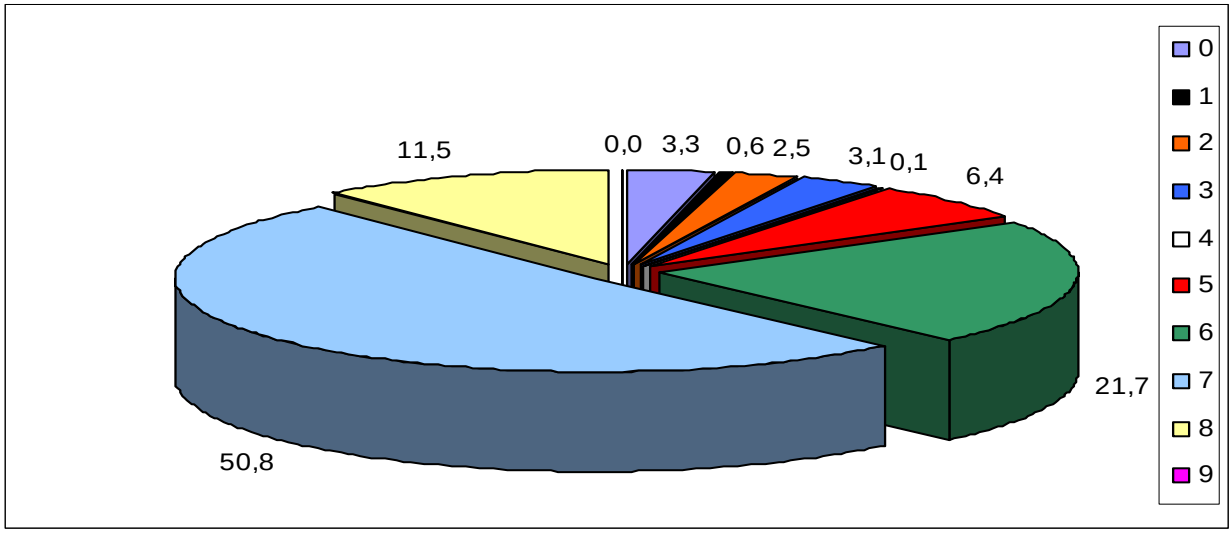
Zbývající dvě skupiny, SITC 2 – suroviny bez paliv a SITC 3 – paliva a maziva, představují, vzhledem k nedostatečné domácí surovinové a palivové bázi, podstatnější roli v dovozní struktuře než ve vývozní. Vývoz obou tříd začínal v roce 1993 na úrovni přes 5% podílu, postupně se snižoval na dnešních 2,5 % u surovin a 2,9% u paliv. V dovozních podílech došlo k ostrému snížení po roce 1990. Výchozí úroveň dovozního podílu v roce 1989 u surovin činila 8,7% a u paliv 17,3%. Již v roce 1993, tedy v rozmezí čtyř let došlo k poklesu na 5%, resp. 9,5%. U surovin navíc podíl dále klesal, v posledních sledovaných

letech spadl pod 3%. V případě paliv podíl kolísal mezi 8% až 9%, výjimečně se dostal i pod 7%. V roce 2006 se paliva podílela 9,6% na našich dovozech a vzhledem k prozatímní nenahraditelnosti minerálních paliv v průmyslové i spotřební sféře lze odhadovat, že zhruba tento podíl budou paliva udržovat i nadále. Komoditní skupina paliv spolu s chemikáliemi přispívají největším negativním vlivem na obchodní bilanci.

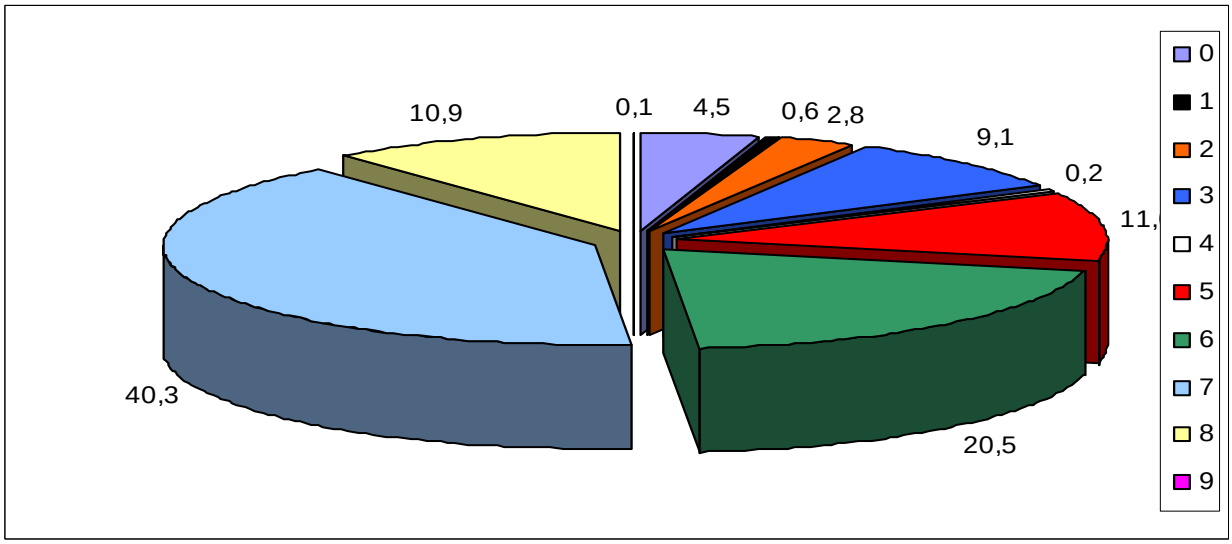
5.2.5. Grafická znázornění

Pro jasnější představu výše popsaných skutečností uvádím následující grafy. První dva znázorňují relativní podíly jednotlivých zbožových tříd ve vývozu a dovozu podle definitivních údajů za rok 2005.

Graf 5/01. Vývoz podle tříd SITC za rok 2005 v %

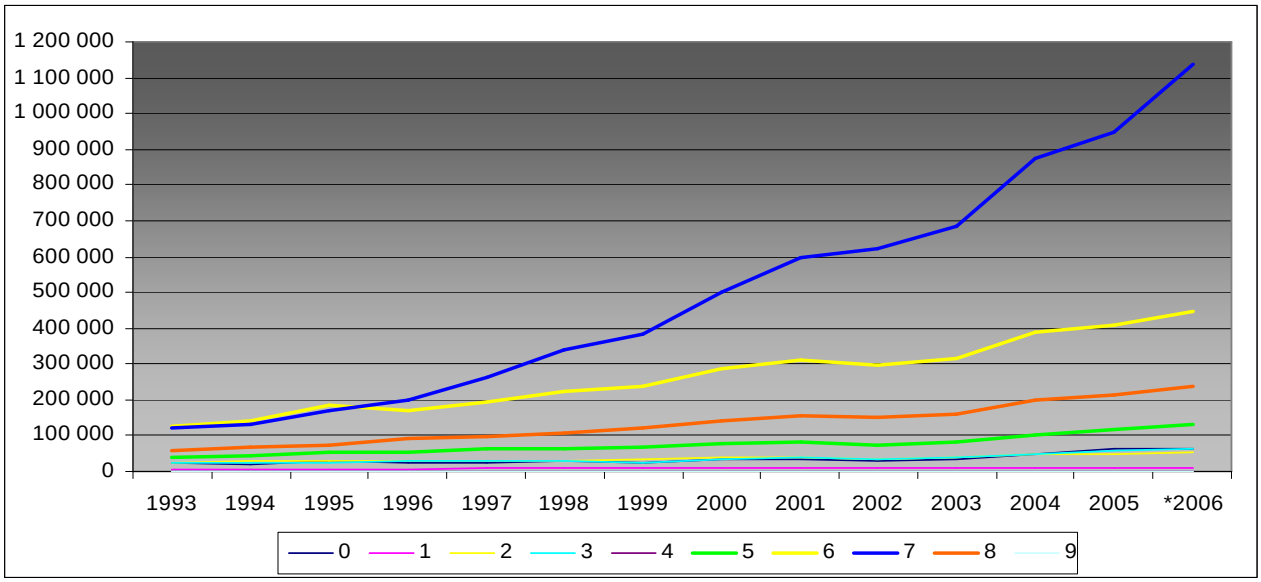

Graf 5/02. Dovoz podle tříd SITC za rok 2005 v %

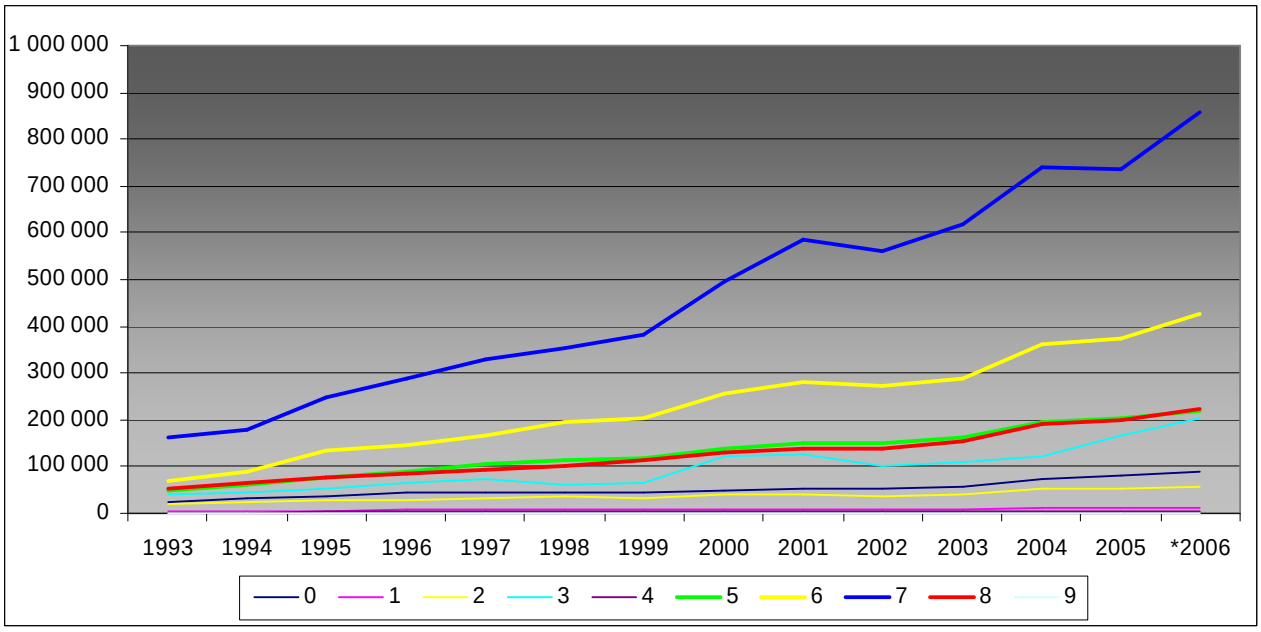
Další graf znázorňuje, které komoditní třídy zaznamenaly ve sledovaném období 1993 až 2006 největší nárůst své hodnoty ve vývozu. Byly to třída 8 ze zhruba 57 mld. Kč na téměř 235 mld.Kč, dále třída 6 ze 126 mld. Kč na 447 mld. Nejstrmější růst je zřejmý u třídy 7, a to ze 123 mld. Kč na hodnotu již přesahující jeden bilion korun za rok 2006.

Graf 5/03. Vývoj vývozu podle tříd SITC v mil CZK

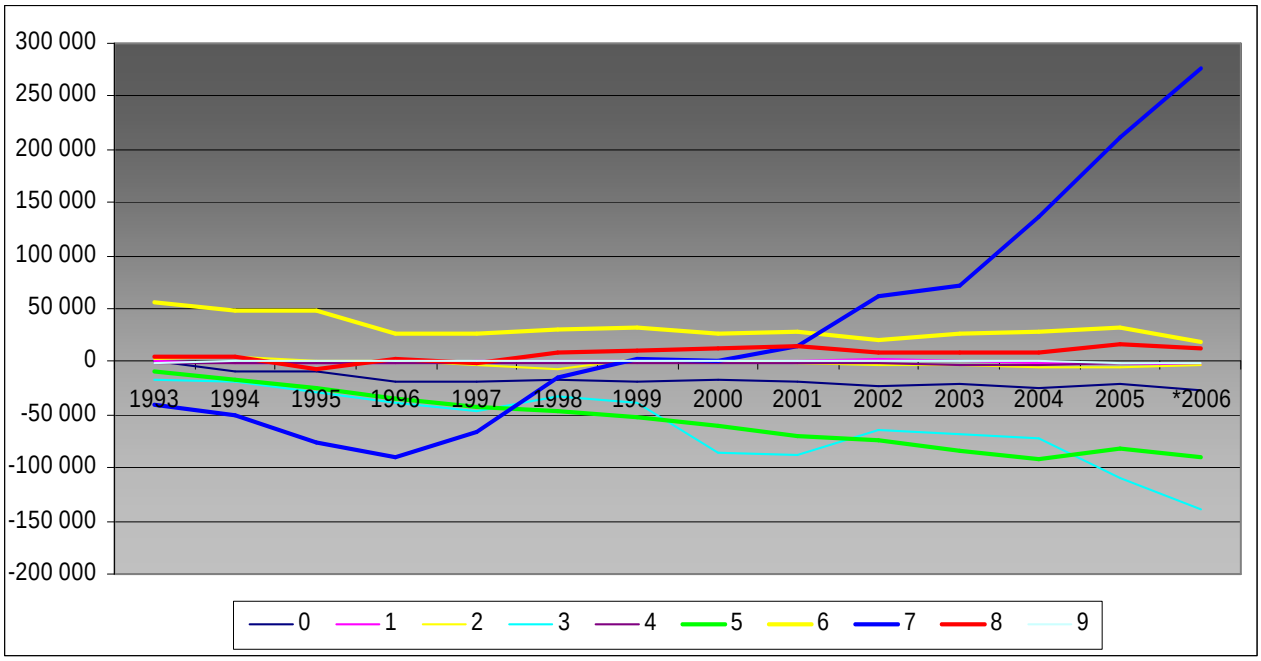
V dovozu je růstový trend podobný. O třetí pozici se co do intenzity nárůstu hodnot víceméně dělí komoditní třídy 5 a 8, druhý největší nárůst má stejně jako ve vývozu třída 6, a to ze 71 mld. Kč na 428 mld. Kč. Největší nárůst pak opět vykazuje třída 7, ze 162 mld. na skoro 860 miliard korun.

Graf 5/04. Vývoj dovozu podle tříd SITC v mil CZK

Poslední graf znázorňuje, že určité komoditní třídy menšího významu (SITC 0,4) realizují zápornou obchodní bilanci. Některé zbožové skupiny oscilují mezi aktivem a pasivem (např. SITC 1,2), u jiných je patrná trvalá a prohlubující se schodková bilance po celé sledované období, což platí i pro významné třídy 3 a 5. Naopak jediná třída SITC 6 po celou časovou řadu 1993-2006 realizuje přebytky. Podobný závěr platí také pro třídu 8, jen se dvěma výkyvy v 90. letech. Komoditní třída 7 pak opět zaznamenala nejdynamičtější vývoj, kdy se z výrazně záporné pozice dostala poprvé v roce 1999 do mírného přebytku a její aktivní saldo začalo vykazovat až do současnosti velmi dynamický růst.

Graf 5/05. Bilance podle tříd SITC v mil CZK

5.3. Komoditně-teritoriální struktura

Následující tabulky udávají komoditní rozložení vyváženého a dováženého zboží podle teritoriálních skupin v relativním vyjádření za rok 2005.

Tab.5/06. Podíly na vývozu podle tříd SITC v hlavních teritoriích v roce 2005 v %

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
VTE	3,1	0,6	2,7	3,3	0,1	5,9	21,3	51,0	12,0	0,0
EU	3,3	0,6	2,6	3,5	0,1	5,7	21,1	51,0	12,1	0,0
RZ	5,7	0,3	1,0	0,4	0,0	4,5	34,1	48,1	5,9	0,0
ETE	5,1	0,6	1,9	1,4	0,1	14,9	28,5	40,6	7,0	0
SNS	3,3	0,8	1,6	0,3	0	14,2	21,8	48,3	9,6	0
ostatní	2,8	0,2	4,5	0,5	.	9,7	15,7	61,0	5,7	.

zdroj:ČSÚ

Komoditní struktura vývozu je co do uskupení zemí, kam naše vývozy směřují, poměrně ustálená. Ve všech teritoriálních uskupeních dominuje za rok 2005 skupina strojů a dopravních prostředků (7). Ve vývozech do vyspělých tržních ekonomik vykazují 51%-ní podíl, do rozvojových zemí a SNS necelých 50%, nejmenší podíl mají do ETE – 40%, na vývozech do ostatních zemí se stroje a dopravní prostředky podílejí nejvyššími 61 procenty.

Druhá pozice patří, opět shodně všem sledovaným teritoriálním skupinám, položce tržních výrobků (6). Nejvyšší podíl mají tyto na vývozech do RZ (34%), nejmenší na vývozech do ostatních zemí (15,7%). Třetí největší podíl na vývozech do VTE a RZ má skupina průmyslového spotřebního zboží (8), kdežto na vývozech do ETE, SNS a ostatních zemí je na třetí pozici skupina chemikálií a příbuzných výrobků (5).

Tab.5/07. Podíly na dovozu podle tříd SITC v hlavních teritoriích v roce 2005 v %

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
VTE	4,7	0,7	2,1	4,1	0,2	12,9	23,2	41,4	10,6	0,1
EU	5,1	0,7	2,0	3,9	0,2	13,1	24,5	40,0	10,3	0,1
RZ	8,4	0,8	4,7	4,5	0,4	3,5	8,3	54,3	15,0	0
ETE	6,0	1,2	5,2	2,1	0,0	5,2	29,3	31,4	19,7	0,0
SNS	0,3	0,0	10,7	71,1	0,0	4,2	9,8	3,2	0,5	0
ostatní	1,6	0,1	0,8	0,0	0	2,4	9,0	59,7	26,3	0

zdroj:ČSÚ

V dovozech není komoditní rozložení tak ustálené jako u vývozů. Zatímco z VTE, RZ, ostatních zemí a těsně i z ETE dovezeme nejvíce ze třídy strojů a dopravních prostředků (7), z Ruska dovážíme zdaleka nejvíce minerálních paliv (3), které mají více jak 70%-ní podíl na celkových dovozech ze zemí SNS.

Také v dalším pořadí jsou v jednotlivých teritoriálních uskupeních výraznější rozdíly. Ve skupině VTE má druhé největší zastoupení na dovozech třída 6, třetí zastoupení třída 5, zatímco třída 8 má až čtvrtý největší podíl. Z RZ dovážíme nejvíce po skupině 7 průmyslové spotřební zboží (8), o třetí místo se víceméně dělí třída potravin (0) s třídou materiálových meziproduktů (6). U ETE po třídě 7 následují třídy 6 a poté 8, u ostatních zemí po skupině 7 (která zde má vysoký náskok) mají druhý a třetí největší podíl třídy 8 a 6. U Ruska následuje po jasně dominantních palivech třída surovin (2), na třetí pozici meziprodukty (6), zatímco třída strojů a dopravních prostředků je až za chemikáliemi na páté pozici.

6. Vnější ekonomická rovnováha a platební bilance

6.1. Teoretická východiska

Vnější ekonomická rovnováha je determinována platební bilancí a jejími jednotlivými položkami. Dle Žamberského samotný výraz vnější ekonomická rovnováha nedává příliš velký smysl, protože platební bilance jako celek končí vždy vyrovnaná. Proto je smysluplnější hovořit spíše o „tvaru“ vnější ekonomické rovnováhy a o volbě takového tvaru, který bude považován za vhodný.[2] Vhodný pak bude takový tvar vnější ekonomické rovnováhy, jenž je dlouhodobě udržitelný, jenž nebude do budoucna vyvolávat riziko znehodnocení měny a nebude ohrožovat vnitřní ekonomickou rovnováhu.

V ekonomické teorii ale neexistuje jednoznačné kriterium pro určení , kdy je tvar vnější ekonomické rovnováhy dlouhodobě udržitelný a kdy již nikoliv. Vždy záleží na konkrétních podmínkách ekonomiky a celý náhled je do určité míry subjektivní, stejně jako samotný výběr příslušného salda platební bilance, které bude nejvhodněji a nejvýstižněji udržitelný tvar vnější rovnováhy znázorňovat. Nejčastěji se ekonomická teorie shoduje na tom, že klíčové je saldo běžného účtu a ideální jeho vyrovnaný stav, přesněji řečeno, aby saldo bylo nulové nebo nízké. Zároveň je ale zřejmé, že pro komplexní zhodnocení vnější ekonomické rovnováhy je potřeba posuzovat salda všech dalších celkových účtů platební bilance, jejich vzájemné interakce, stejně jako souvislosti s investiční pozicí a vnější zadlužeností dané ekonomiky.

6.2. Analýza běžného účtu

Analýza běžného účtu se rozkládá do analýz jeho dílčích sald – salda obchodní bilance, bilance služeb, společné výkonové bilance, bilance výnosů a bilance jednostranných převodů. Pohled na vývoj běžného účtu v ČR podává následující tabulka a graf.

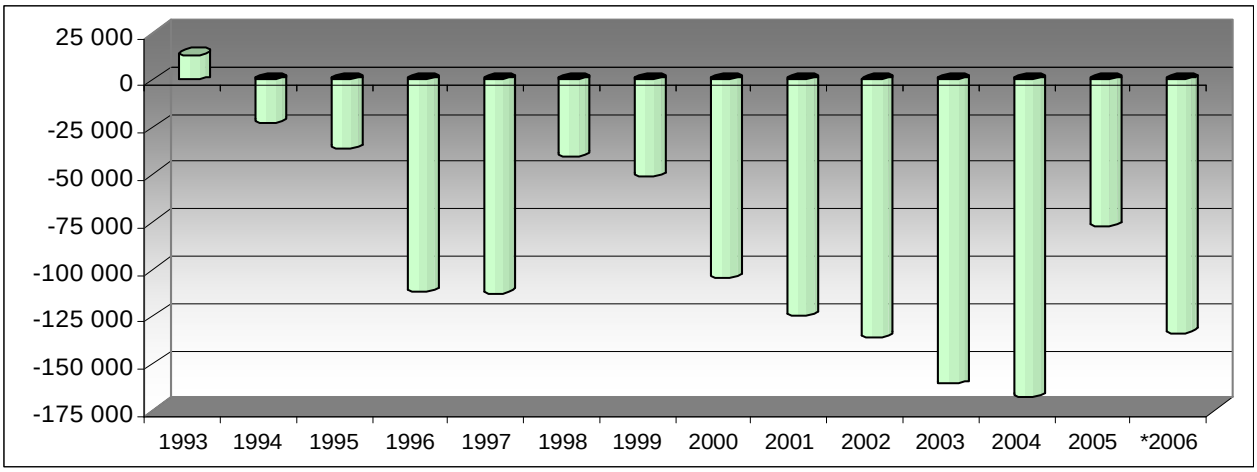
Tab.6/01. Běžný účet v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
běžný účet	13 286,7	-22 643,2	-36 331,3	-111 868,8	-113 037,2	-40 492,0	-50 596,4
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
běžný účet	-104 877,1	-124 478,3	-136 378,1	-160 614,6	-167 348,2	-77 070,4	-133 763,7

zdroj:ČNB

[2] Plchová, Božena, Žamberský, Pavel, Hamarnehová, Iveta, Taušer, Josef : Zahraniční ekonomické vztahy České republiky, 1.vydání, Praha, Nakladatelství Oeconomica 2005, str.34

Graf 6/01. Běžný účet v mil CZK

Česká ekonomika vykazuje dlouhodobě nemalé schodky běžného účtu platební bilance. Pouze v prvním roce samostatné existence byl vykázán přebytek ve výši 13 mld. Kč, od té doby jsou salda každoročně pasivní. Velké schodky vykázal běžný účet v letech 1996 a 1997, což mimo jiné přispělo k zásadním následným národohospodářským korekcím. Po poklesu pasiva v následujících letech 1998 a 1999, kdy došlo k celkovému útlumu hospodářského růstu a stagnaci, se schodek souběžně s oživením ekonomiky začíná rokem 2000 opět prohlubovat a v letech 2003 a 2004 dosahuje svého maxima, téměř -170 mld. korun. V roce 2005 došlo k výraznému snížení záporného salda, loňský rok ale opět zaznamenal prohloubení schodku.

Běžný účet je klíčový vůči podstatě vztahů mezi domácí a zahraniční ekonomikou. Podle jedné ze základních makroekonomických identit se saldo běžného účtu rovná rozdílu hrubých národních úspor a hrubých domácích investic (CAB = S - I). Deficit běžného účtu, s nímž se česká ekonomika dlouhodobě potýká, pak vlastně vyjadřuje, že hrubé domácí investice nejsou plně pokryty hrubými národními úsporami a musejí tak být využity zahraniční zdroje. Makroekonomická teorie a uvedená identita posuzuje schodek běžného účtu v období oživeného a rychlého ekonomického růstu jako poměrně přirozený jev. Do vzniku deficitu se pak promítají vlivy jako silná restrukturalizační, investiční či spotřební vlna, na něž kapacita domácích úspor není dostačující. Přesto je ale třeba hodnotit také délku trvání takového deficitu, jeho strukturální skladbu a krytí zahraničním kapitálem. Ekonomika se pak může nacházet ve stavu vnější rovnováhy, i když vykazuje deficity běžného účtu, které jsou však financovány přílivem přímých zahraničních investic a částí portfoliových investic, jež mají povahu nedluhového kapitálu a jež do budoucna povedou k expanzi v sektoru obchodovaného zboží a návazně k růstu exportu nebo poklesu importu. Naopak financování deficitu běžného účtu dluhovým, krátkodobým kapitálem není dlouhodobě udržitelné.

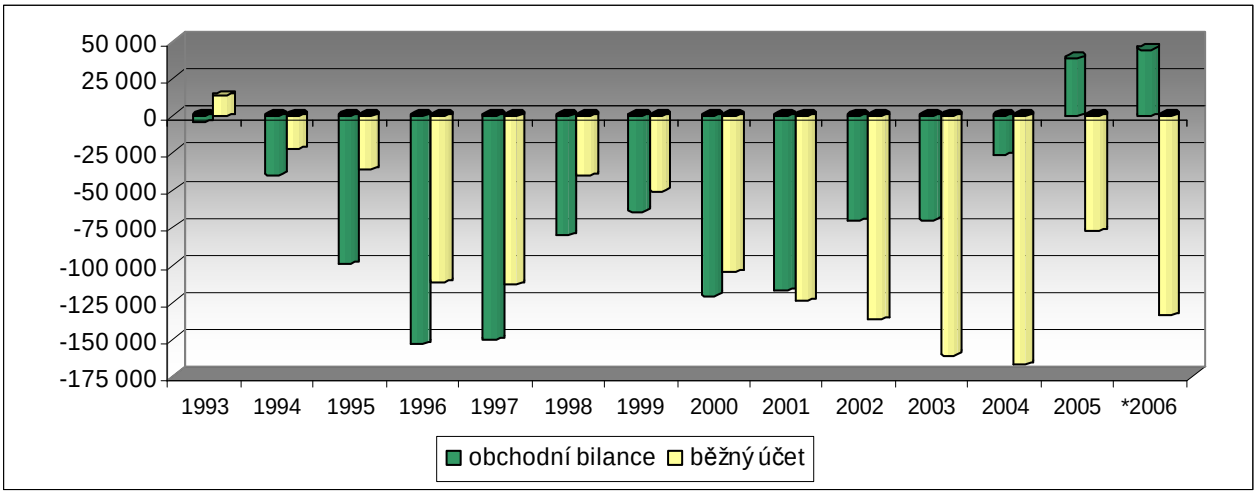
6.2.1. Běžný účet a obchodní bilance

Tab.6/02. Obchodní bilance v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
obchodní bilance	-4 483	-39 535	-99 569	-152 990	-150 450	-80 239	-64 413
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
obchodní bilance	-120 825	-117 415	-70 811	-69 793	-26 438	38 624	44 394

zdroj:ČSÚ

Graf 6/02. Běžný účet a obchodní bilance v mil CZK

Obchodní bilance samostatné České republiky dlouhodobě vykazovala typická záporná salda. Nejhlubších deficitů, přes 150 mld. Kč, bylo dosaženo v kritických letech 1996 a 1997. Od roku 2001 ale schodky začaly vykazovat sestupnou tendenci až do průlomového roku 2005.

Z grafu je patrné, že v 90.letech to byla právě obchodní bilance, která v největší míře přispívala k deficitům běžného účtu, přičemž deficity obchodní bilance až do roku 2000 včetně převyšovaly schodky běžného účtu. Za rok 2001 došlo poprvé k prolomení tohoto trendu a běžný účet vykázal hlubší deficit než obchodní bilance. Počínaje tímto obdobím mají schodky obchodní bilance jasně sestupný trend a tím klesá i jejich podíl na tvorbě deficitu běžného účtu. V roce 2004 byl schodek obchodní bilance již více než šestinásobně nižší než schodek běžného účtu. Rok 2005 je pak rokem důležité kvalitativní změny, neboť obchodní bilance poprvé v historii vykázala přebytek ve výši necelých 40 mld. Kč. Tím také napomohla významně snížit deficit celého běžného účtu, jenž se snížil o úctyhodných více jak 100 mld.Kč oproti předchozímu roku. Je tak zřejmé, že za sledované období samostatné ČR zaznamenal běžný účet zásadní změny struktury svého schodku.

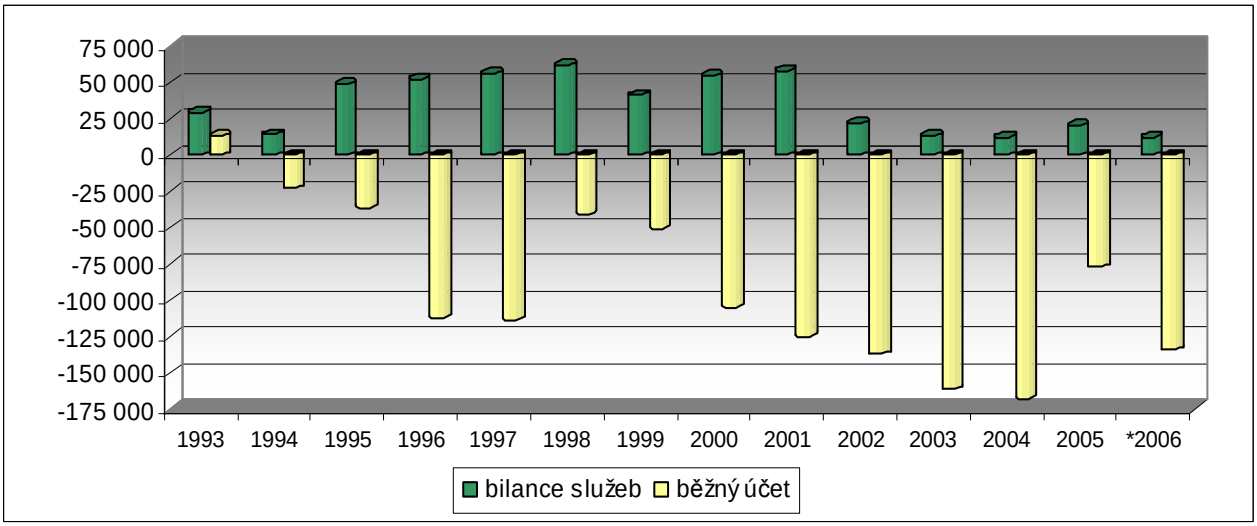
6.2.2. Běžný účet a bilance služeb

Tab.6/03. Bilance služeb v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
bilance služeb	29 465,2	14 052,8	48 881,2	52 198,9	55 935,0	61 935,7	41 501,3
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
bilance služeb	54 559,8	57 984,9	21 850,8	13 236,7	12 539,3	20 303,1	12 513,6

zdroj:ČNB

Graf 6/03. Běžný účet a bilance služeb v mil CZK

V bilanci služeb na rozdíl od obchodní bilance sledujeme po celou dobu aktivní salda, čímž v období 90. let služby alespoň částečně tlumily dopady schodků obchodní bilance na výkonovou bilanci a tím i na celý běžný účet. Přebytky pramenily zejména z příjmů z turistického ruchu a potrubní tranzitní dopravy. V letech 1995 až 1997 se přebytky ustálily na hodnotě kolem 50 mld. Kč, maxima bylo dosaženo v roce 1998, přes 60 mld. Kč.

Podobné hodnoty byly dosaženy ještě v roce 2000 a 2001, od roku 2002 ale došlo k výraznému snížení přebytku v bilanci služeb jako důsledek celkového útlumu zahraniční turistiky a poklesu vývozu ostatních služeb. Pokles vývozu ostatních služeb a naopak nárůst jejich dovozu pokračoval i v dalších letech, a aktivní salda se tak od roku 2003 do současnosti pohybují jen v rozmezí 10 až 20 miliard Kč. Se stagnací bilance služeb tak postupně slábla její kompenzační role vůči obchodní bilanci, až v roce 2005, díky přebytku samotné obchodní bilance, v podstatě zcela zanikla. Také ve vztahu k celému běžnému účtu služby postupně ztrácely svou korigující schopnost, jak je dobře patrné z grafického vyjádření. V loňském roce byl přebytek v bilanci služeb víc než desetkrát menší než schodek běžného účtu.

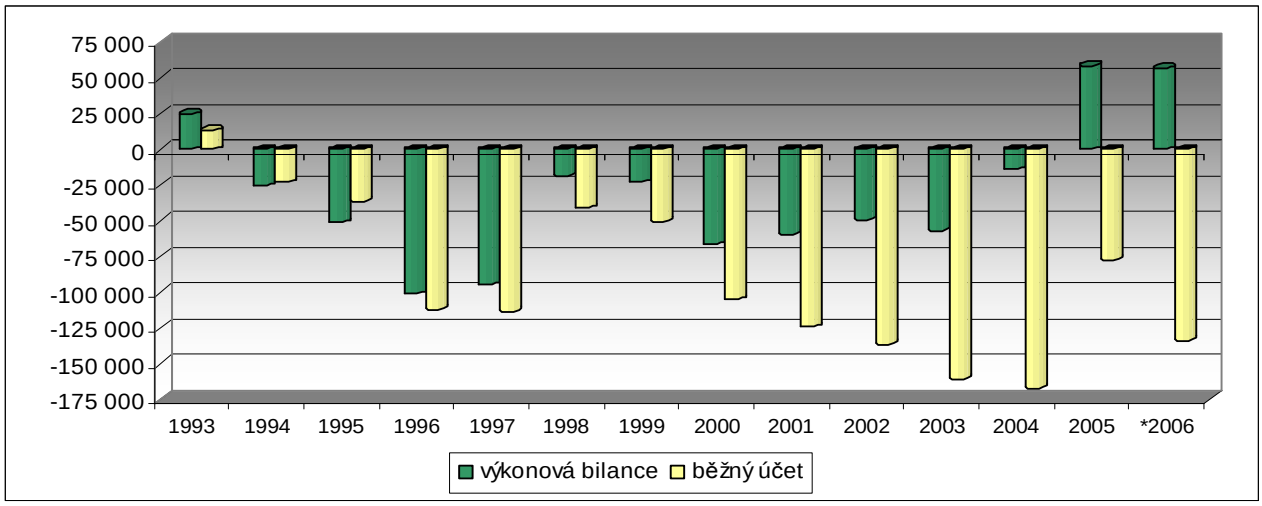
6.2.3. Běžný účet a výkonová bilance

Tab.6/04. Výkonová bilance v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
výkonová bilance	24 982,2	-25 482,2	-50 687,8	-100 791,1	-94 515,0	-18 303,3	-22 911,7
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
výkonová bilance	-66 265,2	-59 430,1	-48 960,2	-56 556,3	-13 898,7	58 927,1	56 907,6

zdroj:ČNB,ČSÚ,vlastní výpočet

Graf 6/04. Běžný účet a výkonová bilance v mil CZK

Z hlediska vnější ekonomické rovnováhy má význam sledovat také výkonovou bilanci. Ta je většinou posuzována jako agregát obchodní bilance a bilance služeb, i když někteří autoři k ní počítají i bilanci výnosů. Výkonová bilance má totiž také důležitou vazbu na národní ekonomiku. Ze základní makroekonomické identity [Y = C+G+I+(X-M)], kde výraz (C+G+I) udává tzv. domácí absorpci A, vyplývá vztah [(X-M) = Y-A]. Saldo výkonové bilance tedy odpovídá rozdílu mezi hrubým domácím produktem a domácí absorpcí. Je-li výkonová bilance v deficitu, jak tomu až do roku 2004 bylo, znamená to, že domácí užití produktu je větší než jeho domácí tvorba, a takto vzniklá mezera je vyplněna dovozem zboží a služeb.

Schodky obchodní bilance byly dlouhodobě výraznější než přebytky bilance služeb, a výkonová bilance tak byla s výjimkou roku 1993 záporná. Roku 1996 zaznamenala největší schodek přes 100 mld. Kč, ten se poté v letech 1998 a 1999 výrazně snížil vlivem poklesu záporného salda v obchodní bilanci. V návaznosti na klesající deficity obchodní bilance od počátku nového století se snižují i schodky výkonové bilance, až se v roce 2005 dostala i tato poprvé do aktivní pozice. Důsledkem přebytku obchodní bilance 38 mld. Kč a bilance služeb 19 mld. Kč zaznamenala aktivní saldo ve výši 58 mld. Kč a přestala tak být faktorem, jenž dlouhou dobu táhl do deficitů celý běžný účet.

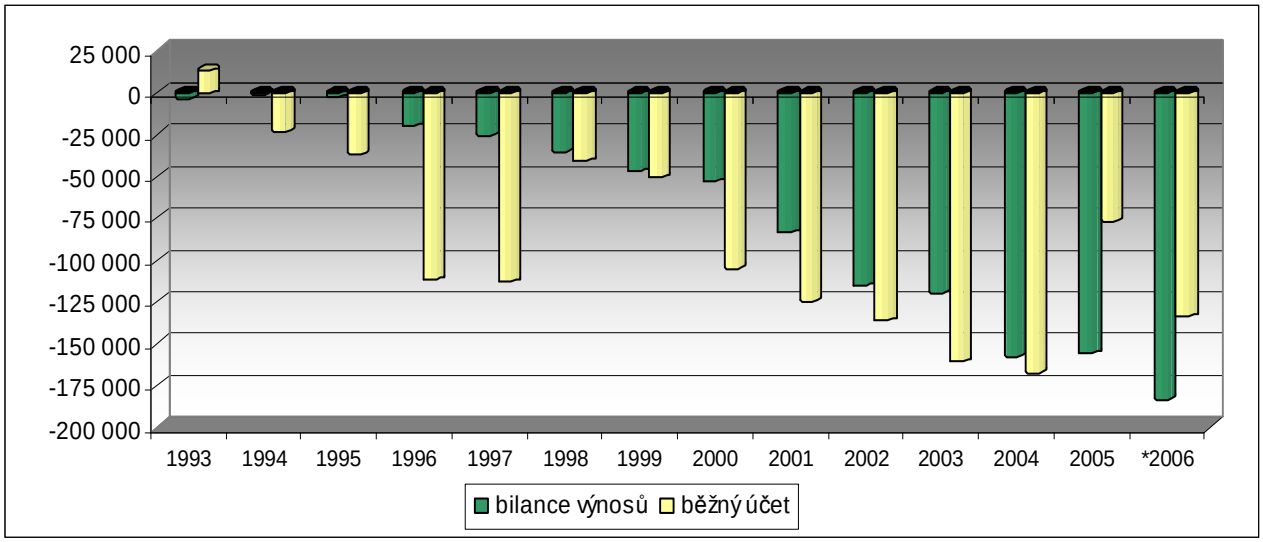
6.2.4. Běžný účet a bilance výnosů

Tab.6/05. Bilance výnosů v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Bilance výnosů	-3 424,7	-580,8	-2 804,0	-19 611,0	-25 102,4	-35 078,0	-46 673,6
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
bilance výnosů	-52 978,4	-83 548,9	-115 615,0	-119 858,4	-157 772,9	-155 700,6	-183 431,3

zdroj:ČNB

Graf 6/05. Běžný účet a bilance výnosů v mil CZK

Saldo bilance výnosů se po celé sledované období pohybuje v záporné pozici a z grafu je patrný jednoznačný trend jeho postupného prohlubování. Je tak zřejmé, že je to právě deficit bilance výnosů, který postupně převzal roli obchodní bilance, resp. výkonové bilance, a který začal ve stále větší míře být hlavní příčinou schodků běžného účtu. V posledních dvou letech 2005 a 2006 je dokonce schodek v bilanci výnosů výrazně hlubší než samotný deficit běžného účtu.

Tento vývoj je celkem logickým důsledkem masivního přílivu zahraničního kapitálu do země a bilance výnosů tak vlastně představuje jakési propojení, nebo zpětnou vazbu mezi běžným a finančním účtem platební bilance. Na záporných saldech výnosové bilance se zásadní měrou podílejí rostoucí účast nerezidentů na kapitálovém a finančním trhu, s tím související narůstající objem dividend a výnosů vyplácených zahraničním vlastníkům, platby úroků zahraničním investorům i narůstající počet zahraničních pracovníků v tuzemsku a z toho vyplývající nárůst vyplácených mezd. Klíčovou roli dále hraje položka reinvestovaného zisku, který ačkoliv významně formuje běžný i finanční účet, zůstává v domácí ekonomice.

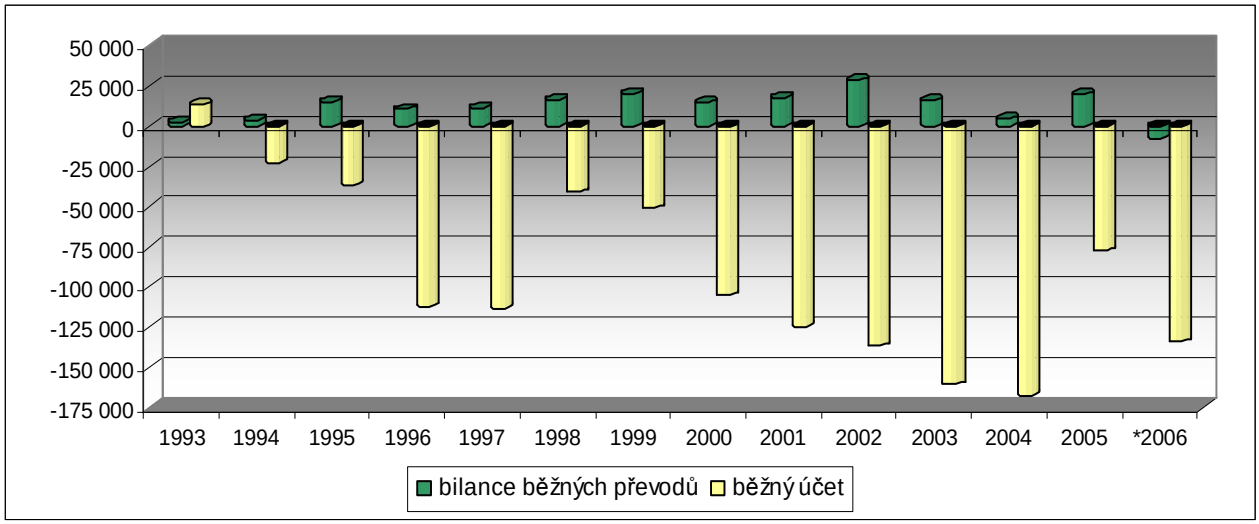
6.2.5. Běžný účet a bilance jednostranných převodů

Tab.6/06. Bilance jednostranných převodů v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
bilance jedn.převodů	2 559,2	3 635,7	15 190,1	10 440,1	11 337,1	16 653,1	20 406,7
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
bilance jedn.převodů	14 366,5	17 770,7	28 709,1	15 800,1	4 323,4	19 703,1	-7 240,0

zdroj:ČNB

Graf 6/06. Běžný účet a bilance jednostranných převodů v mil CZK

Relativně nejmenší význam ve struktuře běžného účtu zaujímají tzv. jednostranné, někdy též běžné převody. V této kategorii příjmy převyšují výdaje a saldo je tak kladné, až na poslední rok. To znamená, že Česká republika přijímala ze zahraničí více prostředků (soukromé dary, penze, výživné, také vládní dary a transfery), než sama do zahraničí transferovala. V loňském roce podle předběžných údajů poprvé skončila bilance běžných převodů v mírném deficitu.

6.3. Analýza finančního účtu

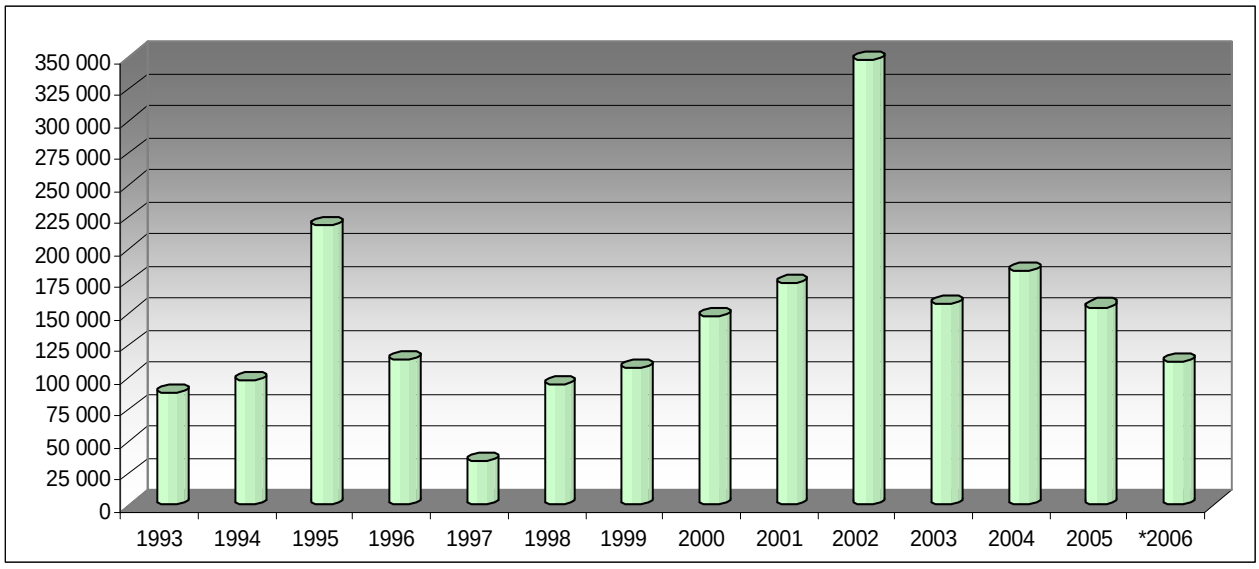
Rovněž finanční účet platební bilance se rozkládá do analýzy jednotlivých účtů. Jsou to přímé zahraniční investice, portfoliové investice, ostatní investice a ostatní deriváty. Nejprve ale pohled na celkový vývoj celého finančního účtu v tabulce a grafu.

Tab.6/07. Finanční účet v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
finanční účet	88 184,7	97 019,7	218 288,5	113 582,5	34 319,1	94 324,5	106 564,4
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
finanční účet	148 046,6	172 849,9	347 827,4	157 093,5	183 659,9	154 767,4	111 611,3

zdroj:ČNB

Graf 6/07. Finanční účet v mil CZK

Přesně v prvním roce existence samostatné ČR začal být finanční účet přebytkový a aktivní salda jsou charakteristickým znakem po celé období. Takový vývoj finančního účtu je spojen s trvalým přílivem zahraničního kapitálu do domácí ekonomiky a má své široké makroekonomické souvislosti, příčiny i důsledky.

Příčin, které jsou považovány za zásadní pro silný příliv kapitálu ze zahraničí, je celá řada. Např. analýza zahraničního obchodu a vnější rovnováhy ČR provedená institutem Newton Holding, a.s. zmiňuje faktory od základních výhod ČR jako její strategická poloha, levná a přitom kvalifikovaná pracovní síla, přes politickou i makroekonomickou stabilitu země, zvyšující se rating, uspokojivý hospodářský růst, postupující liberalizaci ve vnějších vztazích, expanzi domácího finančního a kapitálového trhu, vysoký úrokový diferenciál při fixním devizovém kurzu do roku 1997 až po zavedení systému investičních pobídek.[3]

V roce 1995 zaznamenal finanční účet oproti dvěma předchozím rokům zřetelný nárůst v přílivu dlouhodobého kapitálu, především vlivem PZI. Pokles aktivního salda v následujících dvou letech je důsledkem vnitropolitických procesů a výrazných národohospodářských korekcí, k nimž v letech 1996 a hlavně 1997 došlo. Z přílivu kapitálu totiž vyplývaly i některé nežádoucí účinky, jako růst peněžní zásoby a tlaky na cenový růst. Tyto dopady centrální banka eliminovala sterilizační politikou, jenže dostávala se tak do bludného kruhu, neboť tím dále zvyšovala úrokový diferenciál a atraktivitu pro cizí kapitál. Po rozšíření fluktuačního pásma kurzu koruny v únoru 1996, což vedlo kvůli zvýšené kurzové nejistotě investorů k odlivu krátkodobého a portfoliového kapitálu, dospěla situace až ke

[3] NEWTON Holding, a.s.: Zahraniční obchod a vnější rovnováha České republiky v desetiletém procesu transformace, 2001, http://www.newton.cz/redsys/docs/analyzy/makroanalyzy/8bdb1f53597fc6417c56931dd29bac8c.pdf

spekulativním útokům na oslabení kurzu, k devizovým intervencím centrální banky a konečně k přechodu z fixního kurzového režimu do režimu řízeného floatingu v květnu 1997. Tyto procesy vedly k odlivu kapitálu a k celkové rozkolísanosti finančního účtu.

V následujících letech došlo k uklidnění situace, k obnovení atraktivity české ekonomiky a příliv kapitálu tak začíná opět sílit, i když nedosahoval úrovně z roku 1995, což lze mj. vysvětlit vyčerpáním velkých privatizačních a investičních akcí, které se udály právě v polovině 90. let. Počínaje lety 1998 a 1999 se mění struktura kapitálových toků, a to jednoznačně ve prospěch přímých zahraničních investic, které se stávají hlavním určujícím parametrem pro vývoj finančního účtu v celém následujícím období. Rok 2002 pak zaznamenal, hlavně díky privatizaci strategických státních majetkových podílů, historicky rekordní přebytek na finančním účtu ve výši necelých 350 mld. Kč. Jelikož se ale jednalo o mimořádný a přechodný jev, v dalších letech došlo ke snížení tak masivního přílivu zahraničních zdrojů a přebytky na finančním účtu se stabilizovaly na hodnotách v rozmezí zhruba 140-180 mld. Kč. K většímu poklesu aktivního salda podle předběžných údajů došlo v loňském roce.

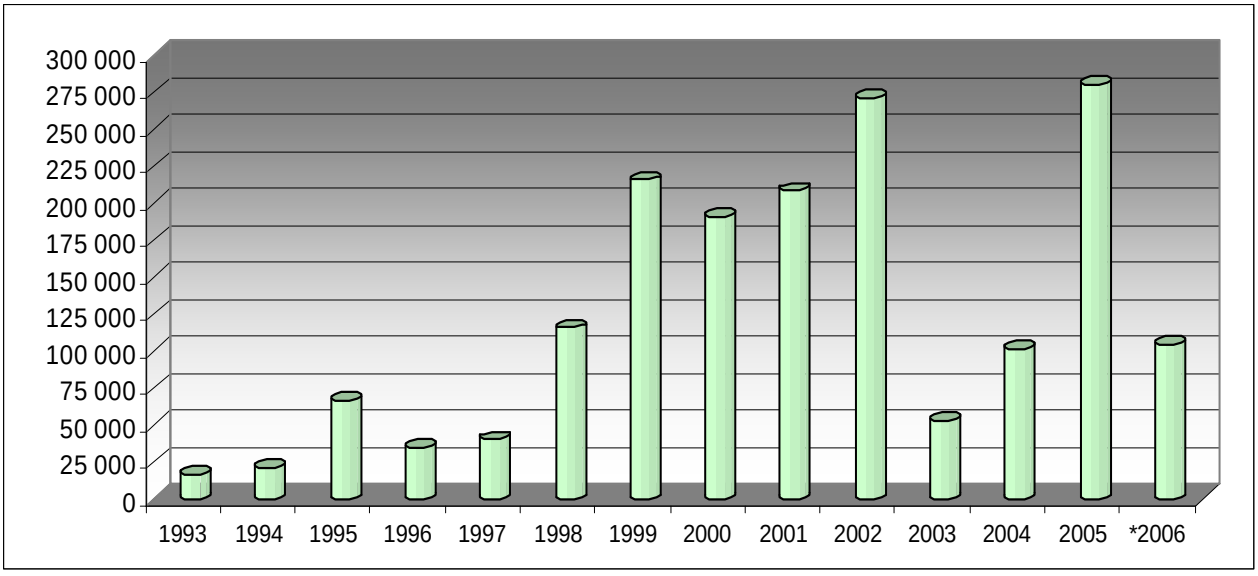
6.3.1. Přímé zahraniční investice

Tab.6/08 Přímé zahraniční investice v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
PZI	16 421,8	21 551,1	67 021,2	34 624,8	40 451,4	115 866,3	215 703,9
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
PZI	190 767,4	208 296,1	270 930,2	53 500,3	101 776,3	279 630,5	104 307,1

zdroj:ČNB

Graf 6/08. Přímé zahraniční investice v mil CZK

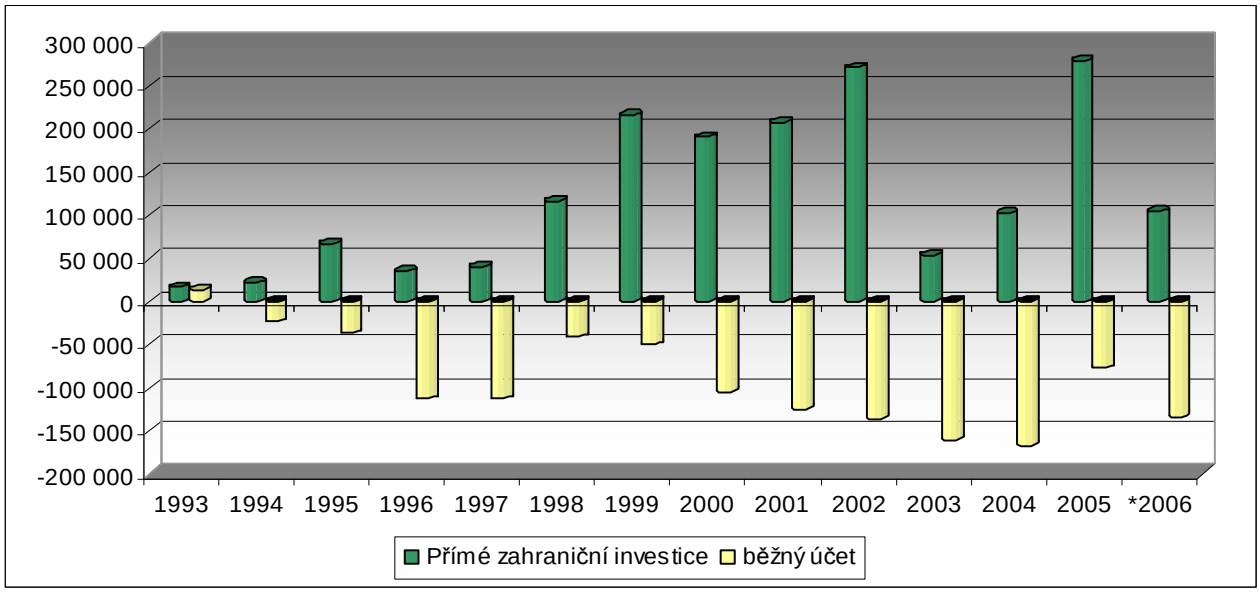
Za rozsáhlým přílivem PZI stojí všechny faktory, jež jsem uvedl výše. Velkou diskuzi již několik let vyvolává systém investičních pobídek, jenž byl plně zakotven v Zákonu č.72/2000 Sb. I přes různé dohady o účinnosti, vhodnosti a spravedlnosti zavedeného systému není možné jejich stimulační účinek popřít. Pro zámořské investory hrál mimoto velkou roli ještě jeden faktor. Při kapitálové účasti v transformujících se evropských ekonomikách a při plnění kritéria, aby výrobky zde vyrobené měly uznán tzv. domácí původ, mohly zámořské společnosti pronikat na západoevropské trhy s využitím tarifních a netarifních preferencí, které v té době země přidružené k EU využívaly. To zámořským společnostem výrazně usnadnilo vstup na unijní trhy. Po vstupu nových členů do EU se pak z obchodně politických preferencí stala v podstatě možnost vstoupit na jednotný vnitřní trh.

Z grafu je patrné, že trend přílivu PZI byl sice vzestupný, ale zároveň vykazuje značnou rozkolísanost v meziročním srovnání. Takový vývoj je ale poměrně logický, protože v sobě odráží nepravidelnost různých privatizačních a investičních projektů, zejména strategického a mimořádně velkého rozsahu. Vidíme tak, že PZI vykázaly velký růst za rok 1995, zatímco v letech 1996 a 1997 naopak pokles. Již v roce 1998 ale nastalo výrazné oživení v toku investic. Rokem 1999 začíná čtyřleté období velmi vysokých absolutních hodnot přílivu PZI kolem 200 mld. Kč ročně, které vrcholí přebytkem 270 mld. Kč za rok 2002. Poté došlo k podstatnému snížení příjmů z prodeje státního majetku, jenž se uskutečnil v roce 2002, navíc k některým mimořádným transakcím ve strategických podnicích, což vedlo za rok 2003 ke zhruba pětinásobnému snížení aktivního salda PZI jen na 53 mld. Kč. Hned v roce 2004 ale dochází k opětovnému oživení, a za rok 2005 se příliv PZI vyšplhal na novou rekordní hodnotu téměř 280 mld. korun. Dělo se tak opět díky růstu privatizačních příjmů i např. z navyšování investic do základního jmění u některých společností. Za loňský rok dle zatím dostupných údajů tok PZI opět zeslábl a dosáhl přibližně úrovně z roku 2004.

6.3.2. Běžný účet a PZI

Za povšimnutí stojí vzájemný vztah mezi přímými zahraničními investicemi a běžným účtem platební bilance. Existují totiž názory, že při posuzování tvaru vnější ekonomické rovnováhy je vedle samotného salda běžného účtu vhodné brát zřetel rovněž na saldo základní bilance. Ta převádí k běžnému účtu navíc kapitálový účet, jenž ale hraje zanedbatelnou roli, a právě přímé zahraniční investice. Interpretace takto sestaveného salda spočívá v tom, že pokud sledovaná ekonomika financuje existující deficit běžného účtu čistým přílivem PZI, může být takový stav považován za dlouhodobě rovnovážný. Situaci v České republice přibližuje následující graf.

Graf 6/09. Běžný účet a PZI v mil CZK

Do poloviny 90. let příliv PZI pokrýval deficity běžného účtu. O tom, že roky 1996 a 1997 bylo období s narušenou vnější rovnováhou, není pochyb, což je z grafu patrné. Období 1998-2002 je naopak obdobím, kdy přebytky PZI výrazně převyšují deficity běžného účtu a saldo základní bilance tak vykazuje přebytky. Roky 2003 a 2004 přinesly opět obrat. Příliv PZI se zřetelně snížil, což při současném prohloubení deficitu běžného účtu znamená jejich nemožnost tento deficit pokrýt. Saldo základní bilance tak končí v pasivu a z hlediska vnější ekonomické rovnováhy bychom mohli konstatovat, že takový stav by nebyl dlouhodobě udržitelný. V těchto letech ale v žádném případě nešlo o podobnou krizi jako v období 1996 a 1997, ekonomika se v této době nacházela v diametrálně odlišných podmínkách. O tom, že nerovnovážný stav byl pouze přechodný jev, svědčí rok 2005, kdy se jednak díky obchodní bilanci významně snížil deficit běžného účtu a jednak se silně oživil příliv zahraničních kapitálových toků do země. Kladný přebytek PZI je tak 3,5-násobný oproti zápornému schodku běžného účtu. V roce 2006 se situace opět obrací a deficit běžného účtu mírně převyšuje přebytek PZI. Základní bilance tedy vykazuje v našich podmínkách rozkolísanost, a sice v návaznosti na intenzitě přílivu PZI.

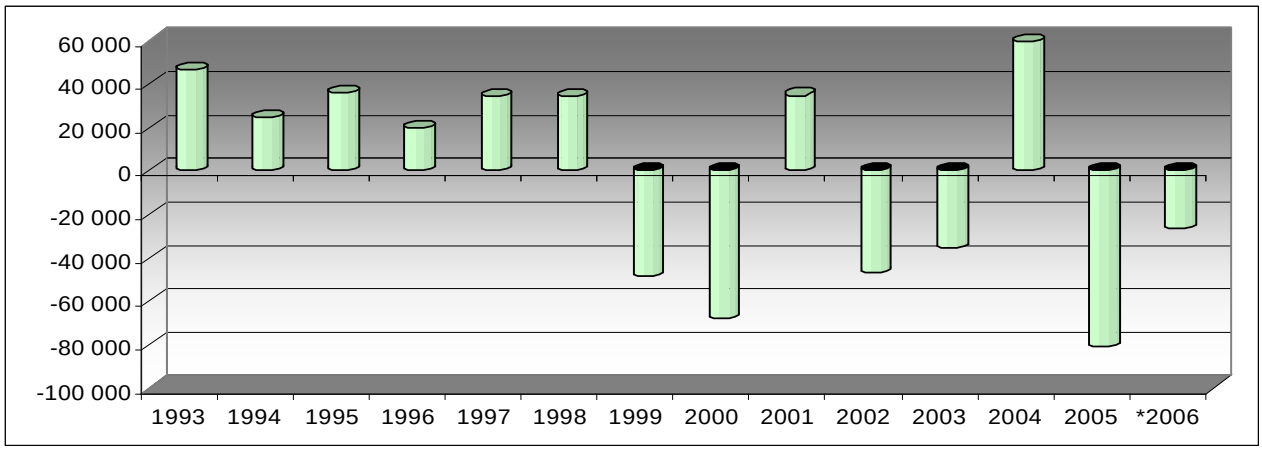
6.3.3. Portfoliové investice

Tab.6/09. Portfoliové investice v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
portfoliové investice	46 658,5	24 595,9	36 144,4	19 692,5	34 438,9	34 508,2	-48 268,9
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
portfoliové investice	-68 172,9	34 857,3	-46 748,7	-35 719,1	59 380,4	-81 243,8	-26 882,5

zdroj:ČNB

Graf 6/10. Portfoliové investice v mil CZK

Ve vývoji portfoliových investic je patrný značně rozkolísaný trend. Do roku 1998 docházelo k jejich přílivu, hned první rok 1993 zaznamenaly portfolio investice druhý nejvyšší přebytek. Od roku 1999 do současnosti byl naopak celkem šestkrát zaznamenán odliv, přitom mezi těmito léty skončila bilance portfoliových investic aktivní v roce 2001 a 2004, kdy vykázala vůbec nejvyšší přebytek. Za přílivem portfolio investic stojí v největší míře nákupy majetkových cenných papírů a účastí zahraničními investory, odliv je způsoben např. nárůstem držby zahraničních cenných papírů bankovním, ale i nebankovním sektorem, převažujícím zájmem investorů o přímé zahraniční investice apod.

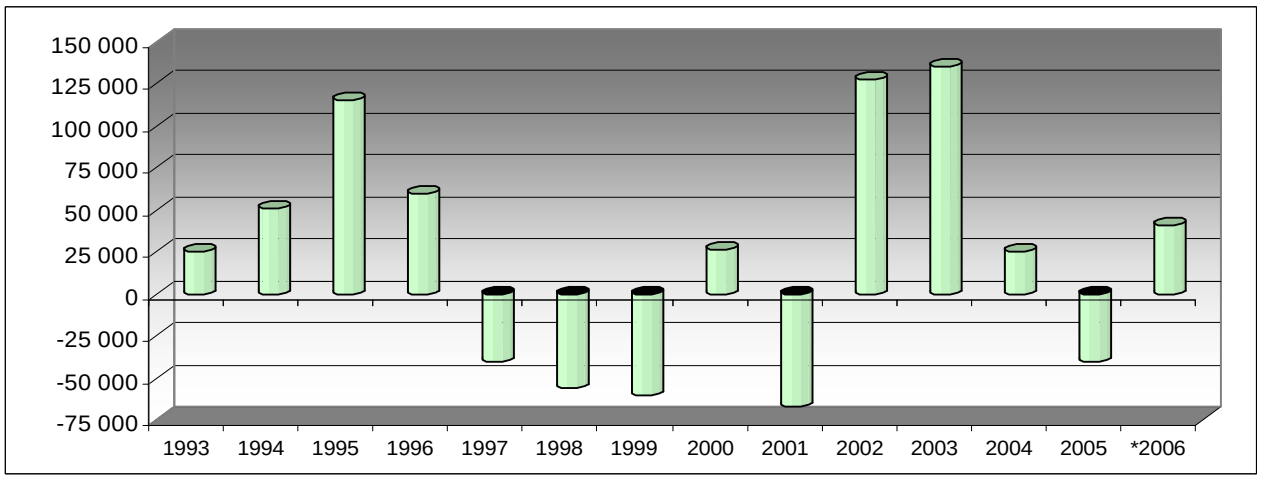
6.3.4. Ostatní investice

Tab.6/10. Ostatní investice v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ostatní investice	25 104,4	50 872,7	115 122,9	59 265,2	-40 571,2	-56 050,0	-60 870,6
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
ostatní investice	26 854,9	-67 083,2	127 927,6	135 452,2	25 711,2	-40 820,7	40 510,2

zdroj:ČNB

Graf 6/11. Ostatní investice v mil CZK

Podobné závěry jako u portfoliových investic můžeme vyvodit i v případě položky ostatních investic. Trend vývoje salda je rozkolísaný, a v časové řadě se tak střídají roky, kdy docházelo k přílivu této kategorie kapitálu (nejvíce v roce 2003), s roky, kdy docházelo k odlivu prostředků (největší odliv v roce 2001).

U portfoliových investic je běžné dále analyzovat jejich strukturu podle rozdělení do majetkových a do dluhových cenných papírů, u ostatních investic členění na investice krátkodobé a dlouhodobé povahy. Tyto analýzy dle mého názoru více spadají do oblasti mezinárodních financí jako takových, proto se jimi dále nezabývám. Vynechal jsem rovněž finanční deriváty, jež ale mají v rámci finančního účtu oproti ostatním položkám okrajový význam, a stejně tak jsem vynechal celý kapitálový účet, který má taktéž na formování platební bilance a posuzování vnější ekonomické rovnováhy víceméně zanedbatelný vliv.

6.4 . Změna devizových rezerv

Tab.6/11. Změna devizových rezerv v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
změna DR	-88 316,2	-68 254,6	-197 915,7	22 475,1	56 040,0	-62 615,0	-57 136,7
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
změna DR	-31 592,8	-67 153,0	-216 945,0	-12 903,4	-6 782,2	-92 851,6	-2 074,4

zdroj:ČNB

Je-li součet běžného, kapitálového, finančního účtu a salda chyb a opomenutí kladný, tedy celkové saldo platební bilance končí přebytkem, dochází k růstu devizových rezerv. To se vzhledem k účetním principům záznamu do platební bilance zaznamenává se záporným znaménkem, aby platební bilance ve finále byla účetně vyrovnaná. Taková situace provází českou ekonomiku po celé období s výjimkou let 1996 a 1997. Největšího navýšení dosáhly devizové rezervy v letech 1995 a 2002. Ve dvou kritických letech došlo naopak k poklesu v devizových rezervách, zejména v roce 1997, jako důsledek usilovných devizových intervencí centrální banky s cílem udržet kurz koruny ve stanoveném fluktuačním pásmu. To také znamená, že jedině v těchto dvou letech skončilo celkové saldo platební bilance v deficitu.

6.5. Investiční pozice

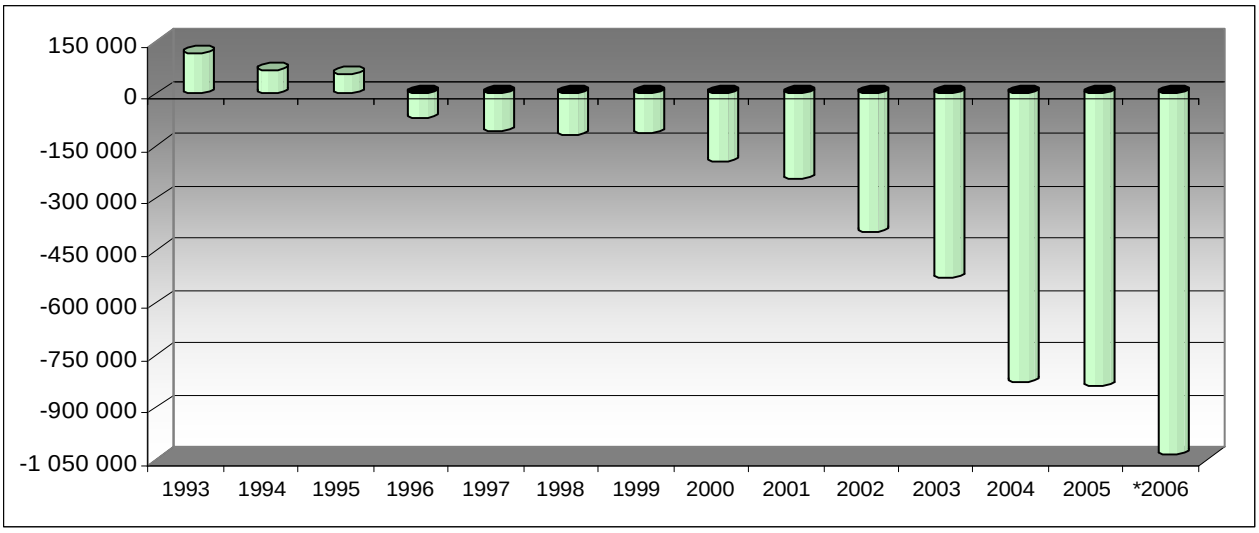
S procesy a toky odehrávajícími se v rámci platební bilance velmi úzce souvisí ukazatel investiční pozice. Investiční pozice zachycuje vztah mezi zahraničními pohledávkami a zahraničními závazky, přesněji rozdíl mezi zahraničními aktivy v držení domácích subjektů a domácími aktivy v držení zahraničních subjektů. Jedná se přitom o stavovou veličinu k pevnému datu.

Tab.6/12. Saldo investiční pozice v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
saldo IP	114 461,5	66 846,7	58 901,6	-68 930,0	-106 837,4	-117 476,7	-110 938,4
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
saldo IP	-191 869,3	-244 067,7	-397 254,8	-527 483,7	-824 994,7	-835 242,5	-1 034 016,8

zdroj:ČNB

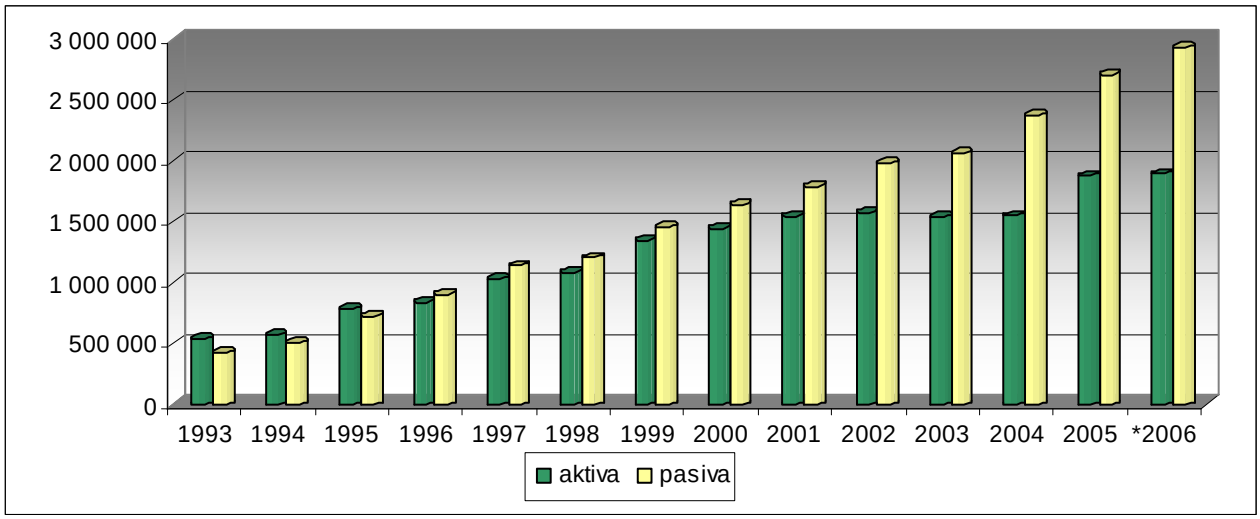
Graf 6/12. Saldo investiční pozice v mil CZK

Při pohledu na saldo investiční pozice je patrný jasný trend jeho vývoje. Zatímco ještě v roce 1995 bylo vykázáno aktivní saldo, v následujících letech se dostává do pasivní pozice a zejména počínaje rokem 2000 se schodky výrazně prohlubují. To znamená, že suma domácích aktiv v držení zahraničních subjektů výrazně převyšuje sumu zahraničních aktiv v držení domácích subjektů.

Následující graf pak ukazuje příčinu tohoto vývoje. Ačkoliv jak pasivní, tak i aktivní stavy investiční pozice zaznamenávaly po celé období růst, zejména jako přirozený důsledek rostoucí otevřenosti ekonomiky na běžném a finančním účtu, byl tento růst podstatně výraznější právě na straně pasiv. Zahraniční pohledávky vzrostly z původní hodnoty 537 700 mil Kč v roce 1993 na 1 894 747 mil Kč za rok 2006, tedy na 352%. Zahraniční závazky se zvýšily z 423 238 mil Kč v roce 1993 na 2 928 764 mil Kč v roce 2006, tzn. na 692%.

Graf 6/13. Aktiva a pasiva investiční pozice v mil CZK

Výrazný schodek v saldu investiční pozice je odrazem transakcí na běžném a finančním účtu platební bilance. Jak jsem výše prokázal, deficity běžného účtu jsou dnes v největší míře formovány zhoršujícími se schodky bilance výnosů, a ty zase souvisí s přebytky na finančním účtu, zejména pak v položce přímých zahraničních investic. Jestliže v dnešní době nedochází k výraznému růstu zahraniční zadluženosti, stojí za pasivním saldem investiční pozice příliv nedluhového kapitálu. Z těchto souvislostí je tedy zřejmé, že v naší ekonomice, která je čistým dovozcem přímých zahraničních investic, je to právě masivní příliv PZI, jenž je v rozhodující míře determinující pro prohlubování záporného salda investiční pozice. Zatímco v roce 1993 se PZI na celkových pasivech investiční pozice podílely asi 24 procenty, v roce 2005 to bylo již 55 procenty (dále byl podíl ostatních investic zhruba 28%, portfoliových investic 16% a podíl finančních derivátů 1%).

7. Zahraniční zadluženost

7.1. Absolutní ukazatele vnější zadluženosti

Statistická ročenka definuje zahraniční zadluženost jako „*stav finančních pasiv vlády, bankovního sektoru (ČNB a obchodních bank), podnikové sféry i dalších nebankovních subjektů ve vztahu k zahraničí (nerezidentům), tj. hodnotu na základě smluvního ujednání čerpaných a k určitému datu nesplacených dlužných částek.*“[4] Jedná se tak o agregát hrubého zahraničního dluhu, do něhož se nezapočítávají investice majetkového charakteru, tj. přímé investice do základního kapitálu a portfoliové investice mající podobu majetkových cenných papírů a účastí.

Na tomto místě bych rád upozornil, že následující hodnoty vztahující se k absolutní a relativní vnější zadluženosti vycházejí z nejaktuálnějších dat publikovaných Českým statistickým úřadem, stejně jako v on-line systému časových řad ARAD na stránkách ČNB. Vzhledem ke zpřesňování a postupným změnám metodiky statistických výpočtů se tak hodnoty vybraných ukazatelů mohou odlišovat od hodnot publikovaných v předešlých letech.

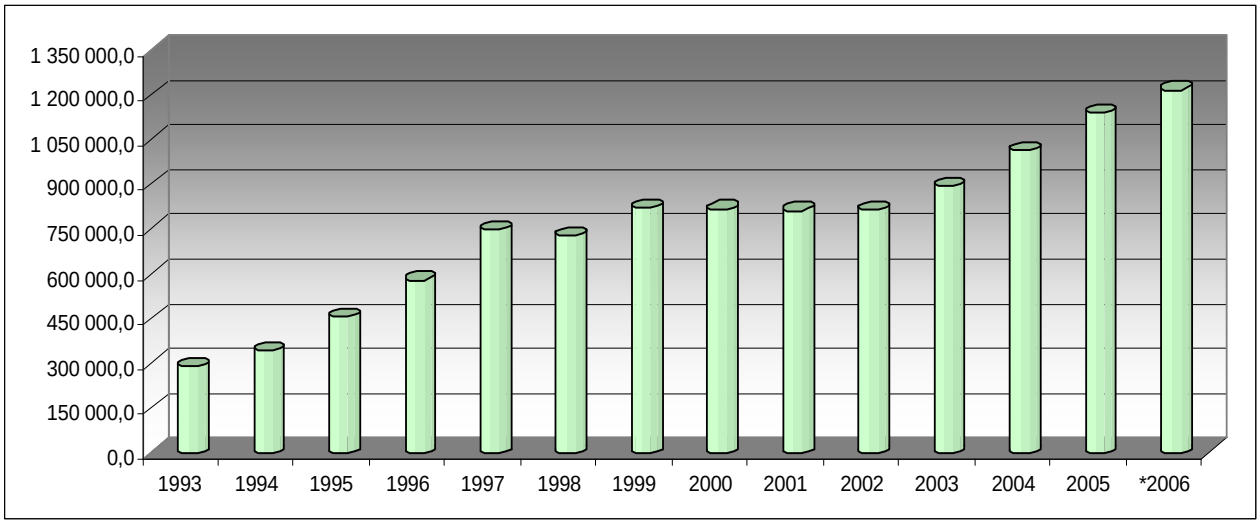
7.1.1. Hrubá zahraniční zadluženost

Tab.7/01. Zahraniční zadluženost celkem v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Zahr. zadluženost	287 713,4	342 468,8	457 295,2	578 904,3	748 711,1	726 920,3	822 502,2
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
Zahr. zadluženost	817 073,7	811 258,1	813 305,2	895 139,6	1 011 807,9	1 142 180,3	1 217 001,7

zdroj:ČNB

Graf 7/01. Zahraniční zadluženost celkem v mil CZK

[4] Statistická ročenka ČSÚ 2006: http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/910022E912/$File/000106c07.pdf

Hrubý zahraniční dluh České republiky od jejího vzniku v roce 1993 během transformačního období významně vzrůstal. Tento trend kulminoval v roce 1997, což souviselo s tehdejší vnější nerovnováhou ekonomiky. Vnější dluh tehdy dosáhl hodnoty necelých 750 mld. Kč, což představovalo zhruba 260% hodnoty z roku 1993. V následujícím období se zadluženost stabilizovala a prakticky do roku 2002 oscilovala na úrovni mírně přes 800 mld. Kč. Tento vývoj v sobě mj. odráží vývoj běžného a finančního účtu platební bilance. Schodky běžného účtu v období kolem poloviny 90. let a v kritických letech 1996 a 1997 se projevily růstem zahraniční zadluženosti, tzn. že tyto schodky byly do velké míry kryty zahraničními zdroji dluhového charakteru. V závěru 90. let dochází k silnému nárůstu v přílivu přímých zahraničních investic, které od té doby formují v převažující míře saldo finančního účtu. Prohlubující se deficity běžného účtu začaly být v té době kryty právě masivním přílivem PZI, tedy nedluhovým kapitálem a je tak zřejmé, že přetrvávající schodky běžného účtu již nevedly k dalšímu růstu zahraniční zadluženosti. V posledních sledovaných letech dochází k nárůstu vnějšího dluhu v absolutním vyjádření a překročení hranice jednoho bilionu korun. To ale není vzhledem k růstu celé ekonomiky nijak alarmující a je třeba hodnotit spíše relativní ukazatele zadluženosti.

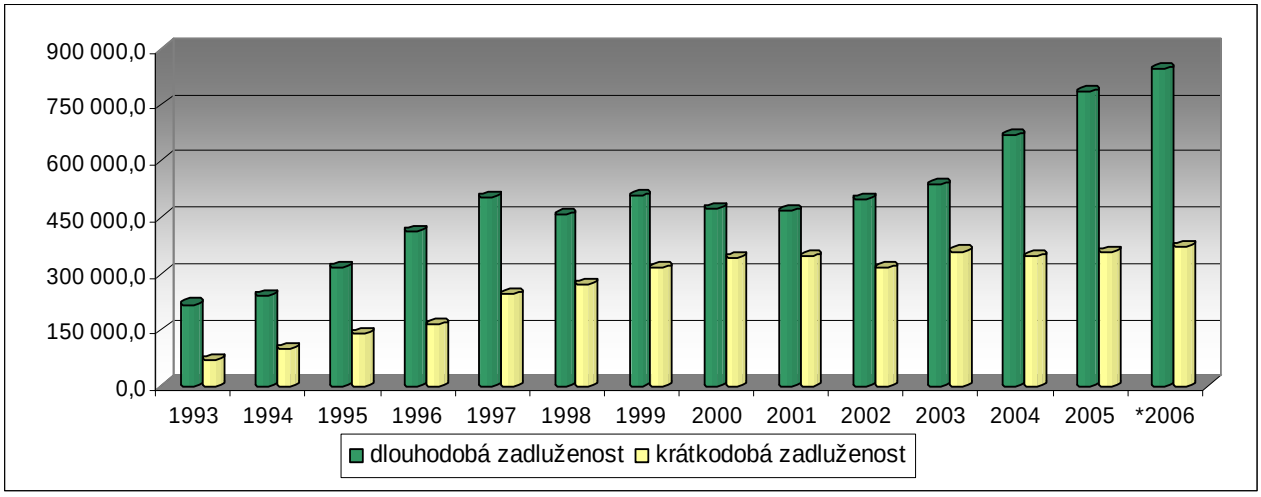
7.1.2. Dlouhodobá a krátkodobá zadluženost

Tab.7/02. Dlouhodobá a krátkodobá zadluženost v mil CZK

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
dlouh.zadluženost	218 025,0	242 036,6	316 519,1	414 009,5	503 919,1	455 377,8	506 797,8
krát.zadluženost	69 688,4	100 432,2	140 776,1	164 894,8	244 792,0	271 542,5	315 704,4
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
dlouh.zadluženost	473 274,7	465 687,8	498 833,8	535 995,9	667 327,6	783 533,1	844 844,5
krát.zadluženost	343 799,0	345 570,3	314 471,4	359 143,7	344 480,3	358 647,2	372 157,2

zdroj:ČNB

Graf 7/02. Dlouhodobá a krátkodobá zadluženost v mil CZK

O vývoji dlouhodobé zadluženosti platí podobné závěry jako u zadluženosti celkové. První roky samostatné ČR a probíhající transformační proces je spojen s jejím nárůstem do roku 1997, poté nastala stabilizace v období 1998 – 2002, až v posledních čtyřech letech došlo opět k nárůstu absolutního dlouhodobého dluhu. Krátkodobá zadluženost rovněž rostla v období do roku 2000, pak se růst zastavil a úroveň krátkodobého vnějšího dluhu se až do současnosti pohybuje poměrně stabilně kolem 350 mld. korun. To je jistě pozitivní trend. Důležité je ale sledovat spíše vzájemnou relaci mezi dlouhodobým a krátkodobým dluhem, resp.jejich podíly na celkovém dluhu. Následují tabulka udává podíly krátkodobé na celkové zadluženosti v ČR.

Tab.7/03. Podíl krátkodobé zadluženosti na celkové zadluženosti v %

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
podíl	24,2	29,3	30,8	28,5	32,7	37,4	38,4
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
podíl	42,1	42,6	38,7	40,1	34,0	31,4	30,6

zdroj:ČNB, vlastní propočet

Je žádoucí, aby podíly krátkodobého, resp. dlouhodobého dluhu na dluhu celkovém dosahovaly určité přijatelné relace. Velký podíl krátkodobé zadluženosti by mohl indikovat ohrožení stability ekonomiky ve vztahu k zahraničí a pokles důvěryhodnosti v očích zahraničních subjektů. Dlouhodobá zadluženost by v každém případě měla mít nadpoloviční podíl na zadluženosti celkové, určitá konvence pak uvádí alespoň 60% pro dlouhodobý dluh a nanejvýš 40% pro krátkodobý dluh. Předchozí tabulka ukazuje, že podíl krátkodobého dluhu na celkové zadluženosti zaznamenal v transformačním období sice narůst, ale nijak zásadní. Ačkoliv v letech 2000, 2001 a 2003 došlo k překročení pomyslné 40%-ní hranice, v posledních letech 2005 a 2006 se podíl znatelně snížil. Dlouhodobý dluh tedy spolehlivě přesahuje nadpoloviční podíl celkové zadluženosti a stav tohoto ukazatele lze proto označit za dlouhodobě rovnovážný.

7.2. Relativní ukazatele vnější zadluženosti

Ukazatele absolutní zahraniční zadluženosti mají jen omezenou vypovídací schopnost ve vnitřním i vnějším kontextu. Různé země různé vyspělosti mající stejný dluh nebudou takovým dluhem zatíženy stejně. Rovněž v rámci jedné ekonomiky neukazuje absolutní dluh její zatížení vyplývající z budoucího splácení. Účelné je proto vztahovat výši absolutního dluhu k jiným makroekonomickým agregátům, zejména HDP a agregátům zahraničního obchodu. Mezi nejvýznamnější ukazatele z oblasti zadluženosti patří následující.

7.2.1. Indikátor hrubé zadluženosti

Nejčastěji používaný je indikátor hrubé zadluženosti, který jednoduše poměřuje výši absolutního dluhu k HDP. Obecně přijímaný limit tohoto ukazatele pak činí 40%. Je potřeba ale mít na vědomí, že takový limit je pouze konvencí, nikoliv obecně platnou normou a nevypovídá nic o struktuře zadluženosti a dalších bližších souvislostech. Pro výpočet indikátoru hrubého dluhu platí:

$$IHZ = \frac{\text{hrubý dluh}}{\text{HDP}} \times 100$$

Pro výpočet indikátoru v české ekonomice používám hodnoty hrubé zahraniční zadluženosti, jak byly výše uvedeny v tabulce a následující hodnoty hrubého domácího produktu v běžných cenách z nejaktuálnějšího makroekonomického přehledu ČSÚ v časové řadě 1995-2006.

Tab.7/04. HDP v mil CZK

rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
HDP	1 466 522	1 683 288	1 811 094	1 996 483	2 080 797	2 189 169
rok	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
HDP	2 352 214	2 464 432	2 577 110	2 781 060	2 970 261	3 204 086

zdroj:ČSÚ

Hodnoty indikátoru hrubé zadluženosti v časové řadě jsou pak následující:

Tab.7/05. Indikátor hrubé zadluženosti v %

rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
IHZ v %	31,2	34,4	41,3	36,4	39,5	37,3
rok	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
IHZ v %	34,5	33,0	34,7	36,4	38,5	38,0

zdroj:ČSÚ a vlastní propočet

Podle mého propočtu byla 40%-ní hranice překročena pouze jednou, a to v roce 1997. Zde se mé výpočty mohou lišit s některými dřívějšími přehledy, jež pracovaly se staršími daty, a podle nichž k překročení limitu došlo ještě i v letech 1999 a 2000. V následujících letech 2001 až 2003 se podíl hrubého vnějšího dluhu na HDP snížil pod úroveň 35%, v posledních sledovaných letech se přes ni opět přehoupl, zůstává však pod 40%-ním limitem. Domnívám se, že přestože hodnota hrubého vnějšího dluhu k HDP se dlouhodobě pohybuje těsně pod hranicí 40%, není pro českou ekonomiku, vzhledem k vysoké míře její otevřenosti, velikost zahraničního dluhu závažný problém. ČR patří k zemím s nejnižší hodnotou tohoto indikátoru a většina odborníků se shoduje, že větším problémem než dluh vůči zahraničí jako takový je spíše rostoucí zadlužení státu.

7.2.2. Indikátor čisté zadluženosti, dluhové zatížení

Dalším ukazatelem je indikátor čisté zadluženosti, nazývaný také jako dluhové zatížení. Poměřuje čistý dluh s roční hodnotou exportu zboží a služeb. Čistý dluh je dán rozdílem mezi hrubým dluhem a objemem oficiálních devizových rezerv. Výsledná hodnota v rozmezí 0-100% se považuje za přijatelnou, hodnoty v mezích 100%-200% znamenají již vyšší, ale ještě přijatelné zadlužení, hodnoty nad 200% jsou považovány za těžké zadlužení. Ukazatel v podstatě znázorňuje schopnost ekonomiky splácet čistý zahraniční dluh svým vývozem zboží a služeb. Dluhové zatížení je dáno:

$$DZ = \frac{\text{čistý dluh (hrubý dluh} - DR)}{\text{export}} \times 100$$

Vstupní hodnoty pro výpočet dluhového zatížení v ČR jsem propočítával ze statistiky platební bilance:

Tab.7/06. Čistý dluh v mil CZK, roční hodnota exportu zboží a služeb v mil CZK

Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
čistý dluh	84 257,5	239 020,3	410 186,4	350 237,3	361 073,0	320 254,5
roční export zboží a služeb	747 819,5	817 792,0	936 454,6	1 080 930,2	1 152 607,0	1 385 905,2
Rok	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
čistý dluh	286 800,3	98 693,5	203 624,7	375 566,4	415 478,3	560 364,0
roční export zboží a služeb	1 539 323,6	1 485 525,1	1 590 081,1	1 971 192,1	2 133 217,4	2 409 481,9

zdroj:ČNB a vlastní propočet

Výsledné hodnoty sledovaného indikátoru uvádí následující tabulka:

Tab.7/07. Čisté dluhové zatížení v %

Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
dluhové zatížení v %	11,3	29,2	43,8	32,4	31,3	23,1
Rok	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
dluhové zatížení v %	18,6	6,6	12,8	19,1	19,5	23,3

zdroj:ČNB a vlastní propočet

Hodnoty indikátoru čisté zadluženosti jsou v podmínkách české ekonomiky velmi nízké. Nejvyššího zadlužení v tomto smyslu bylo dosaženo za rok 1997, kdy přesáhlo 43%, poté dochází k poklesu a od roku 2001 se indikátor čisté zadluženosti pohybuje pod hranicí 20%. Teprve za loňský rok došlo podle předběžných údajů k jejímu překročení. Např. v roce 2005 činilo čisté zatížení dluhem 19,5%. To znamená, že ke splacení čistého zahraničního dluhu postačuje jen 19,5% ročního vývozu zboží a služeb.

Některé analýzy neměří tento ukazatel pomocí čistého dluhu, ale používají v čitateli zlomku celkový hrubý zahraniční dluh. Pokud budu uvažovat hrubý dluh, jsou hodnoty indikátoru následující:

Tab.7/08. Hrubé dluhové zatížení v %

rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
dluhové zatížení v %	61,2	70,8	80,0	67,2	71,4	59,0
rok	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
dluhové zatížení v %	52,7	54,7	56,3	51,3	53,5	50,5

zdroj:ČNB a vlastní propočet

Také úvaha o hrubém dluhovém zatížení přináší uspokojivé výsledky. Nejvyšších hodnot dosahoval poměr hrubého dluhu k ročnímu exportu v letech 1996 až 1999, od roku 2000 se dostal pod 60%-ní úroveň a udržuje se stabilně v rozmezí 50%-60%. Pokrytí hrubého dluhu ročními exporty zboží a služeb je v ČR zajištěno solidně, hodnoty čisté i hrubé dluhové zátěže se po celé sledované období pohybují spolehlivě pod hranicí 100% a lze je tak označit za velmi přijatelné.

7.2.3. Indikátor likvidity, ICR

Indikátor likvidity, neboli Import cover ratio (ICR), vyjadřuje schopnost dané ekonomiky zajistit bezporuchové finanční krytí svých dovozních nároků. Ukazatel je počítán jako objem oficiálních devizových rezerv k průměrnému měsíčnímu dovozu zboží a služeb v daném roce. Výstupem pak je počet měsíců, po které jsou dovozy kryty devizovými rezervami. Je-li krytí 5 a více měsíců, považuje se takové zajištění za velmi dobré, mezi 3 až 5 měsíci je ještě přijatelné, je-li krytí dovozů devizovými rezervami méně jak tříměsíční, je situace alarmující.

$$\mathrm{ICR} = \frac{\text{objem DR}}{\text{import}}$$

Vstupní údaje pro výpočet a hodnoty indikátoru ICR uvádí následující tabulky.

Tab.7/09. Objem oficiálních DR v mil CZK, průměrný měsíční dovoz zboží a služeb v mil CZK

rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
DR	373 037,7	339 884,0	338 524,7	376 683,0	461 429,2	496 819,2
Prům. měsíční dovoz zboží a služeb	66 378,1	76 707,5	86 310,5	91 916,4	98 078,0	121 014,2
Rok	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
DR	524 457,8	714 611,7	691 514,9	636 241,5	726 702,0	656 637,7
Prům. měsíční dovoz zboží a služeb	133 168,6	127 916,4	137 219,8	165 424,2	172 787,6	196 047,9

zdroj:ČNB a vlastní propočet

Tab.7/10. Import cover ratio v měsících

rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ICR	5,6	4,4	3,9	4,1	4,7	4,1
rok	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
ICR	3,9	5,6	5,0	3,8	4,2	3,3

zdroj:ČNB a vlastní propočet

Podle mých propočtů dosáhla nebo překročila ve sledované časové řadě 1995-2006 hodnota ICR hranici 5 měsíců celkem třikrát, čtyřikrát se naopak dostala těsně pod čtyřměsíční hranici. Průměrná hodnota indikátoru za sledované období činí 4,4 měsíce. Výše oficiálních devizových rezerv se tedy pohybuje na úrovni asi čtyř a půl měsíčního dovozu, což lze vzhledem k výše zmíněnému rozmezí považovat za solidní a přijatelnou úroveň krytí dovozních potřeb.

7.2.4. Stupeň pasivity běžného účtu platební bilance

Poslední indikátor, náležící spíše do samotné analýzy platební bilance, je ukazatel podílu záporného salda běžného účtu k HDP. Obecně uznávaná mez přijatelnosti této relace činí 8%.

$$SPBÚ = \frac{\text{záporné saldo BÚ}}{\text{HDP}} \times 100$$

Ukazatel v podmínkách české ekonomiky nabývá těchto hodnot:

Tab.7/11. Stupeň pasivity BÚ v %

rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
stupeň pasivity BÚ	2,5	6,6	6,2	2,0	2,4	4,8
rok	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
stupeň pasivity BÚ	5,3	5,5	6,2	6,0	2,6	4,2

zdroj:ČNB a vlastní propočet

Stupeň pasivity běžného účtu platební bilance dosáhl nejvyšší hodnoty v letech 1996 a 1997 a znovu v roce 2003 a 2004, kdy byla překročena 6%-ní hranice. Naopak rok 2005 zaznamenal díky výraznému snížení schodku běžného účtu absolutně i zásadní snížení ukazatele stupně pasivity na 2,6%. Za rok 2006 dochází k nárůstu na 4,2%. Průměrně se podíl schodku běžného účtu na HDP pohyboval na úrovni 4,5% a udržuje se stabilně pod uznávanou 8%-ní hranicí.

8. Směnné relace

8.1. Teoretická východiska

Směnná relace ve své zásadě vyjadřuje poměr ceny jednotky zboží vyváženého k jednotce zboží dováženého. Směnnou relaci lze měřit pro kterýkoliv individuální produkt, jenž je předmětem mezinárodní směny a taková relace pak vyjadřuje, kolikrát je exportní cena výrobku vyšší, resp. nižší než jeho cena při importu. V makroekonomických aplikacích pracujeme ovšem se směnnými relacemi na agregované úrovni. Ty vycházejí z tzv. cenových reprezentantů, kalkulovaných jako průměrné smluvní ceny reprezentativních položek, které mají srovnatelné technické, užitné a jakostní parametry. Vzhledem k přepočtu těchto cenových ukazatelů na národní měnu mají na jejich hodnoty vliv nejen samotné cenové změny, ale i vývoj devizových kurzů.

V praxi se pak jedná zejména o sledování změn a vývoje směnných relací, přesněji řečeno indexu směnných relací, vznikajícího jako poměr indexu vývozních cen a indexu dovozních cen, resp. poměr deflátoru vývozu a deflátoru dovozu.

$$I_{TT} = \frac{I\,p_{ex}}{I\,p_{im}}(x100), \text{ zjednodušeně značeno: } TT = \frac{Pex}{Pim}(x100)$$

Základní interpretace směnných relací je následující. Je-li index TT větší jak 1, resp. 100%, cenové podmínky v zahraničním obchodě se zlepšily, růst vývozních cen byl vyšší než růst cen dovozních (nebo pokles vývozních cen byl menší než pokles dovozních cen), kupní síla vývozů se zvýšila, a tak za stejný fyzický objem vývozu je možno dovézt více importu a zvyšovat tak domácí užití. Je-li index směnných relací menší jak 1 (resp.100%), cenové podmínky v zahraničním obchodě se zhoršily, růst vývozních cen byl nižší než růst cen dovozních (nebo pokles vývozních cen byl vyšší než pokles cen dovozních), kupní síla vývozu klesla a pak tedy za stejný fyzický objem vývozu lze dovézt méně importů.

Ekonomická teorie rozlišuje několik typů směnných relací. Nejběžnějším typem v národních i mezinárodních statistikách jsou komoditní neboli reálné, nebo taky čisté barterové směnné relace, které jsou dány jen poměrem indexů vývozních a dovozních cen. Vedle nich existují důchodové TT, které zároveň v sobě vyjadřují změnu ve fyzickém objemu vývozu, dále faktorové směnné relace, odrážející vývoj produktivity v exportních odvětvích, dále prostorové směnné relace nebo hrubé barterové směnné relace. V následující analýze za ČR pracuji s klasickými komoditními TT.

Uvážíme-li, že země mezi sebou obchodují se stovkami tisíc zboží a služeb, je zřejmé, že metodika kalkulace směnných relací, resp. reprezentativních cenových indexů, je velmi náročná a je tak velká pravděpodobnost vzniku nepřesností a odchylek. V českém výkaznictví je potřeba být obezřetný v tom, zda jsou směnné relace počítány z cenových indexů vztahujících se pouze na zboží (tyto jsou vykazovány ve statistice zahraničního obchodu), nebo z deflátorů, vztahujících se souhrnně na zboží i služby a počítaných na základě účtů výrobků a služeb ze statistiky národních účtů. Dále je potřeba zohledňovat, zda se směnné relace vztahují ke zvolenému základnímu období (rok 2000, dříve 1995) nebo jsou konstruovány na bázi meziročního srovnání.

8.2. Směnné relace zboží

8.2.1. Směnné relace zboží na bázi roku 2000

První analýza znázorňuje vývoj směnných relací za zboží v komoditním členění podle skupin SITC se základním referenčním obdobím roku 2000 (průměr roku 2000=100%).

Tab.8/01. Cenový index vývozu Pex (průměr roku 2000=100%) v %

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
Celkem	86,6	91,2	95,1	94,1	100,0	100,5	93,8	94,6	98,1	96,7	95,9
0 - Potraviny	89,3	93,5	96,3	92,3	100,0	104,3	93,6	90,9	94,0	91,1	89,6
1 - Nápoje,tabák	84,0	90,4	94,5	91,3	100,0	98,4	102,2	108,9	98,1	103,8	98,3
2 - Suroviny	80,6	83,2	88,4	88,3	100,0	95,6	88,6	89,8	91,7	89,9	97,5
3 - Paliva	77,2	82,4	76,7	78,4	100,0	102,8	91,6	96,7	116,1	135,3	135,0
4 - Tuky	104,4	105,0	115,6	108,9	100,0	98,5	100,2	100,5	101,9	96,1	101,9
5 - Chemikálie	81,1	86,2	85,4	84,7	100,0	97,2	86,0	86,5	92,8	94,1	96,2
6 - Tržní výrobky	89,6	93,0	98,3	94,8	100,0	101,9	95,6	96,8	104,7	103,9	102,2
7 - Stroje	88,6	93,7	98,9	99,9	100,0	98,9	92,8	93,0	93,3	89,5	88,2
8 - Prům.výrobky	85,3	91,3	97,6	99,3	100,0	99,9	95,1	96,2	96,4	94,0	92,9

zdroj:ČSÚ

Tab.8/02. Cenový index dovozu Pim (průměr roku 2000=100%) v %

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
Celkem	85,8	90,1	87,7	89,3	100,0	98,5	90,1	89,9	91,3	91,6	92,3
0 - Potraviny	92,7	101,9	104,2	98,1	100,0	100,9	98,2	95,5	97,8	97,0	96,9
1 - Nápoje,tabák	76,3	86,7	94,8	95,1	100,0	100,3	93,9	93,9	98,7	99,3	93,2
2 - Suroviny	90,1	94,8	94,5	91,5	100,0	96,7	83,9	84,8	92,5	93,5	88,1
3 - Paliva	52,5	58,3	43,1	54,1	100,0	96,1	77,8	82,4	87,8	113,4	127,9
4 - Tuky	93,6	99,0	116,7	115,6	100,0	99,5	102,5	106,9	109,9	98,1	97,4
5 - Chemikálie	90,4	95,8	93,8	92,3	100,0	97,4	89,0	88,6	90,2	88,4	87,6
6 - Tržní výrobky	89,8	93,8	96,5	96,0	100,0	97,9	89,6	90,9	94,9	94,0	97,3
7 - Stroje	99,5	100,3	99,0	99,8	100,0	98,1	90,9	89,0	87,7	84,3	82,5
8 - Prům.výrobky	86,9	94,3	97,2	99,2	100,0	98,9	95,5	93,9	93,4	86,6	81,7

zdroj:ČSÚ

V cenovém indexu vývozu pouze jediný rok 2001 vykázal větší hodnotu než referenční rok 2000. Všechny ostatní roky měly hodnotu Pex pod 100%. Jinak cenové indexy vývozu, měřeno na celkové úrovni za všechny třídy SITC, vykazovaly vzhledem k základnímu roku 2000 růst v období do roku 1998, dále v letech 2001 a 2003-2004. V případě celkových cenových indexů dovozu žádný rok nepřekročil hodnotu 100% referenčního období 2000. Výsledné směnné relace kalkulované z těchto indexů uvádí následující tabulka.

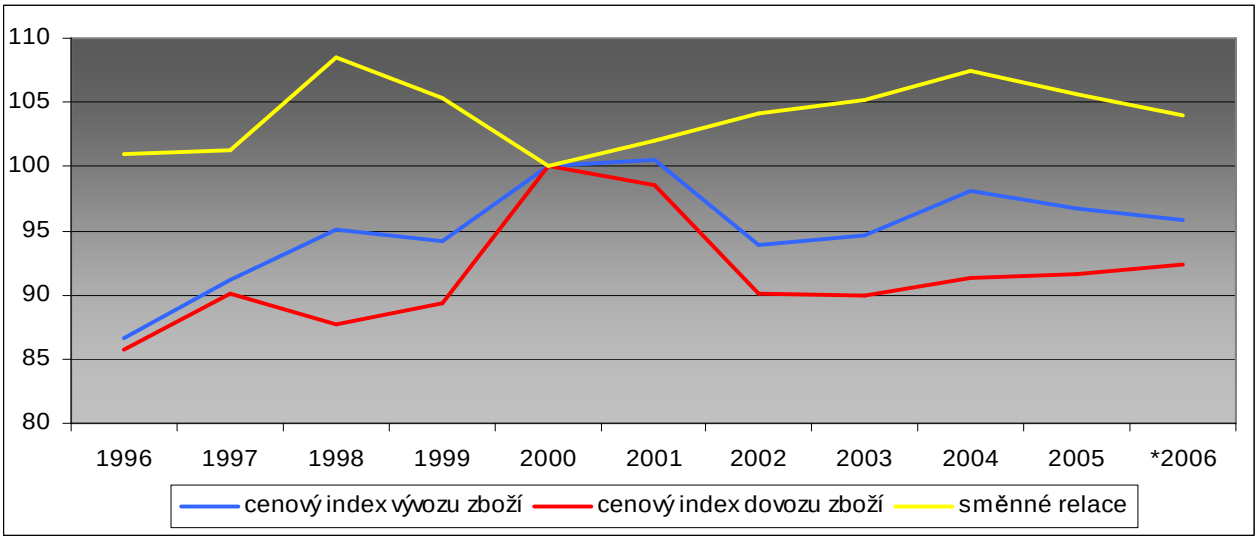
Tab.8/03. Směnné relace zboží TT (průměr roku 2000=100%) v %

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
Celkem	100,9	101,2	108,4	105,4	100	102	104,1	105,2	107,4	105,6	103,9
0 - Potraviny	96,3	91,8	92,4	94,1	100,0	103,4	95,3	95,2	96,1	93,9	92,5
1 - Nápoje,tabák	110,1	104,3	99,7	96,0	100,0	98,1	108,8	116,0	99,4	104,5	105,5
2 - Suroviny	89,5	87,8	93,5	96,5	100,0	98,9	105,6	105,9	99,1	96,1	110,7
3 - Paliva	147,0	141,3	178,0	144,9	100,0	107,0	117,7	117,4	132,2	119,3	105,6
4 - Tuky	111,5	106,1	99,1	94,2	100,0	99,0	97,8	94,0	92,7	98,0	104,6
5 - Chemikálie	89,7	90,0	91,0	91,8	100,0	99,8	96,6	97,6	102,9	106,4	109,8
6 - Tržní výrobky	99,8	99,1	101,9	98,8	100,0	104,1	106,7	106,5	110,3	110,5	105,0
7 - Stroje	89,0	93,4	99,9	100,1	100,0	100,8	102,1	104,5	106,4	106,2	106,9
8 - Prům.výrobky	98,2	96,8	100,4	100,1	100,0	101,0	99,6	102,4	103,2	108,5	113,7

zdroj:ČSÚ, vlastní výpočty

Směnné relace počítané k bázi roku 2000 jsou po celé sledované období pozitivní. Nejpříznivějších hodnot bylo dosaženo v letech 2005, 2004 a 1998, kdy TT nabývaly hodnot 105,6%, 107,4% a 108,4%. To znamená, že oproti roku 2000 byly směnné relace v roce 1998 lepší o 8,4%, tedy za stejné množství vývozu zboží si česká ekonomika mohla dovolit dovézt o 8,4% fyzického objemu zboží víc. Růstové tendence celkových cenových indexů vývozu a dovozu a směnných relací znázorňuje graf.

Graf 8/01. Směnné relace zboží a cenové indexy Ex a Im (2000=100%) v %

8.2.2. Směnné relace zboží na bázi meziročního srovnání

K odlišným hodnotám cenových indexů a směnných relací dospěje analýza, pokud místo bazických indexů vztažených k jednomu referenčnímu roku použije řetězové indexy, u kterých základ 100% tvoří vždy předcházející rok. Nejprve opět uvádím tabulky cenových indexů v časové řadě 1997-2006.

Tab.8/04. Cenový index vývozu zboží Pex (předchozí rok=100%) v %

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
Celkem	105,2	104,5	99,1	106,2	100,5	93,4	100,9	103,7	98,6	99,2
0 - Potraviny	104,7	103,3	95,9	108,4	104,3	89,7	97,3	103,5	96,9	98,4
1 - Nápoje,tabák	107,6	105,1	96,6	109,5	98,4	103,9	106,9	90,1	105,8	94,7
2 - Suroviny	103,2	106,7	100,1	113,3	95,6	92,8	101,4	102,1	98,0	108,5
3 - Paliva	106,7	93,4	102,9	127,7	102,8	89,3	105,6	120,1	116,5	100,0
4 - Tuky	100,6	110,2	94,2	92,0	98,5	101,8	100,3	101,4	94,4	106,0
5 - Chemikálie	106,3	99,6	99,7	118,1	97,2	88,6	100,6	107,3	101,4	102,2
6 - Tržní výrobky	103,8	106,0	96,4	105,5	101,9	93,8	101,3	108,2	99,3	98,4
7 - Stroje	105,8	105,8	101,1	100,1	98,9	93,8	100,3	100,3	96,0	98,5
8 - Prům.výrobky	107,0	107,0	101,7	100,7	99,9	95,2	101,1	100,2	97,5	99,0

zdroj:ČNB, Patria a vlastní výpočty

Tab.8/05. Cenový index dovozu zboží Pim (předchozí rok=100%) v %

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
Celkem	105,1	97,5	102,0	112,0	98,5	91,5	99,7	101,6	100,3	100,8
0 - Potraviny	109,9	102,9	94,4	101,9	100,9	97,4	97,3	102,5	99,2	99,8
1 - Nápoje,tabák	113,7	109,5	100,3	105,2	100,3	93,6	100,2	105,1	100,5	94,0
2 - Suroviny	105,2	100,2	97,2	109,2	96,7	86,9	101,1	109,1	101,1	94,3
3 - Paliva	110,9	73,9	130,7	191,4	96,1	81,8	105,9	106,5	129,2	114,8
4 - Tuky	105,7	117,9	99,7	87,0	99,6	103,1	104,4	102,8	89,3	99,4
5 - Chemikálie	105,9	98,4	98,6	108,5	97,4	91,4	99,6	101,7	98,1	99,1
6 - Tržní výrobky	104,5	103,1	99,5	104,3	97,9	91,5	101,6	104,3	99,1	103,6
7 - Stroje	100,6	98,8	100,9	100,2	98,2	92,6	97,9	98,6	96,0	98,0
8 - Prům.výrobky	108,5	103,2	102,2	100,8	98,9	96,6	98,4	99,4	92,7	94,4

zdroj:ČNB, Patria a vlastní výpočty

Cenový index exportu zaznamenal pokles v letech 1999, 2002, 2005 a 2006, jinak si udržoval růstovou tendenci. Největší nárůst zaznamenal rok 2000, kdy exportní ceny vzrostly oproti předcházejícímu roku o 6,2%, největší pokles pak nastal v roce 2002, kdy vývozní ceny se oproti roku 2001 snížily o 6,6%. V dovozních cenách docházelo k růstu v letech 1997, 1999-2000, 2004 až 2006. Největší růst měl rovněž jako u vývozů rok 2000, kdy průměrné ceny reprezentativních položek v našich dovozech vzrostly oproti roku 1999 o celých 12%. Rok 1998 a pak řada tří let 2001-2003 zaznamenaly pokles dovozních cen, největší z nich rok 2002, ve kterém dovozní klesly meziročně o 8,5%. Z tohoto vývoje cenových indexů vývozu a dovozu vyplynuly následující hodnoty směnných relací v meziročním srovnání v členění podle komoditních skupin SITC.

Tab.8/06. Směnné relace zboží TT (předchozí rok=100%) v %

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
Celkem	100,1	107,2	97,2	94,8	102,0	102,1	101,2	102,1	98,3	98,4
0 - Potraviny	95,3	100,4	101,6	106,4	103,4	92,1	100,0	101,0	97,7	98,6
1 - Nápoje,tabák	94,6	96,0	96,3	104,1	98,1	111,0	106,7	85,7	105,3	100,7
2 - Suroviny	98,1	106,5	103,0	103,8	98,9	106,8	100,3	93,6	96,9	115,1
3 - Paliva	96,2	126,4	78,7	66,7	107,0	109,2	99,7	112,8	90,2	87,1
4 - Tuky	95,2	93,5	94,5	105,7	98,9	98,7	96,1	98,6	105,7	106,6
5 - Chemikálie	100,4	101,2	101,1	108,8	99,8	96,9	101,0	105,5	103,3	103,1
6 - Tržní výrobky	99,3	102,8	96,9	101,2	104,1	102,5	99,7	103,7	100,2	95,0
7 - Stroje	105,2	107,1	100,2	99,9	100,7	101,3	102,5	101,7	100,0	100,5
8 - Prům.výrobky	98,6	103,7	99,5	99,9	101,0	98,6	102,7	100,8	105,2	104,9

zdroj:ČNB, Patria a vlastní výpočty

Směnné relace zboží na bázi meziročního srovnání vykázaly ve sledované časové řadě 1997 až 2006 pozitivní vývoj s výjimkou let 1999, 2000 a posledních dvou let v řadě.

Celkové směnné relace v roce 1997 těsně překročily 100%-ní hranici, a to především díky vývoji relací za zbožovou třídu strojů a dopravních prostředků, které dosáhly více než 5%-ního navýšení oproti roku 1996. Kromě chemikálií totiž všechny další komoditní třídy zaznamenaly negativní vývoj.

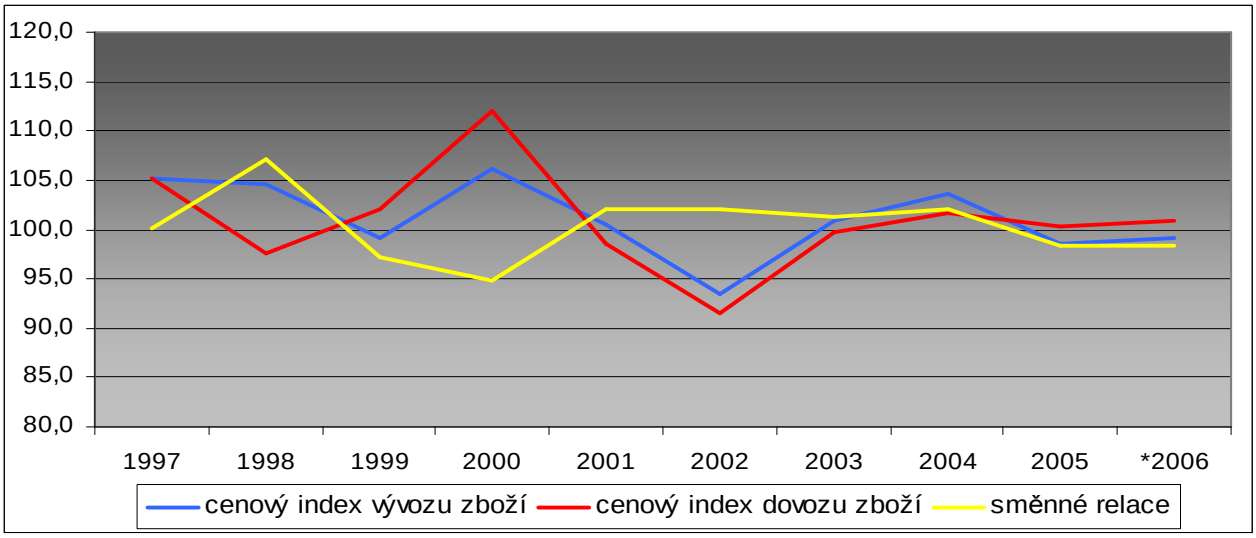
V roce 1998 směnné relace zboží dosáhly vůbec nejvyšší hodnoty a kupní síla vývozu vzrostla o 7,2%. Příznivý vývoj byl dán současným růstem exportních cen o zhruba 4,5% a poklesem dovozních cen přibližně o 2,5%. Tento pokles byl důsledkem výrazného snížení cen na zahraničních trzích paliv (v ČR dovozní ceny paliv na úrovni jen 73,9% úrovně předchozího roku), jako důsledek převahy nabídky nad poptávkou. Právě třída paliv vykázala v roce 1998 nejvyšší hodnotu TT na úrovni přes 126%. Negativně se v roce 1998 vyvíjely směnné relace jen u tříd nápoje, tabáku a tuků.

Pro následující dva roky je patrný negativní vývoj a meziroční poklesy ukazatele zbožových směnných relací. V roce 1999 exportní ceny meziročně poklesly o necelé procento, zatímco dovozní ceny vzrostly skoro o 2%. Rok 2000 byl rekordní v negativním slova smyslu, neboť směnné relace vykázaly největší meziroční pokles, jenž přesáhl 5%. Tento výsledek byl dán skoro dvojnásobnou dynamikou v růstu dovozních cen (12%-ní nárůst) oproti vývozním cenám (6,2%-ní nárůst). Z pohledu na vývoj TT za jednotlivé třídy SITC je jasné, že na tento výsledek rozhodujícím vlivem působily relace za třídu paliv, které za rok 2000 skončily s největším meziročním poklesem pod hranicí 70%. Třídy strojů, dopravních prostředků a průmyslových výrobků skončily téměř vyrovnaně, ostatní třídy jinak měly pozitivní vývoj směnných relací.

Následující čtyři roky 2001 až 2004 vykazují co do vývoje celkových zbožových směnných relací velmi podobný trend. Relace zaznamenávaly pozitivní vývoj, kdy jejich hodnoty oscilovaly kolem 102% (v roce 2003 101,2%). V jednotlivých letech stál ale za podobným vývojem TT odlišný vývoj cenových indexů. V roce 2001 byl výsledek TT 102% dán meziročním zvýšením exportních cen o 0,5% při současném snížení průměrných dovozních cen o 1,5%. Příznivě se vyvíjely směnné relace paliv, tržních výrobků, potravin, průmyslových výrobků a strojů. V roce 2002 byl pozitivní výsledek celkových TT zapříčiněn hlubším meziročním poklesem dovozních cen (8,5%), než jaký nastal u cen vývozních (6,6%). Za rok 2002 se směnné relace vyvíjely negativně u tříd potravin, tuků, chemikálií a průmyslových výrobků, ostatní třídy skončily s hodnotou TT nad 100%. Zlepšení směnných relací pokračovalo i v roce 2003, jako důsledek růstu exportních cen o necelé 1% a současného poklesu cen dovozních o 0,3%. Výraznější zhoršení směnných relací nastalo v roce 2003 jen u méně významné třídy tuků a olejů. Konečně i za rok 2004 byla obchodní bilance vývojem směnných relací ovlivněna pozitivně, neboť dosáhly 2,1%-ního růstu. Ten byl determinován výraznějším vzrůstem vývozních cen (3,7%) než dovozních cen (1,6%). Rozhodující třídy zahraničního obchodu si polepšily, zhoršení směnných relací nastalo jen u tříd surovin a méně významných tříd nápojů, tabáku a tuků, olejů.

Zhoršení zbožových směnných relací zaznamenaly po pěti letech rok 2005 a loňský rok, a sice o 1,7%, resp.1,6%. Vedle apreciace koruny se na tom podílelo po oba roky snížení vývozních cen, zatímco dovozní ceny v obou letech mírně rostly. Tento fakt byl způsoben v roce 2005 negativním vývojem cenových indexů (a tedy i TT) u komoditních tříd paliv, surovin a potravin. Za rok 2006 se sice zlepšily TT surovin, zato se ale výrazně propadly relace u třídy SITC 6.

Graf 8/02. Směnné relace zboží a cenové indexy Ex a Im (předchozí rok=100%) v %

8.3. Směnné relace zboží a služeb a jejich dopady na reálnou ekonomiku

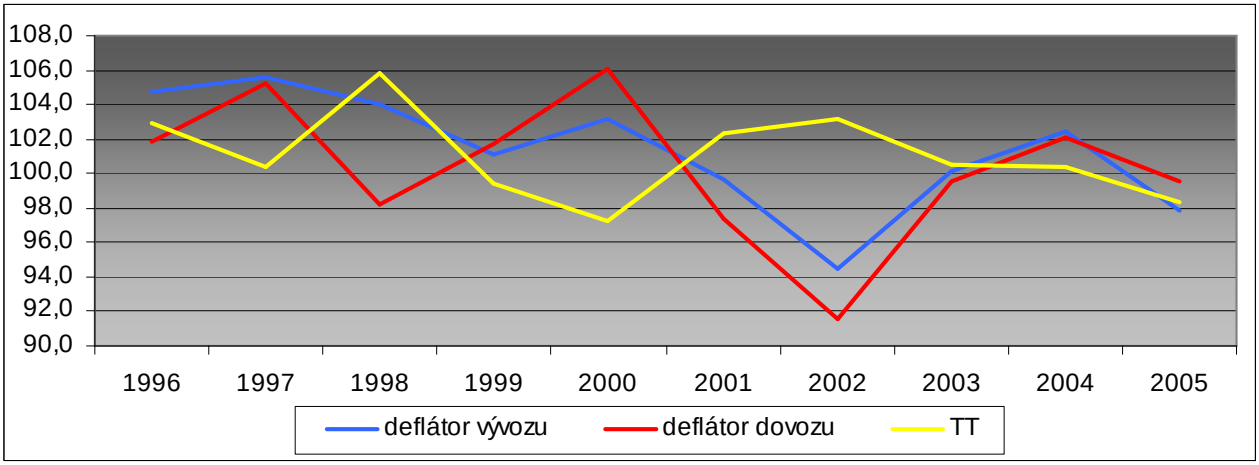
Máme–li blíže zkoumat vliv a dopady vývoje směnných relací na reálnou ekonomiku, pak výše provedená analýza vývoje směnných relací zboží není dostačující. Je totiž potřeba uvažovat v relaci celé výkonové bilance, a sledovat tak směnné relace zboží i služeb současně. Ty se od relací vypočtených jen za zboží mírně odlišují, protože jsou dány poměrem mezi deflátory vývozu a dovozu kalkulovanými z národních účtů, nikoliv ze statistiky zahraničního obchodu. Následující tabulka uvádí v časové řadě 1996-2005 souhrnně vývoj hodnotových indexů vývozu a dovozu v běžných cenách, počítaných z Účtu výrobků a služeb, dále vývoj indexů fyzického objemu ve stálých cenách, z nich kalkulovaných deflátorů a konečně vývoj směnných relací zboží a služeb v meziročním srovnání.

Tab.8/07. Směnné relace na bázi deflátorů (předchozí rok=100%) v %

	Vývoz zboží a služeb			Dovoz zboží a služeb			
	Vex Hodnotový index exportu (v běžných cenách)	**Qex** Index fyzického objemu (ve stálých cenách)	**Pex** Deflátor exportu zboží a služeb	**Vim** Hodnotový index importu (v běžných cenách)	**Qim** Index fyzického objemu (ve stálých cenách)	**Pim** Deflátor importu zboží a služeb	**TT** Směnné relace
1996	110,5	105,5	104,7	114,1	112,1	101,8	102,9
1997	114,5	108,4	105,6	112,5	106,9	105,2	100,4
1998	114,8	110,4	104,0	106,4	108,3	98,2	105,8
1999	106,6	105,4	101,1	106,7	104,9	101,7	99,4
2000	120,2	116,5	103,2	123,4	116,3	106,1	97,2
2001	110,8	111,2	99,6	109,8	112,8	97,3	102,4
2002	96,5	102,1	94,5	96,2	105,0	91,6	103,2
2003	107,3	107,2	100,1	107,5	108,0	99,5	100,6
2004	124,0	121,1	102,4	120,6	118,2	102,0	100,4
2005	108,2	110,6	97,8	104,4	104,9	99,5	98,3

zdroj:ČSÚ a vlastní výpočty, MF ČR

Graf 8/03. Směnné relace a deflátory Ex a Im (předchozí rok=100%) v %

Ačkoli přesné hodnoty směnných relací zboží a služeb se od svých ekvivalentů propočítaných jen za zboží odlišují, základní růstové nebo klesající tendence v jednotlivých letech jsou logicky velmi podobné, což lze vyčíst z pouhého srovnání dvou posledních grafů. Celkové směnné relace vykazují převážně pozitivní vývoj. Ten byl narušen v letech 1999 a 2000, kdy relace zaznamenaly největší meziroční propad o 2,8%. Další zhoršení směnných relací nastalo až v roce 2005 (a podle předběžných údajů i vloni), a to především vlivem typické vnější příčiny, kterou národní ekonomika nedokáže nijak ovlivnit, a sice vysokého růstu cen ropy a dalších významných energetických surovin. Naopak nejsilnější meziroční růst a tedy i největší přínos pro ekonomiku měl rok 1998, kdy relace dosáhly 5,8%-ního růstu oproti roku 1997. Celkem se směnné relace od roku 1995 do roku 2005 zlepšily zhruba o 10,5% (kumulace meziročních zlepšení/zhoršení). Česká ekonomika se tak co do příznivého vývoje reálných směnných relací řadí na přední pozice v rámci nových členských zemí.

Máme-li přínosy příznivě se vyvíjejících směnných relací na národní ekonomiku konkrétně kvantifikovat, musíme vyjít ze širšího makroekonomického kontextu. Růst hrubého domácího produktu je sice nejobecněji využívaným ukazatelem pro sledování výkonnosti ekonomiky, nicméně tento základní indikátor má řadu limitů. Jedním z nich je jak známo sledování reálné konvergence, kdy hodnocení přibližování ekonomické úrovně k vyspělým ekonomikám na bázi ukazatele HDP na obyvatele v paritě kupní síly mnohdy přináší dost odlišné výsledky oproti prostému reálnému růstu HDP. Dalším takovým „selháním“ ukazatele HDP je vystižení jeho vztahu ke směnným relacím.

Kalkulace HDP ve stálých cenách totiž nerozlišuje různý charakter cenového růstu. Rostoucí ceny výrobků a služeb v domácí ekonomice vyrobených a v domácí ekonomice také spotřebovaných jsou z HDP ve stálých cenách eliminovány, jelikož nepředstavují reálný růst. Vliv na reálný růst důchodů ale představují změny cen výrobků a služeb, které jsou obchodovány v rámci zahraničního obchodu. Zjednodušeně řečeno jde o to, že příznivý vývoj směnných relací se sice promítne do zlepšení obchodní bilance v běžných cenách a má tak vliv na formování vnější rovnováhy, ale jejich pozitivní důchodotvorný efekt není zohledněn v klasicky kalkulovaném ukazateli HDP ve stálých cenách. Proto je důležité všímat si alternativního ekonomického indikátoru hrubého reálného domácího důchodu (HRDD) , který tento limit prostého reálného HDP překračuje.[5] Platí to obzvlášť v malé otevřené ekonomice, jakou ČR bezpochyby je, kde nezáleží jen na samotném produkčním výkonu a objemech vyvezeného a dovezeného zboží, ale také na efektivitě zahraničně-obchodní směny, tj. za jaké ceny se výrobky a služby na zahraničních trzích prodají.

[5] Spěváček, Vojtěch: K vývoji souhrnných ukazatelů reálného důchodu v České republice, Pracovní sešit CES VŠEM, 13/2005, http://www.vsem.cz/data/docs/gf_PSNo13.pdf

Ukazatel hrubého reálného domácího důchodu v sobě odráží efektivnost zahraničně obchodní směny, tedy vývoj směnných relací. Počítá ze z HDP ve stálých cenách přičtením nebo odečtením přínosů či ztrát ze změn směnných relací. HRDD tak „*vyjadřuje kupní sílu důchodů vytvořených rezidenty v domácí ekonomice*.“[6] Evropský systém účtů (ESA 1995) uvádí vzorec pro výpočet přínosu/ztrát ze změn TT.

$$T = \frac{(X - M)}{P} - \left(\frac{X}{Px} - \frac{M}{Pm}\right)$$ kde

X = vývoz zboží a služeb, M = dovoz zboží a služeb

Px = deflátor vývozu, Pm = deflátor dovozu

P = cenový deflátor pro běžné saldo vývozu a dovozu, počítaný jako průměr Px a Pm

Přehled, jak změny ve vývoji směnných relací ovlivňovaly v období 1996-2005 reálnou ekonomiku, uvádí následující tabulka.

Tab.8/08. Přínosy/ztráty z TT, růst reálného HDP a HRDD

	přínos/ztráta ze změn TT v mil CZK	tempo růstu reálného HDP (předchozí rok=100) v %	tempo růstu reálného HDD (předchozí rok=100) v %
1996	24 969	4,0	5,7
1997	3 400	-0,7	-0,5
1998	60 647	-0,8	2,6
1999	-6 017	1,3	1,0
2000	-38 142	3,6	1,8
2001	36 989	2,5	4,1
2002	51 241	1,9	4,1
2003	8 304	3,6	3,9
2004	7 977	4,2	4,5
2005	-37 114	6,1	4,7

zdroj: ČSÚ

V letech, kdy směnné relace dosáhly meziročního zlepšení, tedy hodnoty nad 100%, přinesly také kladný přínos v podobě přírůstku hrubého domácího důchodu. Tento vývoj tak umožňuje rychlejší růst domácí absorpce (spotřeby a investic) oproti tvorbě domácího produktu. Jinak řečeno ekonomika si může dovolit více spotřebovat a investovat, aniž by musela zvyšovat výrobu a vývoz. HDD v těchto letech dosahuje vyššího růstu než HDP právě proto, že zohledňuje pozitivní přínosy z vývoje směnných relací. V roce 1996 byl rozdíl

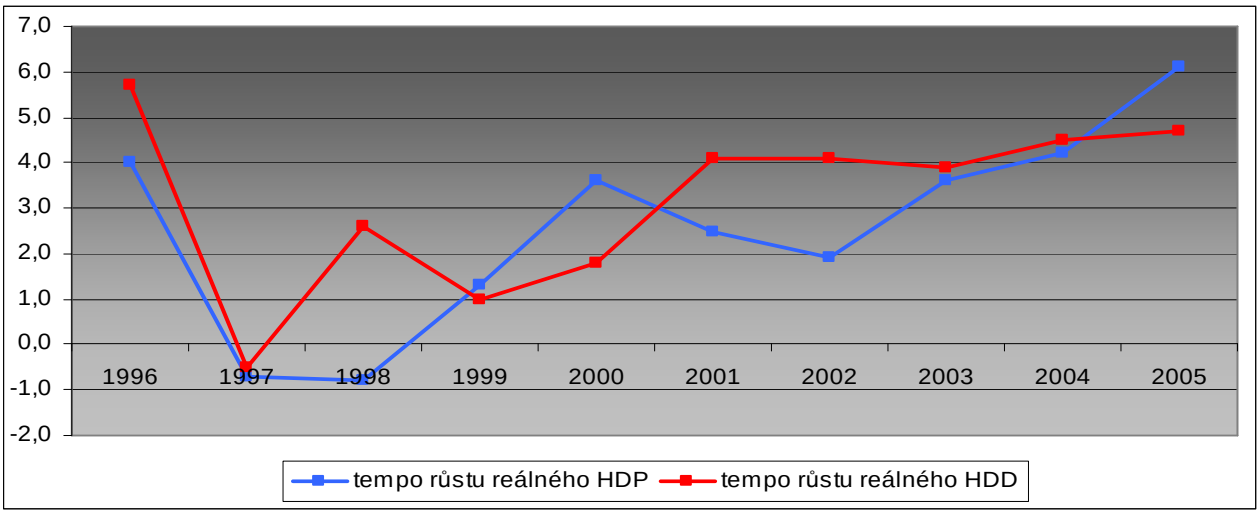
[6] Spěváček, Vojtěch: K vývoji souhrnných ukazatelů reálného důchodu v České republice, Pracovní sešit CES VŠEM, 13/2005, http://www.vsem.cz/data/docs/gf_PSNo13.pdf

v růstu obou ukazatelů 1,7%, o rok později mírně příznivý vývoj TT alespoň částečně tlumil reálný pokles HDP. Rok 1998 zaznamenal rekordní přínos z obchodní výměny, který přesáhl 60 mld. korun a zatímco reálný HDP v tomto roce meziročně klesl o 0,8%, RHDD zaznamenal 2,6%-ní růst. Rok 2001 svým přínosem přibližně vyrovnal ztrátu z předchozího roku, rok 2002 opět přinesl velmi vysoký přínos ze zahraničně obchodního cenového vývoje v podobě 51 mld. korun a 2,2%-ního předstihu růstu HDD před HDP. V následujících dvou letech se přínosy snížily, přesto zůstaly kladné a zrychlovaly růst HDD o 0,3% oproti HDP.

Naopak v letech, kdy byl vývoj směnných relací nepříznivý (pod 100%), dochází ke ztrátám z obchodní výměny, hrubý domácí důchod se o tyto ztrátové hodnoty zmenšuje a jeho růst oproti růstu HDP zpomaluje. To je případ let 1999, 2000 a 2005, kdy ztráty z vývoje směnných relací dosáhly 37 mld. korun a zatímco HDP rostl rekordním tempem 6,1%, HDD tempem o 1,4% nižším. Předběžné výsledky za rok 2006 ukazují, že negativního vývoje TT a tedy ztráty z jejich vývoje dosáhl i loňský rok. Výsledky by ale měly být lepší než v roce 2005, ztráta o více jak polovinu nižší a rozdíl mezi růstem HDP a HDD jen mírně přes 0,5% (6,1% HDP oproti 5,5% HDD).

V celkovém zhodnocení desetiletého vývoje dosáhl HDP průměrného ročního tempa růstu 2,6%, zatímco ukazatel HDD 3,2%, což znamená o 0,6% rychlejší růst domácího užití produktu před jeho tvorbou. Je tak potvrzeno, že vývoj směnných relací zahraničního obchodu České republiky je v posledních deseti letech převážně příznivý. Analýza ekonomického růstu na bázi reálného hrubého domácího důchodu tak podává lichotivější obraz než převažující hodnocení výhradně na základě růstu hrubého domácího produktu.

Graf 8/04. Růst reálného HDP a HDD (předchozí rok=100%) v %

9. Vybrané ukazatele konkurenceschopnosti

Mezinárodní konkurenceschopnost a její objektivní hodnocení zůstává stále velmi složitým a mnohoznačným oborem. Existuje řada přístupů, definic, rovin zkoumání, kvantitativních a kvalitativních indikátorů lišících se v měřitelnosti a dostupnosti údajů. Cílem tohoto oddílu není v žádném případě postihnout komplexně tuto složitost a věnovat se problematice konkurenceschopnosti jako takové. Pro potřeby mé práce jsme si vybral pouze dva konkrétní ukazatele, které jsou běžně s tematikou konkurenceschopnosti dávány do souvislosti, a mají přitom zřetelnou vazbu na zahraniční obchod země.

9.1. Reálný efektivní směnný kurz

Reálný efektivní směnný kurz (REER) patří k nejužívanějším měřitelným indikátorům konkurenceschopnosti, jehož výhodou je zejména solidní dostupnost a srovnatelnost statistických údajů pro výpočet.

REER je složený indikátor zahrnující vývoj nominálního efektivního směnného kurzu (NEER) a vývoj relativní cenové hladiny. Nominální efektivní kurz je kalkulován ve vztahu k měnám a příslušným vahám nejvýznamnějších partnerů, s nimiž se uskutečňuje převážná část zahraničně obchodní výměny. Různé instituce se liší v metodice výpočtu indexu REER, a to co do počtu zohledněných zemí, výpočtu vah i cenového diferenciálu, který může být konstruován na bázi spotřebitelských cen, cen výrobců, jednotkových nákladů práce nebo deflátoru HDP. Český statistický úřad počítá nominální směnný kurzu NEER jako vážený geometrický průměr kurzu koruny a zahraničních měn s využitím váhových podílů 23 největších obchodních partnerů na obratu ZO (země eurozóny jsou zohledněny jako jeden celek jedním váhovým podílem, samozřejmě největším). Pro reálný efektivní kurz je pak takto vypočítaný NEER upraven o cenový diferenciál určený na bázi spotřebitelských cen nebo cen průmyslových výrobců. REER je počítán za celý soubor obratu výrobků, nebo jen za výrobky zpracovatelského průmyslu (skupiny SITC 5-8)

Za konečnou hodnotou indexu REER se tak skrývá řada statisticky náročných propočtů, zcela zjednodušeně si můžeme výpočet REER znázornit vzorcem

$$\boxed{REER = NEER \times \frac{Pz}{Pd}}$$ kde

Pz – zahraniční cenová hladina

Pd – domácí cenová hladina

Hodnota indexu reálného efektivního směnného kurzu nad 100 (např. v meziročním srovnání dvou údajů) znamená, že dochází ke zhodnocování domácí měny oproti předchozímu roku a ke zhoršování cenové konkurenceschopnosti domácích producentů, vyvážejících své výrobky na zahraniční trhy. Naopak index pod 100 znamená oslabení domácí měny oproti referenčnímu období, což zase ale vede ke zlepšení cenové konkurenceschopnosti domácí ekonomiky.

Vývoj indexu nominálního efektivního kurzu a indexu reálného efektivního kurzu v dostupné časové řadě 1998-2005 na bázi PPI i CPI a na bázi celého obratu ZO všech komoditních tříd SITC se základem 100% v roce 2000, jakož i meziroční rozdíly indexu, ukazují následující tabulky a graf.

Tab.9/01. Index NEER v % (rok 2000=100%)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
index NEER	95,99	98,54	100,00	104,33	116,46	115,95	116,31	123,48

zdroj:ČSÚ

Tab.9/02. Index REER v % (rok 2000=100%)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
v cenách průmyslových výrobců PPI	99,57	100,65	100,00	104,27	115,23	111,27	113,96	118,93
ve spotřebitelských cenách CPI	99,05	98,82	100,00	105,51	116,65	112,88	112,98	118,93

zdroj:ČSÚ

Tab.9/03. Meziroční rozdíl indexu REER v %

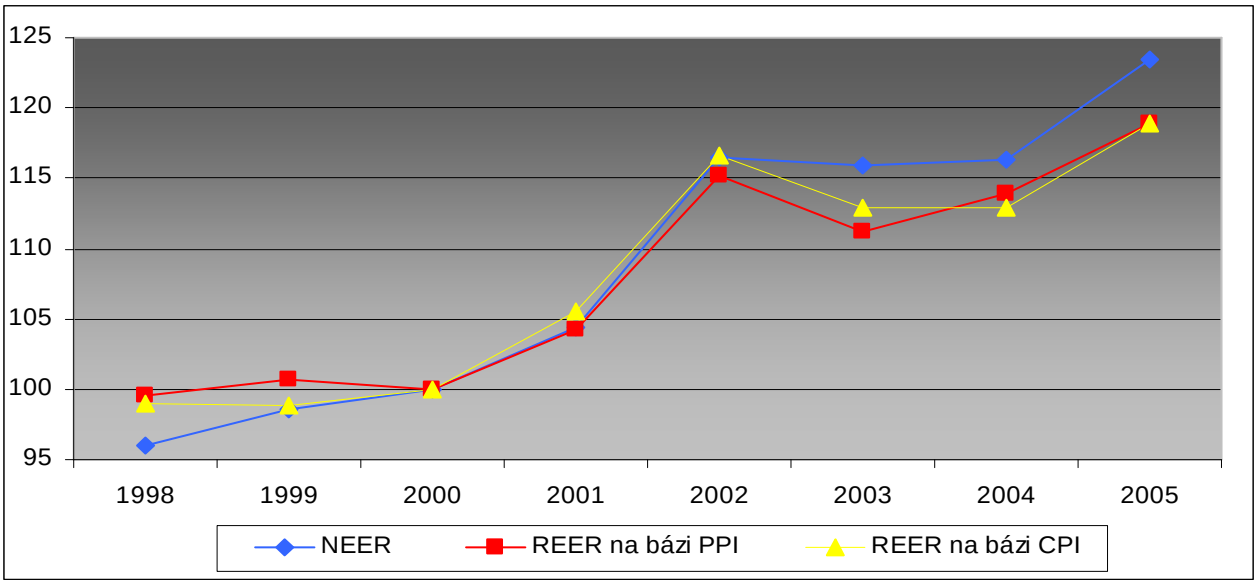
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
v cenách průmyslových výrobců PPI	.	1,08	-0,65	4,27	10,96	-3,96	2,69	4,97
ve spotřebitelských cenách CPI	.	-0,23	1,18	5,51	11,14	-3,77	0,10	5,95

zdroj:ČSÚ, vlastní dopočet

Pro vývoj REER je determinující především vývoj nominálního kurzu, vykazující v posledních letech apreciační trend, cenový diferenciál plní spíše roli jakéhosi korigujícího prvku. Hodnoty efektivního kurzu počítaného na bázi CPI a PPI se pochopitelně liší. Z tabulky indexu REER je patrné, že po roce 2000 ve všech následujících letech došlo k apreciaci reálného efektivního kurzu. Nejvyšší míry zhodnocení bylo dosaženo v roce 2005, kdy efektivní kurz posílil vzhledem k referenčnímu období o téměř 19% (shodně na bázi PPI i CPI). Pokud se týče meziročního vývoje, pak ze třetí tabulky je zřejmé, že v období po roce 2000 jediný rok 2003 zaznamenal snížení indexu REER, ostatní roky vykazovaly růst indexu REER i v meziročním srovnání.

Budeme-li uvažovat hodnotu indexu REER 118,9% za rok 2005 vůči hodnotě 100% v roce 2000, vychází teoreticky na každý rok v rozmezí 2005 až 2000 průměrné zhodnocení REER asi 3,8%. V souladu s interpretací reálného efektivního kurzu je zřejmé, že v důsledku zhodnocování koruny, tedy vesměs žádoucího trendu, dochází k nežádoucímu vedlejšímu efektu v podobě snižování cenové konkurenceschopnosti, na niž jsou čeští exportéři citliví.

Graf 9/01. Indexy NEER a REER v % (rok 2000=100%)

9.2. Transformační výkon ekonomiky

Dalším poměrně solidně měřitelným indikátorem je ukazatel tzv. transformačního výkonu ekonomiky. Transformační výkon determinuje schopnost zpracovatelského průmyslu dané ekonomiky generovat přidanou hodnotu a zhodnocovat primární suroviny. Transformační výkon je počítán jako rozdíl mezi vývozy komoditních tříd 5,6,7,8 SITC a dovozy tříd 2 a 3 SITC, vztažený na jednoho obyvatele. Je jasné, že úroveň transformačního výkonu je přímo úměrná ekonomické vyspělosti země a zvyšuje se obvykle s otevřeností ekonomiky a zapojením do mezinárodní dělby práce. Hodnotu tohoto ukazatele významně zvyšuje orientace na technologicky náročné výrobky, výrobky náročné na výzkum a vývoj, produkty s vysokým stupněm finality.

Proto také dosahují vysoké úrovně transformačního výkonu země jako Švýcarsko, Lucembursko, Belgie apod. Česká ekonomika ještě nedokázala v tomto smyslu vyspělé evropské země dohnat a ve srovnání s nimi je stále patrná nižší úroveň zhodnocení a finality výrobků (např. dle údajů za rok 2000 dosahoval transformační výkon na obyvatele v ČR kolem 2.000 USD, zatímco v Německu necelých 5.000 USD, Švédsku 6.400 USD, Švýcarsku

zhruba 9.000 USD, v Belgii dokonce přes 11.000 USD). Avšak pohled na vývoj transformačního výkonu na hlavu v časové řadě 1993 až 2006 přináší celkem pozitivní obraz.

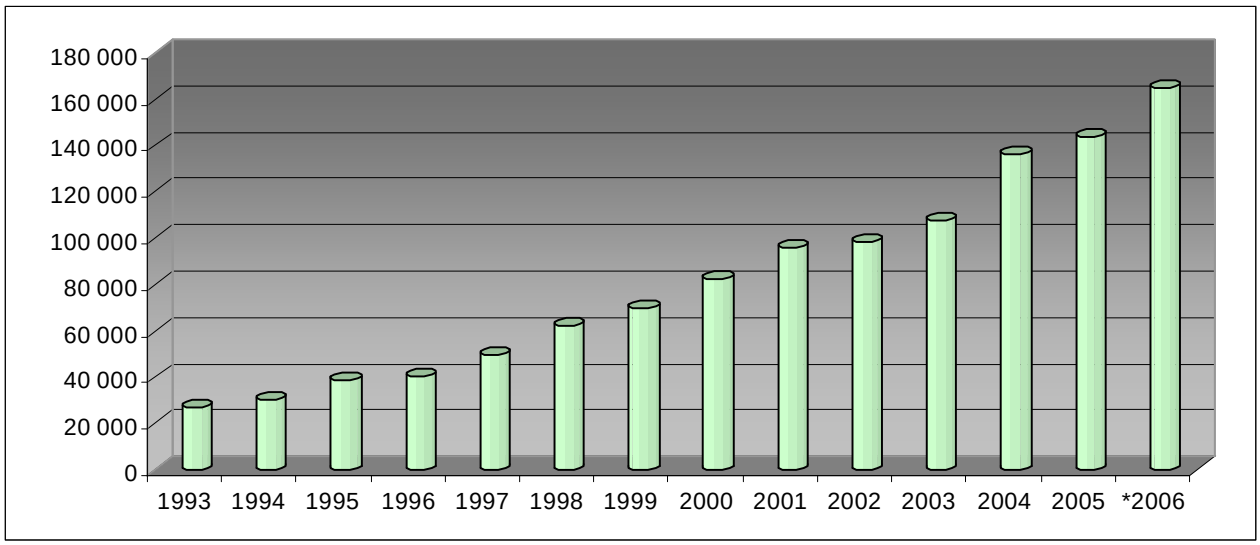
Tab.9/04. Transformační výkon v CZK na obyvatele

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
transformační výkon	27 250,9	30 354,1	38 358,0	40 731,6	49 378,4	62 289,8	69 593,7
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
transformační výkon	82 190,9	95 828,2	98 307,1	107 527,1	136 383,9	143 740,7	164 591,1

zdroj: ČSÚ a vlastní výpočty

Dynamika vývoje transformačního výkonu dosahuje z časového hlediska příznivých hodnot. V roce 1993 samostatná Česká republika začínala na úrovni přes 27 tisíc korun na obyvatele, v dalších letech docházelo každoročně ke zlepšování transformačního efektu. V roce 2006 dosáhl hodnoty téměř 165 tisíc korun na hlavu, což představuje 604% hodnoty roku 1993. Transformační výkon se tedy zvýšil více než 6-krát.

Graf 9/02. Transformační výkon v CZK na obyvatele

10. Důchodové vazby zahraničního obchodu

Interakcemi mezi růstem důchodu a vývojem dovozu a vývozu se v teoretické rovině zabýval neokeynesiánský model, jenž přinesl řadu zjištění a závěrů. V této poslední části své práce se lehce pokusím nahlédnout na vývoj zahraničního obchodu České republiky touto optikou. Je potřeba si ale uvědomit, že identity modelu, který je založen na několika zjednodušujících předpokladech, které v reálu dnes nikdy a nikde nenastanou, nemohou být považovány za objektivně pravdivé. Rovněž mé následující propočty jsou silně zjednodušené, neuvažují rámec celé ekonomiky (např. nepočítají s investičním multiplikátorem, zcela opomíjí vládní sektor a tedy efekty daní atd.). Proto si troufám tvrdit, že následující analýzu je potřeba považovat spíše za jakýsi experiment a číselné výstupy za velmi hrubý odhad daných ukazatelů.

10.1. Dovozní náročnost

Jedním ze základních závěrů neokeynesiánské teorie je poznatek, že dovoz je rostoucí funkcí národního důchodu. Teorie kvantifikovala dovozní funkci jako M = Ma + m*Y. Ma udává tzv. autonomní složku dovozu, tj. dovoz nezávislý na domácím důchodu (např. ekonomicky a technologicky nutné dovozy primárních surovin), zatímco složka m*Y indikuje tu část dovozu, která se přímo odvíjí od velikosti důchodu a sklonu k dovozu. Z takto definované dovozní funkce se můžeme pokusit získat průměrné a přírůstkové veličiny dovozního sklonu.

10.1.1. Průměrný sklon k dovozu

Hned propočet průměrného sklonu k dovozu je proveden se zjednodušeními. Nerozlišuji autonomní složku dovozu, nýbrž celý dovoz uvažuji jako indukovaný, tj. závislý od domácího důchodu. Výpočet sklonu je proveden na bázi výkonové bilance, tzn. v relaci dovozu zboží i služeb, a sice v běžných cenách. Takto získané údaje v sobě tedy odráží změny fyzického objemu dovozu a domácího produktu, a také změny cenové. Průměrný sklon k dovozu vyjadřuje určitý dlouhodobý podíl dovozu na domácím produktu.

$$\boxed{m = \frac{M}{Y}}, \text{ kde}$$

M = dovoz zboží a služeb v b.c.

Y= hrubý domácí produkt v b.c.

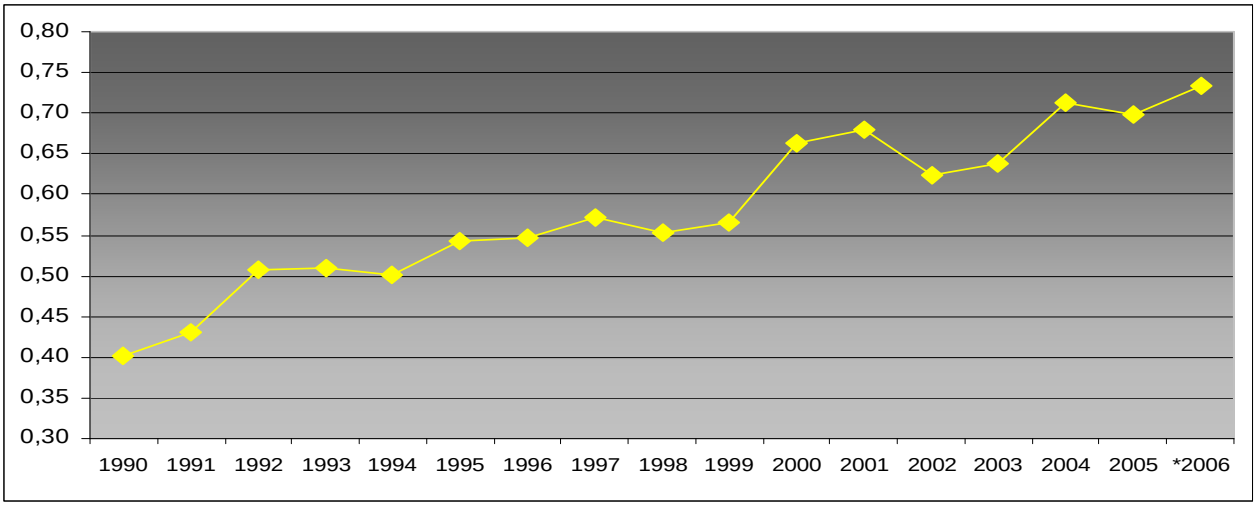
Tab.10/01. Index průměrného sklonu k dovozu *m*

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
m	0,402	0,431	0,508	0,510	0,501	0,543	0,547	0,572	0,552
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006	
m	0,566	0,663	0,679	0,623	0,639	0,714	0,698	0,734	

zdroj: ČSÚ, OECD, vlastní výpočty

Ve dlouhodobém vývoji průměrného sklonu k dovozu sledujeme podle mých propočtů celkem jasný trend jeho růstu. V roce 1990 dosáhl index *m* hodnoty 0,402, dovozy tedy přesahovaly těsně přes 40% úrovně domácího produktu. V průběhu 90. let hodnota stabilně začala překračovat hranici 50%, v roce 2000 poprvé překročila 60% a v posledních třech letech mezní sklon k dovozu osciluje již kolem hodnoty 0,7. Nejvyšší sklon dle předběžných údajů zaznamenal loňský rok 2006, kdy hodnota dovozů tvořila přes 73% hodnoty domácího produktu v běžných cenách. Převažující růstový trend jen se čtyřmi meziročními poklesy (1994, 1998, 2002 a 2005) průměrného dovozního sklonu zachycuje i následující graf.

Graf 10/01. Index průměrného sklonu k dovozu *m*

10.1.2. Mezní sklon k dovozu

Mezní sklon k dovozu vychází z přírůstkových hodnot, postihuje v podstatě citlivost změn dovozu na změnách důchodu a jeho hodnota vyjadřuje, jaký přírůstek dovozu vyvolá přírůstek produktu o jednotku. Pro výpočet opět vycházím z údajů v běžných cenách a sleduji meziroční změny dovozu zboží a služeb a domácího produktu.

$$mpm = \frac{\wedge M}{\wedge Y}, \text{ kde}$$

ΔM = meziroční změna dovozu zboží a služeb

ΔY = meziroční změna domácího produktu

Tab.10/02. Index mezního sklonu k dovozu *mpm*

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
mpm	.	0,578	1,155	0,520	0,449	0,793	0,572	0,902	0,363
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006	
mpm	0,877	2,540	0,895	-0,562	0,991	1,659	0,467	1,194	

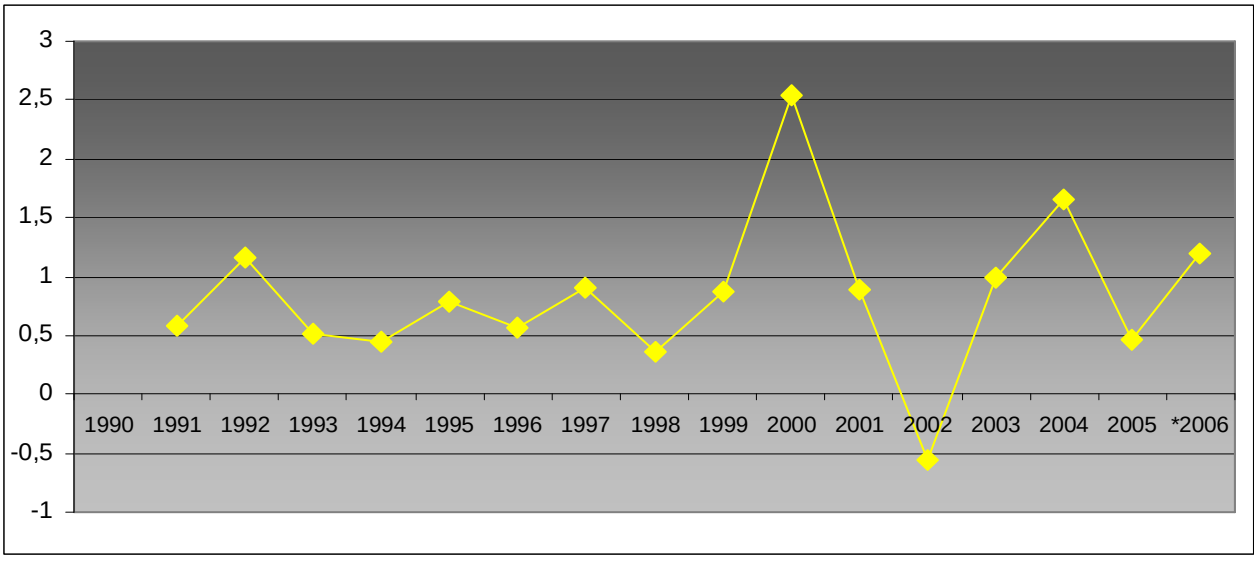
zdroj: ČSÚ, OECD, vlastní výpočty

V mezním sklonu k dovozu je patrný značně rozkolísaný vývoj. Mé empirické odhady v zásadě ani nesplňují neokeynesiánský závěr, že totiž mezní sklon k dovozu dosahuje hodnot v intervalu (0,1). Většina let se sice do tohoto číselného rozmezí dostala, a tak můžeme konstatovat, že přírůstek produktu o jednu korunu vyvolal např. za rok 2003 skoro stejný přírůstek dovozu o necelou korunu, nebo např. v roce 2005 o necelých 50 haléřů.

Vedle toho ale několikrát mezní sklon k dovozu překročil hranici jedné, a sice v letech 1992, 2000, 2004 a 2006. Tento jev je způsoben tím, že v těchto letech meziroční přírůstek dovozu překročil přírůstky produktu. V souladu s interpretací mezního sklonu k dovozu bychom měli říct, že přírůstek produktu o korunu vyvolal přírůstek dovozů o více jak korunu. Extrémním případem je rok 2000, kdy nárůst dovozů byl 2,5-násobný oproti meziročnímu zvýšení produktu. Opačným extrémem je rok 2002, kdy hodnota *mpm* přešla do záporných čísel, k čemuž došlo v důsledku meziročního poklesu dovozů. Ukazatel mezního sklonu k dovozu je tak v tomto roce zcela pokřiven, a není možné ho interpretovat tak, že by zvýšení produktu vyvolalo snížení dovozů.

Rozkolísaný vývoj mezního sklonu k dovozu provedený na základě mých propočtů dokládá následující graf.

Graf 10/02. Index mezního sklonu k dovozu *mpm*

10.2. Multiplikační efekt vývozu

Dovoz je tedy v neokeynesiánské teorii rostoucí funkcí důchodu, a proto je možné zkoumat veličiny průměrné a mezní dovozní náročnosti. Ve vývozu žádné sklony kvantifikovat nebudeme, protože vývoz je považován za zcela autonomní agregát, a je tedy na vývoji produktu nezávislý (X = Xa). Naopak, vývozy představují poptávku zahraničních subjektů po domácích produktech, působí tak na růst agregátní poptávky v domácí ekonomice a tím i na růst domácího produktu. Přitom neokeynesiánci tvrdí, že přírůstek vývozu dokáže vyvolat několikanásobně větší přírůstek důchodu a zavádí tak pojem multiplikačního efektu vývozu.

10.2.1. Multiplikátor vývozu

Kvantifikace multiplikačního efektu vývozu je dána vztahem

$\boxed{\wedge Y = k * \wedge X}$, přitom $\boxed{k = \frac{1}{mps + mpm}}$, kde

ΔY = meziroční změna produktu

ΔX = meziroční změna vývozu zboží a služeb

k = multiplikátor vývozu

mps = mezní sklon k úsporám

mpm = mezní sklon k dovozu

Výpočet jsem v tomto případě neprováděl přes indikátory *mps* a *mpm*, nýbrž velmi zjednodušeně jen jako podíl meziročních změn produktu a vývozu, tedy

$$\boxed{k = \frac{\wedge Y}{\wedge X}}$$

Tab.10/03. Multiplikátor vývozu *k*

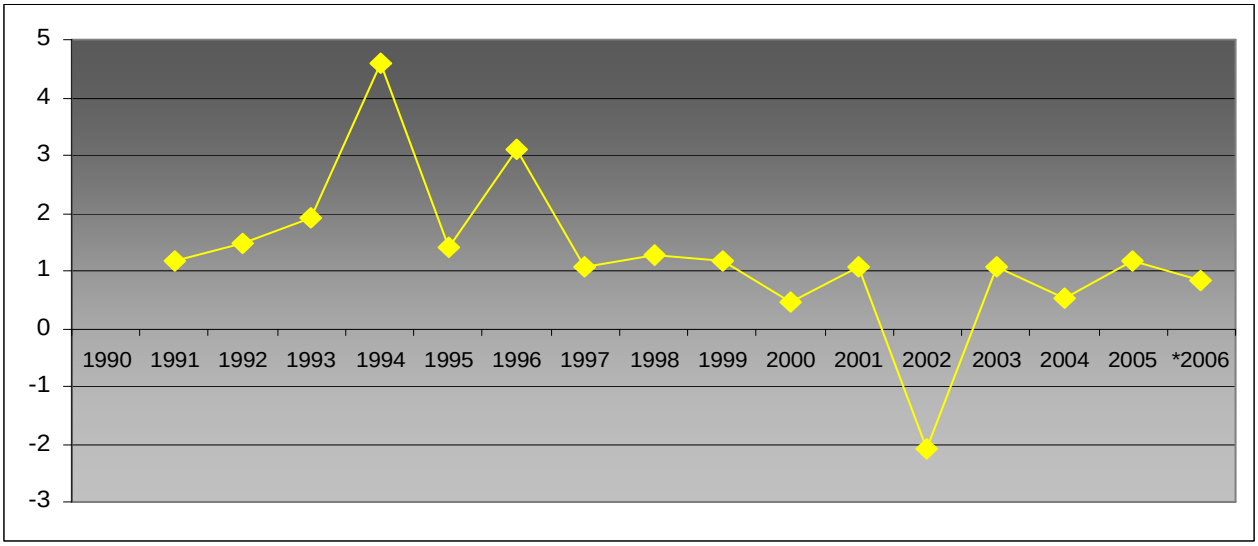
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
k	.	1,176	1,480	1,910	4,577	1,422	3,098	1,077	1,283
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006	
k	1,176	0,465	1,063	-2,086	1,078	0,535	1,168	0,846	

zdroj: ČSÚ, OECD, vlastní výpočty

Podobně jako u *mpm,* i výpočet multiplikátoru vývozu přinesl mnohdy dost „divoké“ výsledky. V letech 2000, 2004 a 2006 nedosahuje hodnota *k* ani jedné, meziroční přírůstek vývozu převyšuje v těchto letech meziroční zvýšení důchodu a žádný multiplikační efekt se tak vlastně nekoná. V jiných letech ale multiplikátor opravdu přesáhl hodnotu jedné, a tak

např. za rok 1992 nebo 1995 můžeme opatrně říct, že nárůst vývozu o korunu vyvolal přírůstek produktu téměř o korunu a 50 haléřů. Nejvyšší hodnotu *k* zaznamenal rok 1994, za který nárůst vývozu o 37 mld. korun měl vyvolat 4,5-násobné zvýšení produktu o 172 mld. korun (neboli růst X o korunu zvýšil Y o 4 koruny 50 haléřů). V roce 2002 došlo oproti předchozímu roku ke snížení hodnoty vývozů, multiplikátor *k* proto dosáhl záporné hodnoty a nelze ho interpretovat.

Graf 10/03. Multiplikátor vývozu *k*

10.3. Kurzová elasticita vývozu a dovozu

Kurzová elasticita vývozu a dovozu postihuje vzájemný vztah mezi procentuální změnou měnového kurzu a následně vyvolanou procentuální změnou vývozu /dovozu. Podle mikroekonomických zákonitostí je elasticita kalkulována podle následujícího vztahu.

$$e_X = \frac{X_2 - X_1}{(X_2 + X_1) : 2} : \frac{E_2 - E_1}{(E_2 + E_1) : 2} \text{ resp. } e_M = \frac{M_2 - M_1}{(M_2 + M_1) : 2} : \frac{E_2 - E_1}{(E_2 + E_1) : 2},$$

kde e_X je elasticita vývozu, e_M elasticita dovozu, X jsou hodnoty vývozu, M dovozu a E hodnoty měnového kurzu vždy v následujícím roce (index 2) a předchozím roce (index 1).

Výpočty provedené na bázi kurzu koruny vůči americkému dolaru přinesly následující hodnoty elasticit uvedených v tabulce.

Tab.10/04. Kurzová elasticita vývozu, dovozu a jejich součet (CZK/USD)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
elasticita vývozu e_X	4,067	0,871	8,125	0,923	1,686	-7,307
elasticita dovozu e_M	6,569	0,759	3,568	0,932	1,920	-6,662
součet elasticit	10,636	1,630	11,693	1,855	3,606	-13,970
	2002	2003	2004	2005	*2006	
elasticita vývozu e_X	0,238	-0,460	-2,281	-1,120	-2,113	
elasticita dovozu e_M	0,269	-0,474	-1,987	-0,618	-2,191	
součet elasticit	0,506	-0,934	-4,268	-1,738	-4,304	

zdroj:ČSÚ, ČNB, vlastní výpočty

Takto získané výstupy je potřeba brát opět velmi opatrně. Výpočet je proveden na bázi běžných cen a nominálních kurzů, skrývá v sobě tedy také vlivy cenových pohybů. Nemůžeme proto veškerou změnu vývozu/dovozu považovat za změnu vyvolanou výlučně pohybem měnového kurzu. Kurz koruny vůči dolaru navíc zdaleka neodráží celou měnovou skladbu českého zahraničního obchodu.

Výsledné hodnoty bychom měli interpretovat tak, že např. za rok 2006 podle předběžných údajů 1%-ní změna kurzu vyvolala změnu vývozu i dovozu o více jak 2%. Takové zhodnocení bych ale bral s velkou rezervou, o čemž svědčí i pohled na směr změn a hodnot elasticit. Do roku 2000 včetně česká koruna vůči americkému dolaru meziročně oslabovala (nominální kurz roste), roste hodnota vývozů a elasticita je kladná. Současně ale při oslabování koruny rostly také dovozy. Od roku 2001 započalo trvalé meziroční posilování koruny vůči dolaru (měnový kurz klesá), vývozy však nadále rostou (s výjimkou roku 2002), což platí také pro dovozy a elasticita tak vzhledem k protisměrnému pohybu dosahuje záporných hodnot.

Jiných výsledků elasticit je dosaženo, pokud sledujeme kurz koruny vůči euru.

Tab.10/05. Kurzová elasticita vývozu, dovozu a jejich součet (CZK/EUR)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
elasticita vývozu e_X	-5,238	-2,389	0,353	2,068	113,686	-1,149	-2,455
elasticita dovozu e_M	-5,966	-2,178	0,399	2,134	99,003	-0,633	-2,545
součet elasticit	-11,204	-4,567	0,752	4,202	212,689	-1,782	-5,000

zdroj:ČSÚ, ČNB, vlastní výpočty

Koruna vůči euru v období 2000 až 2002 a dále v letech 2005 a 2006 meziročně posilovala, vývozy a dovozy se zvyšují (vyjma roku 2002) a elasticita vývozu a dovozu je záporná (kromě 2002). Kladných hodnot dosahují elasticity při meziročním oslabení koruny 2003 a 2004, a to při pokračujícím růstu vývozů i dovozů. Zajímavá je velmi vysoká hodnota elasticit v roce 2004, která je důsledkem velmi silného nárůstu vývozu (o 24%) a dovozů (o

20%) při téměř nepatrném meziročním oslabení koruny vůči euru o 0,19% (z 31.84 CZK/EUR na 31.90 CZK/EUR).

Hledisko tzv. Marshall-Lernerovy podmínky, která požaduje součet elasticity vývozu a dovozu větší než jedna, aby v ekonomice účinně působil kurzový mechanismus jako jeden z možných vyrovnávacích mechanismů platební bilance, zdá se být v ČR naplněno. Převedeno do absolutních hodnot součet elasticit v intencích kurzu koruny k dolaru i k euru, kromě roku 2002 a 2003 (jen CZK/USD), poměrně spolehlivě, v některých letech dokonce velmi vysoko překračuje tuto hranici.

Závěr

Zahraniční obchod České republiky procházel po rozpadu socialistického bloku naprosto zásadními systémovými změnami. V rámci přechodu na tržní ekonomiku se radikálně měnily regulace celého hospodářství a vlastnické struktury. Došlo k rozpadu státního monopolu a k převratné liberalizaci zahraničního obchodu i devizově kurzové politiky. Český, resp. československý zahraniční obchod tak vstupoval do ostré konkurence mezinárodního prostředí z nelehké pozice, neboť měl dlouholetou zkušenost jen s velmi zkreslenými a deformovanými relacemi, a to v oblasti produkce, nabídky, oblasti cenové i kurzové. Transformace znamenala značné výzvy i mnohá rizika, přinesla řadu změn a výsledků, z nichž některé se projevily poměrně rychle, některé s delším časovým odstupem. Troufám si tvrdit, že mnohé procesy, k nimž i dnes, tedy 18 let od společensko-hospodářského převratu, v ekonomice dochází, mají stále ve své podstatě transformační charakter.

Zahraniční obchod vykázal za loňský rok 2006 v podstatě nejlepší výsledky za celou éru české ekonomiky. Pokračoval trend růstu vývozů i dovozů, a sice tempy 14,6%, resp. 14,4% v porovnání s předchozím rokem 2005. Vzhledem k posilování české měny vůči dolaru i euru byl růst vývozu a dovozu přepočtený do těchto měn ještě větší a přesáhl 20%-ní hodnoty. Taková růstová tempa jsou vyšší, než dosáhla EU 25 jako celek, a zhruba stejná jako u nových členských států.

Kapitola o teritoriální struktuře českého zahraničního obchodu prokázala, k jakým zásadním změnám v této oblasti došlo. Podle mého názoru je v dnešní době proces teritoriální reorientace již dokončen, o čemž svědčí vývoj v poslední době. Za loňský rok došlo totiž k mírnému poklesu podílu vyspělých zemí na našich vývozech i dovozech. Fakt, že se v posledních dvou letech (2005 a 2006) podíly vyspělých tržních ekonomik, potažmo EU jako nejvýznamnější skupiny zemí, již dále nezvyšují, svědčí podle mě o nasycení. Přirozený proces obchodní výměny daný vývozními a dovozními potřebami již nedovoluje těmto partnerům zvyšovat podíly na obchodní výměně na úkor jiných teritorií, jako tomu bylo v průběhu 90.let. Co se týče jednotlivých zemí, zůstává nadále Německo suverénně naším nejvýznamnějším obchodním partnerem ve vývozu i dovozu se značným náskokem oproti dalším zemím. Přesto ale při srovnání německých podílů za období 2005 vůči roku 2000 je patrný pokles, hlavně ve vývozu, což svědčí o větší teritoriální diferenciaci zahraničního obchodu.

Dominanci Evropské unie v našich obchodních vztazích potvrzuje také teritoriální analýza obchodní bilance. Ukazuje totiž, že záporné saldo vytváříme s dost širokým spektrem zemí (ESVO, ostatní VTE, RZ, SNS, ostatní země), které ale v součtu představují jen kolem 20% obratu zahraničního obchodu. Naproti tomu přebytky obchodní bilance generuje český obchod jen s relativně malou skupinou zemí Evropské unie (pomineme-li nevelký vliv zbývajících současných ETE), které se ale na obratu podílejí skoro 80 procenty. V hlubokém deficitu zůstává bilance s Ruskem, kde ale vyplývá z komoditní skladby našich dovozů a z cenového vývoje dovážených palivoenergetických zdrojů. To jsou faktory, které česká ekonomika nedokáže ovlivnit. Jako negativní se tedy jeví především prohlubující se deficity s Čínou, vyplývající z masivního přílivu v dovozech výpočetní techniky, spotřebičů, přístrojů, elektroniky, a sice při nízké dynamizaci našich vývozů směrem do Číny.

Kapitola komoditní struktury se v převážné míře věnovala podílům jednotlivých tříd dle mezinárodní klasifikace SITC na našich vývozech a dovozech a bilanci za tyto komoditní kategorie. Ačkoli zde nehovoříme o skokové reorientaci, prokázal jsem, že také v komoditní skladbě docházelo ke změnám a projevovaly se určité trendy. Dominantní podíly si vybudovala třída strojů a dopravních prostředků, která se za loňský rok podílela na našich vývozech již 53,1% a na dovozech 41%. Kromě těchto podílů na celku ale komoditní třída SITC 7 vykázala za sledované období také jednoznačně největší dynamiku v nárůstu vývozů i dovozů a rovněž v nárůstu přebytku obchodní bilance, která se do aktiva poprvé přehoupla teprve za rok 1999 a vloni již dosáhla přebytku téměř 280 miliard korun. Osou tohoto vývoje se v rámci zpracovatelských odvětví postupně stal automobilový průmysl. Vývoz silničních vozidel (komoditní třída 78) se např. za loňský rok podílel na celkových vývozech 17%. Opačným rysem, který můžeme vysledovat z údajů dovozních podílů, je pokles podílu dovozu surovin (SITC 2) na celkových dovozech. Takový jev lze připsat jednak zřejmému poklesu v zastoupení těžkých a surovinově náročných odvětví po transformaci, ale zároveň i postupnému procesu komplexního snižování surovinové náročnosti průmyslu.

V oddíle věnovaném vnější ekonomické rovnováze jsem se snažil poukázat na to, že samo posuzování vnější rovnováhy jen velmi těžko podléhá objektivně daným pravidlům a do značné míry vždy závisí na konkrétním přístupu autora. Někteří liberálové zastávají dokonce tak extrémní názory, že např. měřit obchodní bilanci vlastně ani nemá smysl, jelikož její příznivý nebo naopak nepříznivý výsledek je ve finále vykompenzován opačným výsledkem na jiném účtu. Je sice pravda, že platební bilance jako celek je vždy dopočítána do vyrovnanosti, účetní principy ale podle mě nemůžeme mixovat s ekonomickou interpretací dílčích sald platební bilance. Přikláním se proto k převažujícímu názoru, že vývoj a vzájemné

vazby jednotlivých účtů má smysl sledovat, i když konečné zhodnocení může být dost subjektivním náhledem.

Po celkem výrazném snížení schodku běžného účtu za rok 2005 na hodnotu 77 mld. korun došlo za loňský rok k jeho opětovnému nárůstu na 133 miliard. V relativním vyjádření představuje takový schodek 4,2% HDP. Stupeň pasivity běžného účtu se tedy nachází v poměrně přijatelných mezích, pokud budeme chápat onu 8%-ní hranici za zlomovou. Zdá se, že česká ekonomika se v současnosti nachází ve stavu, který bychom mohli označit za stav vnější rovnováhy. Za takovým zjednodušeným závěrem je ale potřeba vidět detailnější souvislosti. Běžný a finanční účet platební bilance zaznamenal zásadní strukturální změny a na pozadí jejich vývoje se odráží životní cyklus zahraničních investic. Příliv přímých zahraničních investic vrcholil v období let 1999 až 2002. Tento kapitálový příliv na sebe vázal dovozy investičního zboží a celků, které zatěžovaly obchodní bilanci a ta zase běžný účet. V současnosti je ale česká ekonomika již v následné fázi, kdy na bázi PZI vybudované kapacity produkují a směřují podstatnou část svých výstupů na vývoz. Tak došlo v roce 2005 k zásadní kvalitativní změně, neboť obchodní bilance skončila poprvé přebytkem. Přitom podle výsledku obchodní bilance za loňský rok, i odhadů na rok letošní, můžeme usoudit, že se nejednalo o jednorázový výkyv, nýbrž o trvalou strukturální změnu. Lichotivé je jistě konstatovaní, že Česká republika ze všech nových členských zemí jako jediná vykazuje přebytek obchodní bilance. Analogicky s tímto stupněm životního cyklu PZI dochází k prohlubování deficitu bilance výnosů, vyplývající z nárůstu reinvestovaných zisků a z odlivu prostředků v podobě výplat dividend do zahraničí, které byly vloni rekordně vysoké a dosáhly téměř 100 miliard korun. Bilance výnosů tak přebrala roli obchodní bilance a stala se hlavním determinantem deficitu běžného účtu.

Je tedy otázkou, jak se bude dále vyvíjet exportní výkonnost české ekonomiky, obchodní bilance, bilance výnosů a jak budou exporty schopny pokrýt deficity bilance výnosů a zamezit tak případnému výraznějšímu prohloubení deficitu běžného účtu a ohrožení stavu vnější rovnováhy. Jistě bude zajímavé tyto vztahy ve vzájemném kontextu nadále sledovat. Uvedený vývoj se projevuje také v příbuzném a úzce souvisejícím stavovém ukazateli investiční pozice, kde se stále více rozevírají nůžky mezi sumou našich závazků a sumou pohledávek vůči zahraničí. Za loňský rok saldo aktiv a pasiv, tedy stav čisté investiční pozice, dosáhl rekordní záporné hodnoty a překročil již jeden bilion korun.

Krátký exkurz do oblasti zahraniční zadluženosti prokázal, že vnější zadluženost dnes nepředstavuje pro českou ekonomiku závažný problém. Vykazujeme sice rostoucí hodnoty dluhu v absolutním vyjádření, což je vzhledem k rostoucím kapacitám a výkonu celé

ekonomiky logické, důležité je proto brát zřetel především na vývoj relativních ukazatelů. Z mnou uvedených a propočítaných indikátorů žádný nevykazuje hodnoty, které by měly být považovány za alarmující, stejně tak vzájemná relace mezi krátkodobým a dlouhodobým dluhem je stabilně přijatelná.

Analýza směnných relací prokázala, že vývoj tohoto indikátoru, který významným způsobem určuje dopady zahraničního obchodu na národní ekonomiku, byl v uplynulých deseti letech převážně pozitivní. Zhoršení ve vývoji indexu TT zaznamenaly např. poslední dva roky, ale vloni byl již v průběhu roku patrný trend zlepšování (poslední kvartál končil s výrazně lepším výsledkem než první dva kvartály). Zajímavé je, že právě v letech 2005 a 2006, kdy se TT vyvíjely negativně, dosáhl zahraniční obchod svých nejlepších výsledků vůbec. Dá se tedy odhadovat, že při pozitivním vývoji indexu směnných relací by obchodní bilance skončila ještě lépe. Ukázal jsem dále, že má význam rozlišovat mezi směnnými relacemi výhradně za zboží a směnnými relacemi vztahujícími se na zboží i služby. Jejich hodnoty jsou odlišné, i když rozdíly pochopitelně nejsou nijak diametrální a základní vývojové trendy jsou prakticky stejné. Česká statistika dnes dokáže spočítat přínosy, resp. ztráty z vývoje směnných relací a na jejich základě můžeme konstruovat ukazatel hrubého domácího důchodu, který v sobě reflektuje cenový vývoj zahraničního obchodu. Srovnal jsem, že údaje o růstu ekonomiky na bázi HDP a HDD jsou odlišné, a přitom právě ukazatel hrubého domácího důchodu by logicky měl podávat věrohodnější obraz, obzvlášť v malé otevřené ekonomice, kde cenové podmínky zahraničního obchodu hrají podstatnou roli. V letech pozitivního vývoje TT docházelo ke kladným přírůstkům z obchodní výměny, hrubý domácí důchod tím vykazoval vyšší tempo růstu než hrubý domácí produkt a podával poněkud pozitivnější pohled na ekonomický vývoj země.

Je nesporné, že česká koruna v posledních letech vykazuje apreciační trend, což potvrzují údaje o vývoji nominálního a reálného efektivního směnného kurzu. Říct, zda takový vývoj je nebo není žádoucí, dost dobře není možné, protože vždy závisí na konkrétním ekonomickém subjektu, kterého se změna kurzu týká. Český turista při výměně peněz na zahraniční dovolenou jistě jásá, český exportér již tolik radosti mít nebude. Posilování reálného efektivního kurzu implikuje pokles jeho cenové konkurenceschopnosti na zahraničních trzích. Jestliže si ale uvědomíme, že česká měna posiluje, a přitom se daří dynamizovat více vývozy než dovozy a obchodní bilance tak vykazuje přebytek, pak se zdá, že čeští vývozci se s poklesem cenové konkurenceschopnosti vypořádávají celkem dobře.

V rámci ukazatele transformačního výkonu jsem alespoň velmi stručně nastínil, že schopnost české ekonomiky vytvářet přidanou hodnotu měřenou na úrovni zhodnocení

dovážených surovin vývozem výrobků systematicky každým rokem vzrůstá, i když má do jiných vyspělých tržních ekonomik stále co dohánět.

V závěrečném oddíle jsem se pokusil vystihnout vazby, které vyplývají ze vzájemné interakce mezi zahraničním obchodem a agregátem domácího produktu. Ačkoliv jsem tyto vztahy sledoval s velikým zjednodušením a neuvažoval předpoklady, s nimž pracovala neokeynesiánská teorie, dospěl jsem k určitým zjištěním, přestože se některé teoretické závěry příliš nepotvrdily. Např. se ukázalo, že měřeno na základě průměrného sklonu k dovozu, kontinuálně narůstá dovozní náročnost české ekonomiky.

Český zahraniční obchod zažívá v posledních dvou letech své nejlepší období a dá se říct, že tak sklízí ovoce politiky podpory přílivu PZI. I přes posilování koruny se nadále daří dynamizovat růst exportů a naše obchodní bilance jako jediná ze všech nových členských států vykazuje přebytek. To ale neznamená, že před našim zahraničním obchodem nestojí v současnosti a do budoucna určité výzvy. Naopak, řada povolaných odborníků se shoduje, že právě ze současných dobrých výsledků vyplývají přinejmenším tři rizika pro další vývoj.[7]

Jako nežádoucí by se mohla do budoucna projevit silná vazba našeho obchodu na Evropskou unii, kam směřuje přes 80% našich vývozů. Proto se exportní strategie snaží vytyčit jiné prioritní trhy, mimo prostor Evropské unie, kde by naše vývozy mohly nalézt solidní odbytové možnosti a uplatnění. Mezi taková teritoria mohou patřit např. země Latinské Ameriky, arabské státy, Rusko, nebo rostoucí asijské megaekonomiky Čína a Indie. Zkrátka je žádoucí snaha o větší teritoriální rozptyl našich vývozů.

Dalším problémem je otázka, jak dlouho budeme moct stavět úspěchy zahraničního obchodu na omezené skupině klíčových zpracovatelských oborů, zejména automobilovém průmyslu. Česká ekonomika by se jistě měla snažit podporovat růst vývozů v oblastech s vyšší přidanou hodnotou, hovoří se zejména o potřebě dynamizovat vývoz služeb. Saldo bilance služeb se sice trvale nachází v aktivu, přebytek je ale poměrně malý, takže v žádném případě nedokáže pokrýt prohlubující se deficit bilance výnosů a především tento přebytek již dlouhá léta v podstatě stagnuje. Stagnující bilance služeb tak vyvrací některé názory, že příliv PZI s sebou nese i větší poptávku po tuzemských službách. Zahraniční investoři si naopak různé právní, finanční, poradenské, pojišťovací nebo marketingové služby velmi často nakupují od svých osvědčených dodavatelů v zahraničí. Česká republika má jistě řadu komparativních výhod přírodního i ekonomického charakteru, jejichž potenciál ale ještě nedokáže plně využít a zvyšovat tak příjmy z obchodování službami.

[7] Tlapa, Martin, v rozhovoru pro podnikatelský týdeník Profit, 10.10.2005, http://www.profit.cz/archiv.php?iEd=200541&iArt=14556&iSearch=

Snaha by se dále měla upínat k posilování pozice českého kapitálu a podpoře vývozu samotných investic. Přitom i zde jde opět o volbu vhodných teritorií, kde by české investice měly šanci. Těžko si představit, že to budou země staré evropské patnáctky nebo Severní Ameriky, ovšem v regionech Balkánu, Ukrajiny, Turecka, v Číně, Indii, Vietnamu nebo i některých afrických zemích se jistě skrývá řada příležitostí. Dynamizace vývozu českých investic by napomohla změnit strukturu běžného účtu platební bilance, zbrzdit prohlubování deficitu bilance výnosů a také posílit význam českých pohledávek vůči zahraničí a prolomit tak trend stále hlubšího záporného salda investiční pozice.

Další oblastí, v níž jsou spatřovány limity, je organizační struktura zahraničního obchodu. Na našich vývozech se podílí příliš velkou měrou poměrně úzká skupina velkých firem, které jsou vlastněny zahraničním kapitálem. Zastoupení malých a středních podniků na realizovaných vývozech je menší, než v zemích EU, proto by mělo být zvyšováno, přitom by mělo jít o firmy, jejichž úspěch nebude založen výlučně na zahraničním kapitálu. To vlastně souvisí i s výše zmíněným bodem, totiž s potřebou posilovat význam vlastního a v ČR generovaného kapitálu a bohatství a nestavět úspěchy stále jen na přílivu zdrojů z ciziny. V tomto smyslu přitom nejde jen o volbu vhodných strategií a rámcových programů na podporu malých a středních firem takzvaně shora, ale i o chování samotných českých producentů a vývozců. Menší české firmy nesmějí jako úspěch chápat jen to, když jedna převálcuje druhou, ale měly by pochopit, že úspěch v náročném globálním a mnohdy přesyceném mezinárodním prostředí může vést také naopak cestou propojení společných sil a kapitálových prostředků.

Hodnotit, jakých pokroků česká ekonomika a její zahraniční obchod na své transformační pouti dosáhla, není jednoduché. Hodnocení by se nemělo týkat jen kvantitativních indikátorů, ale musí postihovat široký kontext zahrnující také aspekty kvalitativní. Má práce se snaží doložit, že z časového hlediska došlo v oblasti zahraničního obchodu ke spoustě zásadních změn, úspěšné adaptaci na ně a řada měřitelných ukazatelů se v časovém srovnání vyvíjí pozitivně. Kdybych ale měl prostor provádět dále srovnání s jinými ekonomikami, ať už v rámci EU, zemí OECD, nebo jen hrstky co do velikosti srovnatelných vyspělých tržních ekonomik, zjistíme, že v řadě takových indikátorů a aspektů stále přetrvává odstup a jsou patrné rezervy. Česká ekonomika je tedy zdá se ještě pořád ovlivněna dlouhotrvajícím deformovaným vývojem do roku 1989 a čas na vypořádání se s těmito důsledky ještě nebyl dostatečně dlouhý. Ostatně např. kurz české měny, jakožto jeden z hlavních makroekonomických determinantů zahraničního obchodu, se vyvíjí v rámci řízeného floatingu teprve deset let, což nemůžeme považovat za dostatečně dlouhé období.

Přílohy

- Příloha 1: Vývoz podle hlavních teritorií v absolutním vyjádření v mil CZK
- Příloha 2: Dovoz podle hlavních teritorií v absolutním vyjádření v mil CZK
- Příloha 3: Vývoz podle komoditních tříd SITC v absolutním vyjádření v mil CZK
- Příloha 4: Dovoz podle komoditních tříd SITC v absolutním vyjádření v mil CZK

Příloha 1: Vývoz podle hlavních teritorií v mil CZK

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
celkem	601 680	709 261	834 227	908 756	1 121 099	1 268 149	1 254 860	1 370 930	1 722 657	1 868 586	2 141 110
VTE	387 399	463 158	577 400	677 088	837 812	951 953	941 653	1 036 958	1 577 778	1 687 389	1 927 379
z toho EU 15/25	*352 489*	*423 939*	*533 800*	*628 914*	*768 746*	*875 729*	*858 345*	*957 436*	*1 480 621*	*1 570 719*	*1 796 460*
z toho ESVO	*9 849*	*12 062*	*14 651*	*16 516*	*20 033*	*23 160*	*25 828*	*24 967*	*27 887*	*31 238*	*39 679*
z toho ostatní VTE	*25 061*	*27 157*	*28 949*	*31 658*	*49 033*	*53 064*	*57 480*	*54 555*	*69 269*	*85 432*	*91 240*
RZ	30 358	31 932	32 217	29 890	42 842	42 404	43 771	39 942	54 319	66 779	71 279
ETE	151 341	174 705	187 929	176 309	208 579	238 347	233 278	254 228	38 919	46 110	56 289
SNS	29 275	36 703	33 632	22 267	28 400	31 328	29 195	28 280	42 091	58 789	74 590
ostatní	2 711	2 360	2 611	3 183	3 457	4 116	5 587	7 750	8 037	8 159	10 464
nespecifikováno	595	404	439	18	8	0	1 376	3 771	1 514	1 360	1 109

zdroj:Statistická ročenka ČSÚ a vlastní výpočty

Příloha 2: Dovoz podle hlavních teritorií v mil CZK

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
celkem	754 670	859 711	914 466	973 169	1 241 924	1 385 564	1 325 671	1 440 723	1 749 095	1 829 962	2 093 842
VTE	533 008	608 502	662 966	718 110	891 720	1 000 572	919 269	985 766	1 431 966	1 469 706	1 651 053
z toho EU 15/25	*471 068*	*531 485*	*580 559*	*624 970*	*770 507*	*868 294*	*798 115*	*853 560*	*1 256 205*	*1 298 688*	*1 465 945*
z toho ESVO	*15 512*	*18 732*	*21 180*	*23 960*	*31 538*	*36 447*	*33 675*	*35 853*	*38 425*	*40 340*	*43 258*
z toho ostatní VTE	*46 428*	*58 285*	*61 227*	*69 180*	*89 675*	*95 831*	*87 479*	*96 353*	*137 336*	*130 678*	*141 850*
RZ	35 389	39 876	42 837	43 915	57 617	75 408	96 506	106 432	110 805	104 136	116 897
ETE	114 911	128 124	128 564	130 635	164 524	168 787	165 564	183 193	11 159	14 704	19 419
SNS	62 132	69 249	61 434	57 956	97 157	97 386	79 859	86 722	99 141	142 694	172 855
ostatní	8 650	13 031	17 390	21 069	29 026	42 582	63 086	76 951	93 385	96 536	131 030
nespecifikováno	580	930	1 274	1 484	1 879	828	1 387	1 659	2 640	2 186	2 588

zdroj:Statistická ročenka ČSÚ a vlastní výpočty

Příloha 3: Vývoz podle komoditních tříd SITC v mil CZK

třídy SITC, rev.3		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
0	potraviny a živá zvířata	25 061	21 523	27 639	24 075	26 416	28 375	26 281	32 998	34 398	31 136	36 399	47 430	61 062	62 388
1	nápoje a tabák	4 635	4 539	4 616	6 239	9 185	9 314	7 834	8 396	8 744	8 558	8 194	8 924	10 609	10 855
2	surové materiály,nepoživatelné, s výjimkou paliv	24 214	27 992	29 543	28 993	29 135	29 415	34 292	39 565	38 608	35 094	38 422	47 315	47 193	54 466
3	minerální paliva,maziva a příbuzné materiály	23 207	23 034	24 525	26 962	27 136	27 078	26 476	34 246	38 152	35 952	39 434	49 938	57 393	62 519
4	živočišné a rostlinné oleje,tuky a vosky	972	1 341	885	1 040	1 138	1 347	971	1 254	1 430	978	1 005	1 043	1 759	1 952
5	chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	37 554	42 422	52 860	54 251	63 485	65 506	66 916	79 596	81 862	74 741	80 579	103 951	118 975	128 970
6	tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	126 118	139 730	182 606	171 894	193 108	224 815	236 697	285 139	309 132	294 000	316 410	388 540	406 324	447 265
7	stroje a dopravní prostředky	122 631	130 690	171 343	197 281	264 011	338 994	385 390	498 402	599 706	622 998	687 201	876 138	949 152	1 136 357
8	průmyslové sportřební zboží	56 825	67 062	71 605	90 170	94 817	108 383	122 982	140 486	154 836	149 507	161 509	198 492	215 575	235 697
9	komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	383	510	548	777	831	1 000	918	1 016	1 283	1 896	1 778	887	543	641
celkem		421 601	458 842	566 171	601 680	709 261	834 227	908 756	1 121 099	1 268 149	1 254 860	1 370 930	1 722 657	1 868 586	2 141 110

zdroj: ČSÚ

Příloha 4: Dovoz podle komoditních tříd SITC v mil CZK

třídy SITC, rev.3		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	*2006
0	potraviny a živá zvířata	24 122	30 502	37 133	43 152	44 443	45 872	45 931	50 199	53 657	54 168	57 087	72 150	81 648	88 182
1	nápoje a tabák	3 970	5 535	5 256	6 625	9 035	7 994	7 858	7 386	7 268	6 598	7 530	10 668	11 781	13 080
2	surové materiály,nepoživatelné, s výjimkou paliv	21 167	23 273	29 709	27 865	32 154	36 196	31 047	39 381	40 030	38 189	40 956	52 916	51 356	57 069
3	minerální paliva,maziva a příbuzné materiály	40 443	42 887	52 437	65 569	74 489	60 233	65 321	119 937	125 739	100 248	107 789	122 146	167 614	201 421
4	živočišné a rostlinné oleje,tuky a vosky	1 387	1 607	2 043	2 197	2 093	2 845	2 496	2 640	3 142	3 028	3 764	4 162	3 626	3 902
5	chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	47 550	59 406	78 624	89 083	105 364	112 645	119 746	139 102	151 022	148 406	164 435	194 833	201 476	218 622
6	tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	70 541	91 294	134 161	145 891	166 794	193 663	205 008	257 871	280 091	272 974	289 838	360 757	374 319	428 208
7	stroje a dopravní prostředky	162 234	180 249	247 108	286 892	330 059	354 130	383 286	496 703	584 414	561 745	616 258	739 946	736 903	859 484
8	průmyslové sportřební zboží	52 853	63 052	78 695	87 139	95 018	100 442	112 167	128 287	139 855	140 042	152 708	190 676	199 979	222 778
9	komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	1 815	572	574	258	262	446	309	419	345	272	359	841	1 260	1 096
celkem		426 084	498 377	665 740	754 670	859 711	914 466	973 169	1 241 924	1 385 564	1 325 671	1 440 723	1 749 095	1 829 962	2 093 842

zdroj: ČSÚ

Seznam zdrojů

Knižní zdroje a publikace

- Chlumský, J.: Ekonomická čítanka (Vnější ekonomické vztahy), Praha, VŠE v Praze, 1998, ISBN 80-7079-154-3
- Jirges, T.: Směnné relace v zahraničním obchodě, Praha, VŠE v Praze, 2002, ISBN 8024503352
- Jirges, T., Plchová, B.: Zahraniční obchod a národní ekonomika, Praha, VŠE v Praze, 1996, ISBN 80-7079-967-6
- Kalínská, E., Petříček, V., a kol.: Mezinárodní obchod I, Praha, Nakladatelství Oeconomica, 2005, ISBN 80-245-0600-9
- Kubišta, V., a kol.: Mezinárodní ekonomické vztahy, Praha, HZ Editio, 1999, ISBN 8086009297
- Mach, M.: Makroekonomie, Slaný, Melandrium, 2001, ISBN 8086175189
- Plchová, B., Lukáš, Z., Hradová, M.: Česká republika a Evropská unie (vybrané kapitoly), Praha, Nakladatelství Oeconomica, 2002, ISBN 80-245-0452-9
- Plchová, B., Žamberský, P., Hamarnehová, I., Taušer, J.: Zahraniční ekonomické vztahy České republiky, Praha, Nakladatelství Oeconomica, 2005, ISBN 80-245-0608-4
- Soukupová, J., Hořejší, B., Macáková, L., Soukup, J.: Mikroekonomie, 3.doplněné vydání, Praha, Management Press, 2003, ISBN 80-7261-061-9
- Žamberský, P., Taušer, J.: Ekonomie měnového kurzu I, Praha, Nakladatelství Oeconomica, 2003, ISBN 80-245-0637-8

Internetové stránky

- Český statistický úřad, www.czso.cz
- Česká národní banka, www.cnb.cz
- Ministerstvo průmyslu obchodu ČR, www.mpo.cz
- Ministerstvo financí ČR, www.mfcr.cz
- Patria Plus, www.patria.cz
- Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj OECD, http://www.oecd.org/home/0,2987,en_2649_201185_1_1_1_1_1,00.html

Dokumenty a články

- Statistické ročenky České republiky, ČSÚ, různá vydání
- Zprávy o vývoji platební bilance, ČNB, různá vydání
- Agentura Czechtrade: Desetiletá analýza zahraničního obchodu 1993-2002, 2004, http://www.czechtrade.cz/dokumenty/zahranicni_obchod_analyza/zahranicni_obchod_1992_2003.pdf
- Newton Holding, a.s.: Zahraniční obchod a vnější rovnováha České republiky v desetiletém procesu transformace, 2001, http://www.newton.cz/redsys/docs/analyzy/makroanalyzy/8bdb1f53597fc6417c56931dd29bac8c.pdf
- Spěváček, V.: K vývoji souhrnných ukazatelů reálného důchodu v České republice, 2005, http://www.vsem.cz/data/docs/gf_PSNo13.pdf
- článek: V zahraničí nás vnímají šedivě, 2005, http://www.profit.cz/archiv.php?iEd=200541&iArt=14556&iSearch=
- článek: Platební bilance v roce 2006: schodek běžného účtu vystoupal na 4,2 procenta HDP, 2007, http://www.patria.cz/News/966283/News/detail.html
- článek: Jsme dál, než jsme čekali, 2006, http://www.vsem.cz/data/docs/gf_clanek6.pdf
- článek: Jak rychle rostla česká ekonomika, 2005, http://www.vsem.cz/data/docs/gf_clanek.pdf

Seznam tabulek

Tab.2/01. Podíl vývozu zboží a služeb na HDP v % 6
Tab.2/02. Podíl vývozu zboží a služeb na HDP v % 7
Tab.2/03. Objem vývozu na obyvatele v CZK 8
Tab.2/04. Objem vývozu na obyvatele v USD 8
Tab.3/01. Vývoj obratu v mil CZK a v % 10
Tab.3/02. Vývoj vývozu v mil CZK a v % 11
Tab.3/03. Vývoj dovozu v mil CZK a v % 11
Tab.3/04. Relace mezi obratem, vývozem a dovozem v % 13
Tab.4/01. Vývoz ČSSR a ČR podle teritorií v % 14
Tab.4/02. Dovoz ČSSR a ČR podle teritorií v procentech 15
Tab.4/03. Obchodní bilance podle hlavních teritorií v mil CZK 17
Tab.4/04. Vývoz podle hlavních teritorií v % 18
Tab.4/05. Dovoz podle hlavních teritorií v % 18
Tab.4/06. Pořadí zemí podle obratu 2005 21
Tab.4/07. Obchod v přehledu s 10 největšími partnery (podle obratu 2005) v mil CZK 22
Tab.4/08. Obchod v přehledu s 10 největšími partnery (podle obratu 2005) v % 22
Tab.5/01. Vývoz ČSSR/ČR podle SITC v přehledu v % 25
Tab.5/02. Dovoz ČSSR/ČR podle SITC v přehledu v % 26
Tab.5/03. Vývoz podle tříd SITC v % 27
Tab.5/04. Dovoz podle tříd SITC v % 28
Tab.5/05. Bilance podle tříd SITC v mil CZK 29
Tab.5/06. Podíly na vývozu podle tříd SITC v hlavních teritoriích v roce 2005 v % 34
Tab.5/07. Podíly na dovozu podle tříd SITC v hlavních teritoriích v roce 2005 v % 35
Tab.6/01. Běžný účet v mil CZK 36
Tab.6/02. Obchodní bilance v mil CZK 38
Tab.6/03. Bilance služeb v mil CZK 39
Tab.6/04. Výkonová bilance v mil CZK 40
Tab.6/05. Bilance výnosů v mil CZK 41
Tab.6/06. Bilance jednostranných převodů v mil CZK 42
Tab.6/07. Finanční účet v mil CZK 42
Tab.6/08 Přímé zahraniční investice v mil CZK 44
Tab.6/09. Portfoliové investice v mil CZK 46
Tab.6/10. Ostatní investice v mil CZK 47
Tab.6/11. Změna devizových rezerv v mil CZK 48
Tab.6/12. Saldo investiční pozice v mil CZK 49
Tab.7/01. Zahraniční zadluženost celkem v mil CZK 51
Tab.7/02. Dlouhodobá a krátkodobá zadluženost v mil CZK 52
Tab.7/03. Podíl krátkodobé zadluženosti na celkové zadluženosti v % 53
Tab.7/04. HDP v mil CZK 54
Tab.7/05. Indikátor hrubé zadluženosti v % 54
Tab.7/06. Čistý dluh v mil CZK, roční hodnota exportu zboží a služeb v mil CZK 55
Tab.7/07. Čisté dluhové zatížení v % 55
Tab.7/08. Hrubé dluhové zatížení v % 56
Tab.7/09. Objem oficiálních DR v mil CZK, průměrný měsíční dovoz zboží a služeb v mil CZK 56
Tab.7/10. Import cover ratio v měsících 56
Tab.7/11. Stupeň pasivity BÚ v % 57
Tab.8/01. Cenový index vývozu Pex (průměr roku 2000=100%) v % 59
Tab.8/02. Cenový index dovozu Pim (průměr roku 2000=100%) v % 59

Tab.8/03. Směnné relace zboží TT (průměr roku 2000=100%) v %.....60
Tab.8/04. Cenový index vývozu zboží Pex (předchozí rok=100%) v %.....61
Tab.8/05. Cenový index dovozu zboží Pim (předchozí rok=100%) v %.....61
Tab.8/06. Směnné relace zboží TT (předchozí rok=100%) v %.....62
Tab.8/07. Směnné relace na bázi deflátorů (předchozí rok=100%) v %.....64
Tab.8/08. Přínosy/ztráty z TT, růst reálného HDP a HRDD.....66
Tab.9/01. Index NEER v % (rok 2000=100%).....69
Tab.9/02. Index REER v % (rok 2000=100%).....69
Tab.9/03. Meziroční rozdíl indexu REER v %.....69
Tab.9/04. Transformační výkon v CZK na obyvatele.....71
Tab.10/01. Index průměrného sklonu k dovozu *m*.....73
Tab.10/02. Index mezního sklonu k dovozu *mpm*.....74
Tab.10/03. Multiplikátor vývozu *k*.....75
Tab.10/04. Kurzová elasticita vývozu, dovozu a jejich součet (CZK/USD).....77
Tab.10/05. Kurzová elasticita vývozu, dovozu a jejich součet (CZK/EUR).....77

Seznam grafů

Graf 3/01. Vývoj obratu, vývozu a dovozu v mil CZK 12
Graf 4/01. Vývoz podle hlavních teritorií v mil CZK 16
Graf 4/02. Dovoz podle hlavních teritorií v mil CZK 16
Graf 4/03. Obchodní bilance podle hlavních teritorií v mil CZK 17
Graf 4/04. Nejvýznamnější obchodní partneři podle obratu 2005 (mil CZK) 21
Graf 5/01. Vývoz podle tříd SITC za rok 2005 v % 32
Graf 5/02. Dovoz podle tříd SITC za rok 2005 v % 32
Graf 5/03. Vývoj vývozu podle tříd SITC v mil CZK 33
Graf 5/04. Vývoj dovozu podle tříd SITC v mil CZK 33
Graf 5/05. Bilance podle tříd SITC v mil CZK 34
Graf 6/01. Běžný účet v mil CZK 37
Graf 6/02. Běžný účet a obchodní bilance v mil CZK 38
Graf 6/03. Běžný účet a bilance služeb v mil CZK 39
Graf 6/04. Běžný účet a výkonová bilance v mil CZK 40
Graf 6/05. Běžný účet a bilance výnosů v mil CZK 41
Graf 6/06. Běžný účet a bilance jednostranných převodů v mil CZK 42
Graf 6/07. Finanční účet v mil CZK 43
Graf 6/08. Přímé zahraniční investice v mil CZK 44
Graf 6/09. Běžný účet a PZI v mil CZK 46
Graf 6/10. Portfoliové investice v mil CZK 47
Graf 6/11. Ostatní investice v mil CZK 47
Graf 6/12. Saldo investiční pozice v mil CZK 49
Graf 6/13. Aktiva a pasiva investiční pozice v mil CZK 50
Graf 7/01. Zahraniční zadluženost celkem v mil CZK 51
Graf 7/02. Dlouhodobá a krátkodobá zadluženost v mil CZK 52
Graf 8/01. Směnné relace zboží a cenové indexy Ex a Im (2000=100%) v % 60
Graf 8/02. Směnné relace zboží a cenové indexy Ex a Im (předchozí rok=100%) v % 63
Graf 8/03. Směnné relace a deflátory Ex a Im (předchozí rok=100%) v % 64
Graf 8/04. Růst reálného HDP a HDD (předchozí rok=100%) v % 67
Graf 9/01. Indexy NEER a REER v % (rok 2000=100%) 70
Graf 9/02. Transformační výkon v CZK na obyvatele 71
Graf 10/01. Index průměrného sklonu k dovozu *m* 73
Graf 10/02. Index mezního sklonu k dovozu *mpm* 74
Graf 10/03. Multiplikátor vývozu *k* 76